

932
Нажиб Маҳфуз

Дар кунҷик
бахт

Нажиб Маҳфуз

Дар кундак
бахт

Тошкент
«O'zbekiston»
2016

УЎК 821.512.133-3
КБК 84(5ББА)
М 32

Рус тилидан
Лола ШОИМОВА таржимаси

Маҳфуз, Нажиб

М 32 Бир кунлик бахт: ҳикоялар/Н.Маҳфуз;
рус тилидан Л. Шоимова таржима-
си. – Тошкент: «O'zbekiston», 2016.
– 168 б.

1911 йили Қоҳирада амалдорлар оиласида дунё-
га келган Нажиб Маҳфуз Қоҳира Давлат Универси-
тетининг фалсафа факультетини тамомлаган. Унинг
«Ибтидо ва интиҳо», «Муддақ кучаси», «Ўғри ва ит»,
«Ёмғир остидаги севги», «Йул», «Бечора» каби асарла-
рини ҳозиргача китобхонлар севиб мутолаа қилишади.

1988 йили «Башарият учун аҳамиятли бўлган араб
ҳикоячилигининг ҳаққонийлиги ва ранг-баранглигини
кўрсатиб бергани учун» адибга адабиёт соҳасида Но-
бель мукофоти берилади.

Нажиб Маҳфуз ўз ҳикояларида шундай инсонлар-
ни тасвирлайдики, улар оддий касб эгалари, гарчи
киракаш ёхуд камбағал оила фарзанди бўлсалар-
да, қахрамонларни қийнаётган саволлару жумбоқлар
ўқувчини-да ўйга толдиради, босиб ўтган умр йўлига
ўгирилиб қарашга мажбур этади. Кулги, фожиалар
ила бойитилган ҳикоялар, шубҳасизки, чуқур фалса-
фа билан ҳам суғорилган. Биздан талаб қилинадиган
нарса эса уларни ўқиш ва ўқишдир.

УЎК 821.512.133-3
КБК 84(5ББА)

ISBN 978-9943-28-503-3

© Нажиб Маҳфуз, 2016
© «O'zbekiston» НМИУ, 2016

ШАҲРИЗОДА

1

- Алло!
- Бу Маҳмуд Шукрий жанобларими?
- Ҳа...
- Беговта қилганим учун узр. Сизда гапим бор эди.
- Ким билан гаплашаяпман, ўзингизни таништирсангиз?
- Исмининг ҳеч қандай аҳамияти йўқ. Сизга қўнғироқ қилиб, дардини дастурхон қиладиган, ҳар куни ҳасратлашадиган инсонлардан бириман.
- Қулоғим сизда.
- Афсуски, менинг ҳикоям узундан узоқ.
- Ундай бўлса... Балки ҳикоянгизни қоғозга тушириб юборарсиз?
- Буни қоғозда тўлиқ ёритиб беролмайманми, деб қўрқаман.
- Таҳририятга, олдимга келоласизми?
- Йўқ... беролмайман... ҳозир беролмайман.
- Номаълум аёлнинг мулойим ва жарангдор овози ёқимли туюлди. Унинг: «Ҳозир беролмайман», – деган гапи эътиборини тортди.

- Унда нима қиламиз?
- Агар ҳар куни ўзингизга қулай вақтда менга бир неча дақиқангизни ажратолсангиз, қўнғироқ қилишим мумкин.
- Қизиқ таклиф-ку. Бу менга «Минг бир кеча» эртакларидаги Шаҳризодани эслатяпти.
- Шаҳризода? Нақадар ажойиб ўхшатиш! Вақтинчалик шу исмни ўзлаштиришга руҳсат берасизми?
- У кулиб, жавоб берди:
- Шундай қилиб, подшоҳ Шаҳриёрнинг қулоғи сизда.
- Аёл ҳам қўнғироқдай овозини жарангла-тиб кулиб юборди.
- Билмадим, менинг ҳикояларим сизни зериктириб қўймасмикин? Боя айтганим-дай бу ҳикояларим жуда ғамгин ва узун.
- Жон қулоғим билан тинглайман сизни.
- Фақат бир илтимосим бор: тинглаш-га вақтингиз бўлмаса, менга тўғриси-ни ай-тинг.
- Яхши.
- Бугун сизнинг жуда кўп вақтингизни ўғирладим. Агар иложи бўлса, суҳбатимизни эртага давом эттирсак...
- Хоҳишингиз...
- Тўғриси-ни айтсам, мени сизнинг мақо-лаларингиздаги инсонга бўлган муҳаббат ва инсонпарварлик ғоялари ўзига тортди...
- Ташаккур билдираман.
- Яна ташқи қиёфангиз ҳам...

- Ташқи қиёфам?
- Ҳа, бир журналда расмингизни кўрдим. Кўзларингиздаги ҳамдардлик ва хайрихоҳликни кўриб, нима учун барча эзилган ва хўрланганлар сизга руҳий мадад учун интилишларини тушундим.
- Раҳмат, раҳмат, сиз менга хушомад қиляпсиз.
- Йўқ, сиз мен учун бу дунёдаги охиригиларнинг эканлигингизни айтмоқчи эдим...
- Маҳмуд Шукрий гўшакни қўйиб жилмайди. Ўйланиб турди-да, яна ишига шўнғиди.

2

- Алло!
- Бу мен Шаҳризодаман.
- Жуда хурсандман. Қўнғироғингизни кутиб ўтиргандим.
- Вақтингизни олмаслик учун ҳикоямни бошласам.
- Эшитаман.
- Болалигим оғир ўтган. Биз онасиз ўсганмиз. Биз деганим — мен ва ўзимдан икки ёш катта опам. Отам иккинчи марта ўйланди, аммо орадан кўп вақт ўтмай вафот этди. Биз амакимнинг қўлида қолдик.
- Бу қайғули воқеа анча илгари бўлган, шекилли?
- Ҳа, уни эсламасликнинг иложи йўқ, лекин буни айтиб ўтишга мажбурман. Ама-

ким бизга ёмон муносабатда бўларди. Ҳар биримиз ойига беш фунтдан нафақа олардик. Бу пулларнинг бир чақасини ҳам ишлатмай, қўшқўллаб амакимга топширардик. Амаким шунда ҳам бизни текинхўр деб хўрлаб, ишлашга мажбурларди. Ишлаймиз, деб мактабни ташлашимизга тўғри келди.

– Сизга раҳмим келяпти...

– Мени бир ҳарбий йигитга унаштиришди. Амаким отамдан қолган уйни сотиб, тўй учун зарур бўлган буюмларни харид қилди. Бўлажак турмуш ўртоғим камбағаллигимга эътибор бермади. Биз бир-биримизни жуда севардик. Тўйдан кейин ҳам бу ҳис бизни тарк этмай, сақланиб қолди.

– Менимча, сиз ниманидир яширяпсиз.

– Йўқ, ҳамма гап эримнинг бўлар-бўлмасга пул сарфлайдиган исрофгар инсон бўлиб чиққанлигида. Чўнтагида пул пайдо бўлдими, эртанги кунини ўйламай, пулни тийин-тийинигача совуриб юборарди. Уни бу йўлдан қайтаришга қанчалик ҳаракат қилмай, қайтаролмадим, қўлимдан келмади.

– Агар хафа бўлмасангиз, бир саволим бор эди. Унинг бундай инсонга айланишида ўзингизни айбдор ҳис қилмаяпсизми?

– Йўқ, асло... Мен оиламизни сақлаб қолишга жон-жаҳдим билан ҳаракат қилдим. Уни силаб-сийпаладим, эркаладим, вақти келганда қаттиқ гапирдим ҳам....

– Ақлли иш қилгансиз.

— Назаримда, сиз менга ишонмаяп-сиз. Ҳозир эркакнинг ёмон йўлга киришида аёлнинг айбдорлиги ҳақида ёзган мақолаларингиз ёдимга тушди. Мен нима қила олардим? Эрим ойлик олганида рўзғор учун ялиниб-ёлвориб пул сўрардим. У эса уйга улфатларини бошлаб келиб, тонгга қадар майшат қилар, эрталаб яна уйда ҳеч нарқа қолмасди.

— Унда рўзғорга пулни қаердан олардингиз?

— Эрим амакимдан, опамдан пул сўрашимни талаб қиларди. Аммо бу бефойда эди. Чунки амаким ҳеч қачон пул бермас, опамнинг ўзи ҳам пулга муҳтож эди. Эрим тинимсиз танишларидан қарз олар, тобора қарздорлик ботқоғига ботарди. Ҳаётимиз жаҳаннамга айланди.

— Ҳа... Ҳақиқатан ҳам қийин.

— Оиламиз бузилди — биз ажрашиб кетдик. Опамнинг уйига қайтиб бордим. Энди менга отамнинг нафақасини беришни ҳам тўхтатишганди. Мен учун азобли ва қора кунлар бошланди.

— Сизнинг бор бахтсизлигингиз шундан иборатми?

— Шошилманг. Биз ҳали ўтмишда юрибмиз. Ҳикоямни чўзмайман... Орадан бир йил ўтгач, собиқ эрим мени учрашувга таклиф қилди. Учрашганимизда у айрилиқда ўтган бир йил унга жуда кўп нарсаларни тушунишига ёрдам берганлигини, энди у

умуман бошқа одамга айланганини айтди. Сухбатни давом эттириш учун биз эрим билан у яшаётган Қаср ан-Нил кўчасидаги меҳмонхонага йўл олдик. Хонага кирар-кирмас эрим мени кучоклаб, ажрашганимиздан кейин ёлғизликдан, чорасизликдан қийналганини қайта-қайта такрорлади.

– Шундай қилиб, таслим бўлдингиз, тўғрими?

– Ҳа. Ахир у мен учун бегона эмасди... Хайрлашарканмиз, у эртага амакимга учрашиб, никоҳимизни қайта тиклаш тўғрисида гаплашишини айтди.

– Жуда секин гапиряпсиз, овозингиз эшитилмаяпти.

– Кейинчалик маълум бўлишича, у мен билан учрашган вақтда бошқа аёлга унаштирилган экан. Бир ҳафтадан кейин унинг тўйи бўлди. У мени шунчаки эрмак қилганди.

– Қандай аблаҳлик!

– Вақтингизни олмай, бугунга етади. Эртагача!

3

– Алло!

– Ассалому алайкум! Бу мен Шаҳризодаман.

– Ваалайкум ассалом.

– Жонингизга тегмадимми?

– Аксинча. Давом этинг, илтимос.

– ...Опамнинг уйида яна бир оз муддат яшадим ва уларга оғирлигим тушаётганини, мени ёқтиришмаётганлигини тушундим.

– Буни қандай билдингиз?

– Ҳис қилдим, ички ҳиссиётим мени ҳеч қачон алдамайди.

– Тушунмадим. Ахир, у туғишган опангиз-ку. Авваллари у билан бир бурда нонни бўлишиб егансиз!

– Ҳаёт шунақа экан-да...

– Поччангиз туфайли опангизникида тургингиз келмадими?

– Шундай деса ҳам бўлади...

– Поччангизга унинг уйида яшаганингиз ёқмадими?

– Бўлиши мумкин... Нима бўлган тақдирда ҳам, опам билан қариндошчилик ришталари узилмасдан, унинг уйидан кетишим лозимлигини тушундим.

– Кетишингизнинг асосий сабабини бари бир яшираяпсиз. Ўйлашимча, опангиз эрини сиздан рашк қилган. Барчасига рашк сабаб бўлган, тўғрими?

– Аникроғи, шубҳа-гумонлар.

– Яна амакингизнинг уйига қайтдингизми?

– Бу вақтда амаким оламдан ўтганди. Ижарага кичикроқ уй топдим.

– Тирикчилик учун пулни қаердан олдингиз?

– Қўлга илингулик барча буюмларимни сотдим, кейин иш қидира бошладим.

Ҳар қандай ишни бажаришга рози эдим. Эсласам, қўрқиб кетаман, жуда оғир дамлар эди. Ёйишга овқатим йўқ, деярли оч юрардим. Очлик ҳисси нима эканлигини шунда тушундим. Ҳатто бир кун тушкунликка тушганимдан кўчадаги нотаниш эркакнинг таклифига кўнишимга бир баҳя қолди. Ҳар куни кечқурун деразамдан осмонга қараб: «Эй Худо, менга раҳминг келсин, ўзинг мадад бер, очдан ўлиб қолмай», – деб илтижо қилардим. Очликдан сулайиб қолган вақтларим иложсиз опамникига овқатланиш учун борардим. Улар қорнимни тўйғазишарди-ю, ҳолинг не кечмоқда, деб бир оғиз ҳам сўрашмас, аҳволимни кўриб туришса-да, ўзларини гўлликка солишарди.

– Даҳшат!

– Бир куни газета варақлаб ўтирганимда, бир эълонга кўзим тушди: «Кекса эркакка уй бошқарувчи аёл керак. Ойликдан ташқари овқат ва кийим билан таъминланади», – деб ёзилган эди.

– Ғойибдан мадад.

– Яшаётган уйимни ижарага топшириб, иккиланмасдан газетада кўрсатилган манзил томон шошилдим.

– Хайрли якун, агар бу одам жуда ёрдамга муҳтож бўлса, фақат ёрдамга... Тўғрими?

– У жуда кекса киши эди. Мен унга ошпазлик ҳам, хизматкорлик ҳам, ҳамши-

ралик ҳам қилардим. Ҳатто газета ҳам ўқиб берардим.

– Жуда яхши...

– Энди менинг қорним тўқ, очлик ҳақидаги ўйларим ўтмишда қолганди. Аллоҳдан ягона илтимосим, мени очлик, қашшоқлик балосидан қутқарган бу инсоннинг умрини узоқ қилишни сўрардим.

– Кейин-чи?

– Бир куни унга газета ўқиб бераётганимда таниш эълонга кўзим тушиб қолди: «Кекса эркакка уй бошқарувчи аёл керак». Эълоннинг пастида бизнинг манзилимиз турарди.

– Бўлиши мумкинмас!

– Мен саросимага тушиб, эълонни яна бир марта унга ўқиб бердим. У кўзларини олиб қочиб, индамади. Хўжайиндан мени нима учун бўшатаётганлигини сўрадим. У лом-мим демади.

– Қизиқ, бари бир бирор сабаби бўлгандир?

– Мен ҳам шуни тушунмадим.

– Орангизда... Уй юмушларини бажаришдан бошқа вазифангиз йўқмиди?

– Деярли.

– Нима деярли? Очиқроқ гапиринг.

– Баъзида хўжайин унинг кўз ўнгида ечинишимни талаб қиларди.

– Сиз кўнармидингиз?

– Йўқ, мен ўз вазифамни билардим.

– Унда нега у бошқа аёлни хоҳлаб қолди?

– Ким билади дейсиз? Унинг айтишича, ҳар куни битта аёлни кўриш эркак кишининг тез кўнглига ураркан. Ундан мени ҳайдаб юбормасликни, борадиган жойим йўқлигини, ёлғизлигимни, бу дунёдаги ягона илинжим у эканлигини, фикридан қайтишини ялиниб-ёлвориб сўрадим. Хўжайин қайсарлик билан «йўқ» деб туриб олди. Охир-оқибат у менинг кўзимга хунук ва ёқимсиз кўринди. Кетишдан бошқа иложим қолмади.

4

– Алло!

– Хайрли кун! Бу мен Шаҳризодаман.

– Салом, Шаҳризода. Сизнинг ҳикоянгиз мени қизиқтириб қўйди.

– Миннатдорчилик билдираман, Шукрий афанди. Юрагим бекорга сизга кўнғироқ қилишим кераклигини буюрмаган. Ҳикоямни давом эттираман. Аввалги ижара уйимга қайтдим. Ижарачига ўзимга уй зарурлигини, зудлик билан уйни бўшатишини сўрадим. Ижарачи қирқ ёшлардаги оддий хизматчи эркак эди. Аввалига у чиқиб кетишга кўнмади ва бирдан: «Келинг, бирга яшайлик», – деб таклиф қилди. Мен рози бўлдим. Бошимга тушган турли синовлардан иродам синганлиги боис ҳамма нар-

сага бефарқ, лоқайд қарайдиган бўлиб қолгандим.

– Сиз бу таклифнинг маъносини тушундингизми?

– Уй икки хонадан иборат эди. Эркак бир хонани менга бўшатиб берди. У ёғи нима бўлганини ўзингиз англагандирсиз?

– Сиз унинг мақсадини дарров тушундингизми?

– Ҳа. Тўғриси айтсам, у ёмон одам эмас, хушмуомала ва раҳмдил инсон эди.

– Унда яхши!

– Йўқ, тўхтанг. Худди шу ижобий фазилатлари учун мен уни йўқотдим.

Кунлардан бир кун у менга: «Биз бир-биримизга жуда ўрганиб қолдик. Яхшиси ажрашганимиз маъқул», – деди. «Ажралишимиз керак?», – десам, «Ҳа, ажралишимиз керак», – деди. Мен ундан, турмуш қурайлик, деган таклифни кутгандим. У эса... ажралишни истади.

– Бу энди ақлга сифмайдиган гап.

Мен ундан бунинг сабабини сўраганимда у менга: «Уйланоқмаслигимнинг жиддий сабаби бор, шунинг учун ажралишимиз лозим», – деди. Мен ундан ҳеч қачон ҳеч нарса талаб қилмаслигимни, ҳаммаси олдингидай қолишига розилигимни билдирдим. У менинг таклифимни қатъий равишда рад этди: «Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас. Қачонлардир вақти келиб, ўзингни ёлғиз ҳис этасан, пулсизликдан

қийналасан. Шунинг учун ҳозир ажрашганимиз маъқул».

– Ғалати одам экан. Уни раҳмдил инсон, деб таърифлагандингиз, қилиқлари эса худбин ва ўзидан бошқасини севмайдиган кимса эканлигини кўрсатиб турибди.

– У кетди... Мен яна ёлғиз қолдим...

– Жуда ачинарли ҳол.

– Ҳа, бошимга жуда кўп оғир савдолар тушди. Кунларнинг бирида, эридан биринчи марта ажрашган аёлларга ҳукумат нафақа тайинлаш тўғрисида янги қонун чиқарганлигини эшитиб қолдим. Мен айнан шу тоифага кирардим.

– Аллоҳга шукур!

– Албатта, бу нафақа арзимас бўлса-да, мен учун катта нарсა эди. Чунки ҳаётимда фақат йўқотишларга кўникиб қолгандим. Бу пайтда мен тикувчиликни ўрганиб, пул топа бошладим. Тиқиш мени очликдан ва навбатдаги мағлубиятдан сақлаб қолди.

– Хайрият, яхши кунларга ҳам етиб келибсиз.

– Ҳа, Аллоҳга шукур. Аммо мен шу ерга етганда ҳақиқий бахтсизлик нималигини англадим.

– Ҳақиқий бахтсизлик?

– Ҳа, буни бир сўз билан «ёлғизлик» деб аташ мумкин.

– Ёлғизлик?

– Менинг на эрим, на фарзандим, на дўстим, на маҳбубим бор. Туну кун тўрт

девор орасида ёлғизман. Кўнгил очадиган ҳеч нарса йўқ. Ойлаб бир оғиз сўз қотишга инсон тополмайман. Жаҳлдор ва асабий бўлиб қолганман. Баъзида ёлғизликдан ақлдан озаяпман деб ўйлаб қоламан... Жонимга қасд қилгим келади...

– Йўқ, йўқ. Сиз шунча қийинчиликларни енгган иродали ва бардошли аёлсиз. Эртами-кечми, Аллоҳнинг раҳми келиб, ўзингизга мос одамни учратасиз.

– Менга мос одам ҳақида гапирманг! Икки болали бева эркак совчи қўйди. Аммо мен кўнмадим. Энди мен ҳеч кимга ишонмайман. Иккинчи марта эрдан ажралишдан кейин нафақадан қуруқ қолишим мумкин. Менинг бор сармоям шу нафақа.

– Ахир, икки фарзанднинг отаси бўлган эркак ўз аёлини ташлаб қўймас! Ҳар қалай, у ҳам ёлғиз қолишни хоҳламаса керак.

– Эрга тегиш деган фикрнинг ўзи қонимни қайнатади. Эрга тегиш деганда мен истиқболсиз, хорлик ва зорликдаги келажакни тушунаман.

– Яна бир марта ўйлаб кўринг...

– Йўқ, бунинг иложи йўқ. Энди яна кимгадир ишонишга журъатим етмайди.

– Унда ёлғизликдан қандай қутулмоқчисиз?

– Ҳамма гап шунда-да!

– Бу муаммони ечишни ўзингиз рад этаяпсиз.

– Эрга тегишдан бошқа ҳар қандай иш-га розиман!

Маҳмуд Шукрий ўйланиб турди-да, кейин сўради:

– Агар рози бўлсангиз, балки учрашармиз...

– Жуда хурсанд бўлардим.

...Маҳмуд Шукрий жилмайиб қўйди. Аёл унга дўстликни таклиф қиляпти, эвазига ҳеч нарса талаб қилмаяпти, ўйланиш ҳам шарт эмас. Нега бундай имкониятни қўлдан бой бериш керак? Агар ўзи ҳам овози каби гўзал бўлса, нега энди навбатдаги саргузашт-ни ўтказиб юбориши керак? Балки гапирган гаплари ёлғондир? Бўлиши мумкин... Охирги пайтларда кинематография аёлларда ижодга бўлган катта қобилиятларни кашф этгани ҳаммага маълум. Ҳамма нарса бўлиши мумкин... Асосийси, у гўзал аёл бўлса бўлди. Шунда унинг ҳаётида бирор бир янгилик, хилма-хиллик бўларди. Янги саргузаштлар ниҳояси қайғули бўлса-да, ўзи билан ёқимли лаҳзаларни олиб келарди. Бу дунё ўзи шундай яралган... У столни бармоқлари билан чертганча, ҳамон оғзининг танобини йиғиштиролмасди...

5

Мана, сирли Шаҳризода унинг қарши-сида пайдо бўлди... У аёлдан кўзини узмаган ҳолда ўтиришга таклиф қилди. Шаҳ-

ризода ўттиз ёшлардаги ёқимтой аёл эди. Аммо қадди дол бўлган, табассуми ҳам кўпни кўрган, ёши катта аёлларники каби ғамгин ва ачкиқ эди. Ташқи қиёфаси ҳам чакки эмас. Гапирган гаплари ҳақиқатга ўхшайди. Фақатгина турмушга чиқмаслик ҳақида айтган гаплари самимий эмасдек туюлди. У ҳеч қачон оила қуриш ва фарзанд кўриш фикридан воз кечмаса керак. Ҳаммаси куруқ гап. Бу билан унинг нима иши бор? Ожиз ва нотаваон, турмушда омади чопмаган бечора бир аёл. У бунақа аёлларни ёқтирмасди. Маҳмуд Шукрий ўзича хулоса чиқариб, ҳафсаласи пир бўлганини яширишга ҳаракат қилди ва ясама жиддийлик билан деди:

– Хуш келибсиз. Сизнинг ҳикоянгиз менда катта таассурот уйғотди.

– Миннатдорман, – деди аёл чуқур хўрсиниб.

– Сиз қийинчиликлардан кўрқмаслигингиз керак!

– Мен...

Маҳмуд Шукрийда суҳбатга тезроқ якун ясаб, аёлдан кутулиш фикри пайдо бўлди. Шу мақсадда унинг гапини бўлиб, тингламади.

– Сиз менга қулоқ солинг. Сиз — кучли аёлсиз. Сизнинг буюклигингиз мана шунда. Ҳа, бахтсизликлар бизни буюк қилади. Ҳатто тасодифан қоқилиб кетсангиз ҳам буюклигингизча қоласиз. Сизнинг буюкли-

гингиз — ёлғизлигингиздадир. Йўқ, сиз ёлғиз эмассиз. Атрофингиз тўла одам. Улар сизга ёмонлик қилишини истамасангиз, уларга ишонишга ҳаракат қилинг! Акс ҳолда қандай яшаш мумкин? Одамларга, қудратли Аллоҳга ишониш лозим! Бизни қандай келажақ кутишидан қатъи назар, ҳеч бир иккиланмасдан, ўйланмасдан ишониш керак!..

– Мен Аллоҳга ишонаман...

У аёлнинг юзида ғамгин ва умидсиз табассум пайдо бўлганини кўрди. Аёл у ўйлагандан кўра ақллироқ эканлигини пайқади. Маҳмуд Шукрий хижолат тортиб, жўшқинлик билан ўз нутқини тугатди:

– Аллоҳга ишониш керак...

ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ

– Дада...

– Нима дейсан, қизалоғим?

– Мен дугонам Надия билан ҳар доим биргаман.

– Бу яхши, қизим.

– Синфда ҳам, танаффусда ҳам, ошхонада ҳам.

– Жуда яхши. У одобли ва тарбияли қиз.

– Фақат дин дарсида мен бошқа синфда, у бошқа синфда ўтиради.

У дастурхон тикаётган хотинига назар ташлади. Хотини жилмайиб тикишини давом эттирди. Ота ҳам жилмайиб қизига жавоб берди:

– Ахир бу фақат дин дарси пайтида-ку.

– Дада, нимага шу дарсда биз алоҳида-алоҳида синфда ўтирамиз? •

– Чунки сенинг дининг бошқа, унинг дини бошқа.

– Нега динимиз бошқа?

– Сен мусулмонсан, у эса христиан.

– Нимага, дада?

– Сен ҳали кичкинасан, катта бўлсанг тушунасан.

– Катта бўлдим-ку.

– Йўқ, қизим, сен ҳали кичкинасан.

– Мен нима учун мусулмонман?

Ота бу саволга жавоб бериш учун сабр ва эҳтиёткорликни ишга солиб, замонавий тарбия усулларини бузмаслик керак, деган фикрга келди.

– Чунки сенинг отанг мусулмон, онанг мусулмон, шунинг учун сен ҳам мусулмонсан.

– Надия-чи?

– Унинг отаси ҳам, онаси ҳам христиан. Шунинг учун у ҳам христиан.

– Унинг отаси кўзойнак тақиб юргани учун христианми?

– Йўқ, бунга кўзойнакнинг ҳеч қандай алоқаси йўқ. Шунчаки, унинг бобоси ҳам христиан бўлган.

Ота қизчани зериктириш ва чалғитиш мақсадида барча авлод-аждодларини санаб, савол беришдан тўхтатмоқчи бўлди-ю, улгурмади. Қизча уни яна саволга тутди:

– Дада, мусулмон бўлган яхшими ё христиан бўлган яхшими?

Ота бир муддат ўйланиб, жавоб берди:

– Униси ҳам, буниси ҳам яхши.

– Ахир, қайси биридир кўпроқ яхши бўлиши керак-ку!

– У дин ҳам, бу дин ҳам яхши.

– Балки Надия билан ҳар доим бирга бўлишим учун мен ҳам христиан бўлганим маъқулдир?

– Йўқ, қизим, бундай бўлиши мумкин эмас. Ҳамма ўзининг ота-онаси мансуб бўлган динда бўлгани яхши.

– Ахир, нимага мумкин эмас?

Ҳақиқатан ҳам замонавий тарбия бериш дегани осон нарсa эмас экан!

– Катта бўлгунингча шу саволингга жавоб бермасам, сабр қилоласанми? – деди саволга савол билан жавоб берган ота.

– Йўқ, дада.

– Яхши. Мода нималигини биласан-а? Ҳамманинг диди ҳар хил, кимдир бир бичимдаги кийимни ёқтирса, бошқа одам ўзгача бичимдаги кийимни ёқтиради. Мусулмон бўлиш — бу энг сўнгги модада кийиниш дегани. Шунинг учун сен мусулмонлигингча қолишинг керак.

– Демак, Надия эскича модада кийинар экан-да?

«Эҳ, Надиянг билан даф бўлгур қиз! Шунча эҳтиёт бўлсам-да, хато қилиб қўйдим, – деб ўйлади ота. – Энди хатомни тўғрилашим лозим».

– Энди... Қандай кийиниш ҳамма-нинг диди ва хоҳишига боғлиқ, аммо ҳар бир одам ота-онасининг динига эътиқод қилиши керак.

– Надияга у эскича кийинишини, мен бора замонавий кийинишимни айтсам майлими?

Ота шошиб унинг гапини бўлди: -

– Ҳамма динлар ҳам бирдай яхши. Му-
сулмонлар ҳам, христианлар ҳам Худога ишонишади.

– Нега унда улар бошқа-бошқа хоналар-
да Худога ишонишади?

– Чунки уларнинг ҳар бири ўзича ишо-
нади.

– Ўзича дегани нима дегани?

– Сен буни келаси йил... йўқ, бир йил-
дан кейин билиб оласан. Ҳозирча мусул-
монлар ҳам, христианлар ҳам Худога ишо-
нишини билсанг етарли.

– Дада, Худо ким?

Қизининг бу саволидан ота ўзини
йўқотиб қўйди. Узоқ ўйланди. Кейин ваз-
минлик билан сўради:

– Мактабда ўқитувчинг у ҳақда нима де-
ганди?

– У бизга сураларни ўқиб берди, дуоларни ёдладик, лекин мен ҳеч нимани тунунмадим. Дада, Худо ким ўзи?

Ота бироз ўйланиб туриб, жилмайганча мужмалроқ қилиб жавоб берди:

– Худо — бу оламнинг яратувчисидир.

– Атиги шуми?

– Ҳа, атиги шу.

– Яратувчи нима дегани?

– Бу дегани ҳамма нарсани ўзи яратган дегани.

– Қандай қилиб яратган?

– Ўзининг қудратли кучи, амри-ихтиёри билан.

– У қаерда яшайди?

– Бутун борликда.

– Борлик бўлмаган пайтда қаерда яшаган?

– Юқорида, тепада...

– Осмондами?

– Ҳа.

– Уни кўргим келаяпти.

– Бунинг иложи йўқ.

– Уни ҳатто телевизорда ҳам кўролмайманми?

– Ҳатто телевизорда ҳам кўришнинг иложи йўқ.

– Уни ҳеч ким кўрмаганми?

– Ҳеч ким.

– Унда Худонинг осмонда яшашини қаердан билдингиз?

– Чунки у ростдан ҳам осмонда яшайди.

– Унинг осмонда яшашини биринчи бўлиб ким билган?

– Пайғамбарлар.

– Пайғамбарлар?

– Ҳа, Муҳаммад пайғамбар билган.

– У буни қандай билиб қолган?

– Ўзининг куч-қудрати туфайли.

– Унинг кўриш қобилияти кучли бўлганми?

– Ҳа.

– Дада, нима учун унинг кўриш қобилияти кучли бўлган?

– Чунки Аллоҳ уни шундай қилиб яратган.

– Ахир, нима учун?

Отанинг сабр косаси тўлиб, зўрға жаппоб берди:

– Чунки у нимани хоҳласа, шуни қилади.

– У қанақа?

– У жуда кучли, жуда қудратли, қўлидан ҳамма нарсa келади.

– Унда сизга ўхшарканда-а, дада?

Ота кулгидан ўзини базўр тийди.

– Унга ҳеч ким тенг келолмайди.

– Нимага у осмонда яшайди?

– Унинг учун ер торлик қилади. У ҳамма нарсани кўриб туради.

Қизча жим бўлиб қолди ва бироздан кейин деди:

– Аммо Надия уни ерда яшаган, деганди.

– У ҳамма нарсани билиб тургани учун ерда яшагандек туюлади.

– Надия яна уни одамлар ўлдирган деганди.

– У мангу яшайди, ҳеч қачон ўлмайди.

– Надия уни ўлдиришган, деганди-ку.

– Йўқ, қизим, У тирик. Одамлар уни ўлган, деб ўйлашади, холос.

– Бобом ҳам тирикми?

– Йўқ, бобонг ўлган.

– Бобомни ҳам одамлар ўлдиришганми?

– Йўқ, ўзи ўлган.

– Нимадан ўлган?

– Касал бўлган ва касалликдан вафот этган.

– Сингилчам ҳам касал-ку, энди у ҳам ўладими?

Хотинининг ғазабли нигоҳига дош беролмаган ота қовоғини уйиб деди:

– Йўқ, Худо хоҳласа, сингилчанг тузалади.

– Унда бобом нега ўлган?

– Бобонг қари ва касалманд эди.

– Сиз ҳам қари ва касалмандсиз, нимага ўлмаяпсиз?

Бу савол-жавобга дош беролмаган она қизчага бақирди. Қизча саросимада нигоҳини онасидан олиб, отасига қаради.

– Биз қачонки, Худо жонимизни олишни хоҳласа, шунда ўламиз, – деди зўрға жавоб топган ота.

– Худо нима учун жонимизни олишни хоҳлайди?

– Бу унинг хоҳиш-иродаси.

– Ўлим яхши нарсами?
– Йўқ, қизим, ёмон.
– Унда нимага Худо ёмон иш қилади?
– Худога керак бўлгач, одамлар ўлиши лозим.

– Бу ишни ёмон, дедингиз-ку.
– Мен хато қилибман, қизим.
– Дада, нимага сиз ўлмаяпсиз деганим-да онамнинг жаҳли чикди?

– Чунки Худо ҳали менинг ўлишимни хоҳламапти.

– У қачон сизнинг ўлишингизни хоҳлайди?

– Худо бизни аввал яшаш учун бу дунёга юборади, кейин бу дунёдан нариги дунёга олиб кетади.

– У нимага бундай қилади?

– Чунки биз кетгунимизча бу дунёда эзгу ишларни амалга оширишга улгуришимиз учун.

– Биз нариги дунёга кетмай, бу дунёда қолсак бўлмайдими?

– Агар одамлар нариги дунёга кетишмаса, ер юзида уларга жой етишмай қолади.

– Ҳамма яхши нарсаларни бу дунёга ташлаб кетамизми?

– Биз бундан ҳам яхшироқ жойга кетамиз.

– Қаерга?

– Юқорига.

– Худонинг олдигами?

– Ҳа.

– Борсак, Уни кўрамизми?
– Ҳа.
– Бу яхшими?
– Албатта.
– Уни кўриш учун ҳам кетишимиз керакми?

– Ҳали биз қўлимиздан келиши мумкин бўлган эзгу амалларни бажарганимизча йўқ.

– Бобом бу амалларни бажарганми?
– Ҳа.
– У нима ишлар қилган?
– Бобонг уй қурган ва боғ яратган.
– Амакимнинг ўғли Туту нима ишлар қилган?

Ота ёрдам сўрагандай хотинига илтижолли боқди ва деди:

– У ҳам кичкина уй қурган.
– Қўшни бола Лулу-чи? У ҳеч қачон яхши иш қилмайди, нуқул мени калтаклайди.

• – Лулу безори бола.
– У ҳам ўлмайдами?
– Худога керак пайти ўлади.
– Ҳеч қандай эзгу иш қилмаса ҳам ўлмайдами?

– Ҳамма одамлар ўлади. Ким яхши, эзгу ишларни кўпроқ қилган бўлса, Худонинг олдига боради, ким ёмонлик қилган бўлса дўзах оловида куяди.

Қизча чуқур хўрсиниб, жим бўлди. Ота ўзини жуда ҳорғин ҳис қилди. У, қизимнинг

саволларига тўғри жавоб бердимми-йўқми, деб хавотирланарди. Бу саволларнинг барчаси ота қалби тубида чуқиб ётган шубҳа ва гумонларни ҳайдаб юборди.

Қизча яна тилга кирди.

– Мен бари бир Надия билан ҳар доим бирга бўлишни хоҳлайман.

Ота ҳайрон бўлиб қизга тикилди. Қизча давом этди:

– Ҳатто дин дарсларида ҳам.

Ота хахолаб кулиб юборди. Унга хотини ҳам қўшилди. Ота эснаб деди:

– Боланинг бундай саволларига жавоб беришим етти ухлаб тушимга ҳам кирмагани.

– Қизимиз катта бўлгач, барча шубҳа-гумонларингни унга тушунтирасан.

Ота хотини жиддий гапирдимиз ё ҳазиллашдимиз, тушунмай унга ўгирилди. Аёл яна тикишда давом этди.

БИР КУНЛИК БАХТ

Унинг бу шаҳарни тарк этишига икки кун қолди, кетиш олдидан эса Александрия кўзига бошқача, гўзал кўрина бошлади. Баракат энди бу шаҳарга қачон келиши, уни қачон қайта кўриш бахтига муяссар бўлиши мумкинлигини билмасди. У меҳнат

таътилини ҳар доим қишлоқда ўтказарди. Олдин қалбига ғамгинлик ва дилгирлик солган бу жойларни, ташлаб кетаётганлиги сабабли кўнглини афсус ва надомат туйғулари чулғаб олганди. Ҳатто «Сиди Габер» қаҳвахонасидаги тўрт йилдан бери ҳар доим ўтирадиган жойи ҳам кўзига шинам ва қулай кўриниб кетди. Тамаки тортаркан: «Яна бундай ажойиб қаҳвахонани қаердан топиш мумкин? Александриянинг тоза ҳавоси уни янада кўркам ва хушҳаво қилади».

Официант қаҳва олиб келди ва дилсиёҳлик билан:

– Сизсиз зерикиб қоламиз, – деди.

Баракат унга қараб мамнун жилмайиб қўйди. Худди шу пайт қаҳвахонага бир аёл кириб келди. Нотаниш аёл бу қаҳвахонага тез-тез кириб турар, лекин охириги пайтларда кўринмай қолганди. Баракат тўрт йил мобайнида бу аёлга умуман эътибор бермаганди. Нотаниш аёл пуштиранг рўмол ўраган, елкасига эса ялтироқ шолрўмол ташлаб олган эди.

Аёл қаҳвахона эгаси бўлган грекнинг ёнига ўтириб, одатдагидай ҳол-аҳвол сўрашди. Уларнинг ҳар иккаласи ҳам жиддий масала юзасидан гаплашаётган эркакларга ўхшардилар. Улар доим бир-бирларига шундай жиддий муносабатда бўлардилар.

Официант Баракатнинг қулоғига шивирлади:

– Жуда гўзал аёл, тўғрими?

– Александрияда тўрт йил яшабман-у, иммо на ботаника боғига, на грек-рим вайроналарига борибман, на маънави аёл билан бирга бўлибман, – деди у официантга ифсуслангандай.

– Асьютада бари бир бунақасини тополмайсиз, – жилмайди официант.

Қаҳвахонада деярли ҳеч ким йўқ эди. Фақат икки эркак нарда ўйнаб ўтирарди. Баракат аёлга қаради, унга жавобан аёл ҳам Баракатга назар солди.

– Қани чаққонлигингни бир кўрсат-чи! – деди Баракат официантга.

Бир дақиқа ўтар-ўтмас аёл унинг столида ўтирарди. Унинг ортидан бир шиша пиво кўтарган официант пайдо бўлди.

– Сиз худди манго дарахтига ўхшайсиз, – деди аёл таннозлик ва шу билан бирга лоқайд оҳангда.

Баракат ҳайрон бўлиб қошини керди.

– Манго дарахтига ҳам узоқ ва сабр билан ишлов бериш керак.

Ортиқча гапларга чек қўйиш мақсадида Баракат бокални кўтариб, секингина:

– Сизнинг соғлигингиз учун! – деди.

Улар яшил зайтун меваларидан газак қилишиб, бир-бирларига сўзсиз тикилишди.

– Бу ердан менинг уйимгача бир неча дақиқалик йўл, – таклиф қилди Баракат.

– Икки гиней¹! – деди тутилмасдан аёл. – Олдиндан, ҳозир тўлаб қўйинг, илтимос.

Қаҳвахонани тарк этишаркан, аёл Баракатдан олган пулини сумкачасига жойлади. Улар бирпасда уйга етишди. Аёл унинг саранжом-саришта уйини мақтади, ўз навбатида Баракат ҳам уларнинг учрашуви-га сабабчи бўлиб, катта хизмат кўрсатган официантни эслаб ўтди. Кейин каравотнинг ёнидаги столчага ликопчада ҳўл мева олиб келди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, улар лом-мим демай, бир-бирларининг бағрига сингиб кетишди...

Хонага қоронғилик чўкди. Кутилмаган шамолдан дераза табақаси тарақлаб очилиб кетди ва шивалаб ёғаетган ёмғир ўз қўшиғини бошлаб юборди... Баракат хиралашган кўзлари билан деразага тикилди ва ҳорғин овозда мингиллади:

– Ўзгарувчан, беқарор об-ҳаво. Жуда тез ўзгаради.

Тинимсиз ёғаетган ёмғирнинг хушоҳанг овози аста-секин пасая бошлади ва Баракатни ёқимли — тинч, осуда ҳислар чулғаб олди. Хонага қоронғилик чўкканини кўриб,

¹ Гиней — инглиз тилла тангаси.

у лампага қўлини чўзди, чироқни ёқиб аёлга тикилди. Аёл қаттиқ уйқуга кетган каби кўзларини юмиб олганди. Унинг узун киприклари гул баргларини эслатарди. Баракат нигоҳини кўзгуга олди, кўзгудаги аксинга аянчли бўлиб туюлди.

Ёмғир батамом тўхтади.

– Ухлаяпсанми? – шивирлади Баракат.

– Тонггача ухламайман, – жавоб берди аёл кўзларини очмай.

У банан арчиб, аёлнинг андак шишган лабларига тутди.

Аёл тўшакдан гавдасини кўтарди ва биргаликда мева тановул қилишди.

– Қаҳвахона эгаси сени эртадан кейин кетади деди. Тўғрими? — қизикди аёл. – Исминг нима?

Шунда Баракат танишишга ҳам улгурмай, бир-бирларининг бағрига сингиб кетишганини эслаб жилмайиб қўйди. У исмини айтиб, мансабдор шахс эканлигини, уни иш юзасидан Асьюта шахрига ўтказишаётганлигини айтди.

Аёл юзини бананнинг пўстлоғи билан артиб:

– Менинг исмим Дунё, – деди.

«Ғалати ва шу билан бирга чиройли исм, – ўйлади у. – Бунинг устига исми ҳам муносабатларимизга ўхшаб сунъий». Дунё бошидан ўтганларни сўзлашга тушди, Ба-

ракат эса бу ҳикоялардан зерика бошлаганини ҳис қилди. «Ўша ҳар доимги эски гаплар, бирор янгилиги йўқ». Баракатнинг романтик кайфияти ўз-ўзидан йўқолиб, қаҳвахонадан уйига келганига афсуслана бошлади. Аёл ундан уйдаги мебеллар ҳақида сўради. Баракат уйни мебеллари билан бирга сотиб юборганлигини, эртдан кейин бу ерда бошқа одам яшаганини айтди. Унинг назарида уй ҳозирдан бўшаб қолгандай туюлди. Бу ерда фақат банан ҳиди ва дилгирлик ҳислари сақланиб қолганди.

Дабдурустдан Дунё сумкачасига интилиб, ундан Баракат берган икки гинейини олди ва уни стол тортмасига ташлаб, Баракатга қараб жилмайди. Баракат унинг қилигини тушунмай, ҳайрон бўлиб назар ташлади.

- Тушунмадим? – деди у.
- Пулларинг ўзингга қайтди, – деди аёл бошини куйи солиб.

Баракатни дилгирлик ҳисси тарк этсада, аёлнинг гапини англамади.

– Ўзингни гўлликка солма, ҳамма нарсани тушуниб турибсан, — деди Дунё нозкарашма билан.

- Худо ҳаққи, ҳеч нимани тушунмадим.
- Бундай ҳолда пул керак эмас.
- Қандай ҳолда?

Дунё уни қорачадан келган қўллари билан бағрига босди, Баракат ҳаяжондан калтираб кетди.

– Лаззатланганда!.. Мен қачонки, хурсанд бўлсам, лаззатлансам — пул олмайман.

Баракат ҳеч қачон ҳис қилмаган ғалати туйғудан энтикиб кетди. Уни қувончли сирхушлик забт этди, кўзи тиниб, назарида доворлар чайқала бошлади.

– Йўқ, йўқ!.. – деб шивирлади.

Дунё унинг эътирозларини узундан-узоқ бўсалари билан тўхтатди. Баракатда ўз-ўзидан фахрланиш туйғуси уйғонди ва бирдан миясига байрам тантанасини уюштириш фикри келди. У меҳмонхонага отилиб кириб, радионинг қулоғини буради. Кейин эшик қоровулини чақириб, шароб ва кабоб келтиришни буюрди. Ётоқхонага қайтиб кириб, тўлқинланиб:

– Шу тўрт йил мобайнида қаҳвахонага неча марта кирган бўлсам, сени доим учратдим. Лекин сен билан гаплашмай, қанчалик хато қилганимни энди тушунаяпман!

– Танишганингда эса кетаяпсан!

Баракат афсус билан бош ирғади:

– Эртадан кейин кетаман, ишониш қийин. Қанчалик гўлман!

Баракат аёлнинг оёғи остига ўтириб, радиодан таралаётган куй оҳангига мос равишда бармоқларини қарсиллата бошла-

ди. У Дунёнинг юзига боқиб, чарчоқ аломатларини сезмади ва унда яна бир фикр уйғонди.

– Балки тунги шаҳарни томоша қилгани чиқармиз? – деб таклиф қилди Баракат сакраб ўрнидан тураркан.

Улар кичикроқ бир ресторанга йўл олишди. Баракат жуда тежамкор шахс эди, аммо ҳозир ҳамма нарсани унутиб, бор пулини кўкка совурди. Улар бирорта рақсни ўтказиб юбормай, ҳолдан тойгунча рақсга тушишди. Танаффус пайтида Баракат ёш бир йигитчанинг Дунёга суқланиб тикилганига кўзи тушди. Агар йигитча Дунёга суйкаладиган бўлса, қаршилиқ кўрсатишга тайёрланди. Аммо йигитча хушмуомалалик билан Дунёнинг олдига келиб, енгил таъзим бажо айлаб, рақсга таклиф қилди. Бундан Баракатнинг жаҳли чиқиб, ёш боладай лаб-лунжини осилтирди.

– Бунинг ҳеч бир ёмон томони йўқ, оддий ҳол, – деди шивирлаб аёл.

– Менга ёқмаяпти, — деди Баракат қовоғи осилиб. Йигитчага ўгирилиб, қўпол оҳангда:

– Жўна бу ердан!..– деди.

У йигитчанинг нима деб жавоб берганини эшитмади, бирдан жанжал-тўполон бошланиб кетди. Баракат ўзига келиб тушаётган зарбаларни ҳис қилмай, рақибининг қорнига мушт туширди. Йигитча унинг муштидан қалқиб кетди, официант уни ту-

тиб қолмаганда йиқилиши аниқ эди. Барча тарафдан кайфи тароқ мижозлар норози бўлиб тикилишарди. Қаердандир хўжайин пайдо бўлиб, уларни тинчлантиришга ҳаракат қилди ва оркестрга «мусиқа» дегандай кўл силкиди.

Баракат тез-тез ва оғир нафас оларди. Унинг костюми тугмалари узилиб, кўйлаги йиртилиб кетганди. Дунё унинг бўйинбоғини меҳрибонларча тўғрилаб қўйгач, у кўкрагига тушган мушт зарбаларини ҳам, барча оғриқларни ҳам унутди. Бир неча дақиқалардан кейин унинг кайфияти кўтарилиб, худди ҳеч нима бўлмагандай яна янги келтиришни буюрди. Аммо атрофдаги одамларнинг ўқрайишларини кўрган Дунё унинг қулоғига шивирлади:

– Кетдик, азизим!

Улар ресторанни одамларнинг хўмрайган нигоҳлари остида тарк этишди. У аёлнинг тирсагидан маҳкам тутди, уни ҳамон ўзидан фахрланиш туйғуси тарк этмаган эди.

– Хафа бўлма, азизам. Қайси эркак ўришмайди, дейсан?..

Улар кинотеатрдан чиққан оломон тўпига қўшилишди, сўнгра соҳил томон кетган трамвайга чиқишди. Баракат Дунёни кучоқлаб, уни тирсаклари билан тикилинч трамвайдаги одамлардан ҳимоя қилмоқчи бўларди, аммо бир эркак атай қилдими ё бехосданми аёлга суркалди. Баракат унга қаҳрли назар ташлади, эркак унга эътибор

ҳам бермаганини кўргач, бисотидаги бор ҳақоратларни ёғдира кетди. Бегона эркак ҳам унинг барча ҳақоратларига ҳақорат билан жавоб берарди. Мияси ресторандаги вино таъсиридан ҳали ўзига келмаган Баракат, мушт ўқталганча эркак томонга отилди. Шиддатли жанг одамлар уларни икки тарафга ажратиб қўйгунча давом этди. Баракат чап ёноғида оғриқни ҳис қилди, ёрилган лабидан эса қон оқарди. Бутун йўл давомида у дастрўмоли билан лабининг қонини артиб келди. Шишиб кетган бурнидан ҳам оқаётган қон унинг мўйловига қизғиш тус бериб, барча кўнгилсизликларнинг ўрнини тўлдириб турарди. Улар қўлтиқлашиб трамвайдан тушишди, ёмғирдан кейинги тоза ҳаво Баракатнинг кайфиятини кўтарди.

– Менинг жароҳатим ҳеч нима эмас, менимча, калтак еган йигит бурунсиз қолди.

– Уни ўлдириб қўйишингга сал қолди-я? – гапни илиб кетди Дунё.

Баракат кулиб қўйди. Кейин амал курсисига ўтиргунча қатнашган барча жанжал-тўполонлари тўғрисида тўлқинланиб, ўзидан фахрланиб ҳикоя қилди.

Улар уйга қайтишганда эшик қоровули стол устига вино ва кабоб қўйиб кетганди.

– Жуда соз! – хитоб қилди Баракат. – Афсус, фақат гулдаста етишмаяпти. Гулдас-та олишни унутибман!

Дунё унинг яраларини артиб, тозалади. Баракат эса жасур қароқчилар ҳақидаги

кўшиқни хиргойи қила бошлади. Аёл эса «он кўшиқ айтиш учун яралмаган экансан» деган унинг устидан кулди.

– Асосийси — бахтли бўлиш! – эътироз билдирди Баракат. – Шунда атрофингдаги ҳамма нарса куйлайди.

Баракат жўшқинлик билан бахт ва муҳаббат ҳақида мулоҳаза юрита бошлади.

– Муҳаббатга нима тенг келиши мумкин? – деди тантанали равишда Баракат Дунёдан бўса оларкан. – Мен Александрияга келаман. Узоқда бўлишимга қарамай, бир албатта учрашиб турамиз...

Хонага сукунат чўмди. Ойнадан ёмғирнинг шитирлаши эшитилди.

– Сенинг шахрингда эсаётган шамол совуқ, аммо у бахт олиб келади! – деди қилмайиб Баракат.

Дераза пардалари беҳосдан бирин-кетин чакнаган чакмоқ таъсирида ёришиб кетди. Чакмоқнинг ёруғи хонадаги нарсаларга тушиб уларни ҳам бирин-кетин ёритди. Бироздан кейин шамолнинг гувиллаши кучайиб, атрофни зулмат қоплади. Баракат иссиққина уйда ўзини жуда бахтли ҳис қилди. Бирдан унинг хаёлига қоронғи соҳил, бўрон бошланишидан олдинги сокин денгиз келди.

Ёмғир қуйиб юборди. Баракат яна ҳузур-ҳиловат ва бахтиёрлик ҳисси билан: «Шундай пайтда севгилингнинг оғушида бўлиш, нақадар бахт!...» – деб ўйлади.

Улар кеч уйғонишди. Баракат деразани очиб юборди, хонага тоза ҳаво кирди. Осмоннинг қовоғи солиқ, у ҳаракатсиз қора булутлар билан қопланганди. Дунё тўшакка ўтирди. Унинг сочлари тўзғиган, кўзлари совуқ ва ҳиссиз эди. Баракат уларга қараб туриб «наҳотки, шу кўзлар кеча мени ўзига жалб қилган бўлса?» деб аёлнинг ёши ва бу дунёда ҳеч нарса абадий эмаслиги ҳақида ўйланиб қолди. Аёл чўзиб ҳомуза тортди ва унга қараб:

– Кетадиган вақтим бўлди, – деди.

– Шошилиб нима қиласан? – деди Баракат.

– Тун ниҳоясига етди. Менинг ишим, муҳим учрашувларим бор.

Ногаҳон Баракат унинг энгашиб, стол тортмасидан кеча қўйган икки гинеини эс-наганча олаётганига кўзи тушди. Бу кутилмаган ҳолдан у эсанкираб қолди...

– Сенга пул керакми? — деб сўради Баракат довдираб.

– Йўқ, мен келишган пулимни олдим.

– Биз нимага келишган эдик, азизам?!

Таажжубда қолган Баракатнинг овози ғамгин эди.

– Наҳотки икки гинеига келишганимиз эсингдан чиққан бўлса?

Баракат тентакларча қаҳ-қаҳ уриб кулди:

– Менимча, буни сен унутгансан!

Аёл унга жавоб беришни лозим топмади. Баракат шоша-пиша сўроқлашда давом этди:

– Қизиқ... Менга пул керак эмас... Аммо он кеча... Ростдан ҳам кеча айтган гапинг эсингдан чиқдими?..

Аёлдан жавоб кутаркан, ўзича: «Ё мен жинниман ёки у... Иккаламиздан биримиз ақлдан озганмиз», – деган хаёлга борди. Кейин қовоғини солганча:

– Сенга нима бўлди? Илтимос, яширма, нима бўлди? – деб сўради.

Дунё совуққина жилмайиб:

– Мендан фойдаланиб, эвазига пул бермоқчимасмисан? – деди.

– Ахир ўзинг, хурсанд бўлсам пул олмайман, дегандинг-ку!

Аёл унга ҳайрон тикилиб, жавоб берди:

– Мен сенга атиги бир кунга бахтли тушни совға қилмоқчи бўлгандим, холос...

– Демак, ҳаммаси ҳийла-найранг эканда? – деб сўради Баракат овози қалтираб.

– Ҳа, бу найранг сени қанчалик бахтли қилди...

– Жирканч ёлғончи! – деб бақирди Баракат ғазабдан кўкариб.

– Хафа бўлма! Сен ҳақиқатан ҳам бир кеча ўзингни жуда бахтли ҳис қилдинг, мендан миннатдор бўлсанг арзийди.

Баракат Дунёнинг юзига ғазаб билан тикилди, аёлнинг юзи унга ялмоғизнинг башарасини эслатди. Унинг қалбида аёл-

ни томоғидан гиппа бўғиб, оғзидан қора қонини оқизишдек қасосли истақ пайдо бўлди.

Дунё сергаклик билан уни кузатарди.

– Сен ифлос, ярамас одамсан! – бақиришда давом этди Баракат. – Сенинг макр-ҳийлаларинг бир тийинга қиммат! Эшитаяпсанми? Бу ёлғонинг учун ҳаётинг билан жавоб берасан!

Дунё ундан кўз узмай, бирор ножўя ҳаракат қилса қочишга шай бўлиб турарди.

– Сен тентак аёлсан! Бу аҳмоқона қилиғинг билан энди иккинчи марта ҳеч кимни алдай олмайсан!

Аёлнинг ёлғонидан ғазаби қайнаган Баракатнинг аста-секин ўзига келганини кўрган Дунё тинчланди.

– Аммо ажойиб ҳазил бўлди-а? – тиржайди аёл.

Баракатнинг овозида нафрат ҳисси пайдо бўлди.

– Мен сенга айтдим-ку, бу аҳмоқона ҳазилингни иккинчи марта такрорлай олмайсан! Такрорлай олмайсан, тентак!

– Ким сенга бизни яна қайта учрашади деди?! – кулиб жавоб берди аёл.

САРМАСТ ҚҰШИҚЧИ

Охирги кунда кайфи тароқ мижозлар таркагандан кейин, қаҳвахона бўшаб қолди. Кокса официант кал бошини силаб, худди оғриқдан инграётгандай, баланд овозда оспанади ва стулларни стол устига тўнкариб, қаҳвахонани йиғиштиришга тушди.

Қаҳвахона хўжайини бўлмиш Маноли барча бурчакларни, хожатхонани айланиб, кўздан кечирди ва пештахта ёнига келиб, шошилмай савдодан тушган пулни санади. Кейин бар тахтаси тагида жойлашган тортмаларни қулфлаб, пештахта устига осилиб турган чироқни ўчирди. Қаҳвахонага юракни эзувчи қоронғи зулмат чўқди.

– Тезроқ бўл! – шошилтирди Маноли официантни. – Соат икки бўлди.

Официант стуллардан эҳром ясашни тўхтатиб, кир фартугини ечиб девордаги миҳга илди ва чуқур резина калишини судраб, эшик томон йўналди. Унинг устидаги кенг ғалабияси озғин гавдасидан осилиб, шалвираб турарди.

Хўжайин барча чироқларни ўчирганди, қаҳвахона батамом зулмат ичида қолди. У қаҳвахонадан чиқиб, эшикни қулфлади. Ҳар қадам босганда оёғидаги ботинканинг гичирлаши тунги сукунатни бузиб, анчагача эшитилиб турди.

Қаҳвахонада учинчи одам ҳам бор эди. У катта, ичи бўш ёғоч бочка орқасига яши-

риниб, қаҳвахона эгаси ва официантнинг кетишини интизорлик билан кутарди. Ботинканинг ғичирлаши батамом узоқлашгач, у чуқур нафас олиб, озодликка чикди. Керишиб, гавдасини тўғрилади, қоронғи зулматда бирор нарсани кўриш илинжида кўзларини катта-катта очди. У ўзини худди қоронғи гўрда ўтиргандай ҳис қилди, назаарида, кўзлари кўр бўлиб қолганди. Қўллари билан пайпаслаб иккинчи бочкани топди. Демак, бар чап тарафда. Пул барнинг тортмасида бўлиши керак. Қўлларини кўр одамдай олдинга чўзганча, секин олдинга қадам босди. Ниҳоят, қўллари пештахтага тегди. У секин сирғаниб ҳаракат қиларкан, қандайдир баланд табуреткага урилиб кетди. Шу ерда унинг димоғига тузланган сардин ва пишлоқнинг ўткир ҳиди урилди. Ажойиб ҳиддан унинг боши айланди... Мана, ниҳоят орзиқиб кутилган тортмага ҳам етиб келди. Тортмада Манолининг пуллари ётибди. Бу пулларни у бизни дўзах азобида куйдирувчи шароб сотиб топади... Чўнтагидан эговни эслатувчи узунчоқ нарсани олиб, қулфни бузишга киришди. У ишини тугатай деб қолганда, ташқаридан баланд акса овози эшитилди. Кўрққанидан қўллари ҳаракатсиз қотиб, оғзидан ҳақорат ёғилишига бир баҳя қолди. Лаънати дайди, чироқсиз, қоронғи, тор кўчада тентирашга бало борми?

Қулфбузар ўғри шошилиб, қўлини тортмага тикиб, титкилай бошлади. Тортмада ҳеч нима йўқ эди. Умуман ҳеч нима. Эҳ, сеними, Маноли кўппак! Бир миллим ҳам қолдирмабди-я! Наҳотки ҳамма пулни ўзи билан олиб кетган бўлса? Ахир, пулларни ярим кечаси чўнтакка солиб, уйга олиб кетиш хавфли эмасми?

Унинг жаҳли чиқиб, лаб-лунжи осилди. Зулмат энди унга боягидан ҳам ёмонроқ таъсир қила бошлади. Наҳот шунча қилган ҳаракати бир пул бўлган бўлса? Ахир, у бу қалтис ишга қанча тайёрланганди, режалар тузганди... У алаmidан бошқа тортмаларнинг қулфларини ҳам бузиб ташлади, бу ерда пишлоқ, зайтун меваси, яшил ловия қолдиқларидан бошқа ҳеч нима йўқ эди. Ўғри пештахта ёнида турганча, паришон ҳолда, яшил ловияни чайнашга тушди, у ловияни қанча чайнамасин, хаёли жўйида эмаслигидан унинг таъмини ҳам сезмади. Унинг мағлубиятни тан олишдан бошқа чораси қолмади.

Чиқиб кетиш учун бирор тирқиш топишдан олдин, қалбига таскин бериш мақсадида ичмоқчи бўлди. У қўлини олдинга чўзиб, токчада турган шароб солинган шишани олди. Шишанинг қопқоғини очиб, уни охиригача ютоқиб сипқорди. Шароб унга қандай таъсир қилишини кутгандай бир зум тек қотди. Ажойиб! Шароб унинг

ичини қиздириб, қонини қайнатди. Шундан кейин у «пулни ўғирлай олмаган бўлсам-да, норози бўлишга ҳаққим йўқ» деган фикрга келди. Минг афсуски, у эртага икки оёқли аравасини судрай олмайди... Бунинг ҳам-масига Яратганнинг қаҳрига учрагур Маноли сабабчи!

У пайпаслаб иккинчи шишани топди. Вақтни чўзиб, чанқоқни қондириш учун яна ичиш керак. Кўча қоровули барча кўчаларни айланиб чиқиб, ишини тугатмагунча бу ердан чиқишнинг иложи йўқ... Зулмат бузиб бўлмайдиган метин девордай шароб хидини анқитиб, уни бўғма илон каби домидан қўйиб юборгиси келмасди... Дўзахи ичимликнинг учинчи шишаси ҳам бўшади... Ҳеч бўлмаса бар пештахтасига ўтириб олиши лозим... Маноли кетди, у билан бирга пуллар ҳам кетди... Жаҳаннамга равона бўлгур... Зулмат жаҳаннамдан ҳам ёмон...

Ў эҳтиёткорликни ҳам унутиб, йўталиб юборди. Йўтал овози бўм-бўш бинода жангларга акс садо берди. Энди унга ҳеч ниманинг фарқи йўқ эди. Унга фақат қоронғилик халақит қилаётганди... Чунки куёш тиги остида ишлайсан, ёз тунида юлдузлар нури тагида, қаҳратон қиш кунлари ярим ертўла уйингда ухлайсан, аммо у ерга ҳам ҳеч бўлмаганда кўча чироқларининг нури тушиб туради... Ҳеч нимадан қўрқмайсан... Неча марта муштлашган, бунинг ҳисоби-

га етолмасди, айна ур калтак, сур калтак бўлаётган жойларнинг марказида бўларди, ҳеч нимадан қўрқмасди, уни фақат устидаги ягона ғалабиясининг йиртилиб қолиши мумкинлиги қўрқувга соларди... Эшагим мени ортмоқлайди, аммо унинг устида кийими йўқ, дерди... Мен эгнймга янги кийим сотиб олишим керак... Шароб ҳам...

У тўртинчи шишани кўтарар экан, ичимликнинг томоғидан қўлтиллаб ўтаётгани эшитилди... Менга қария аз-Зави, шароб ичма, деган. Унга жавобан: «Мен турк ва форс султониман!» – деб жавоб бердим. У эса: «Аллоҳнинг қаҳрига учрайсан!» – деди. Мен энди эшагимни аз-Зави деб аташга қарор қилдим...

У «Ғалаба соатлари яқинлашмоқда» қўшиғини хиргойи қила бошлади. Кейин бар пештахтаси устига оёқларини узатганча ётиб олиб, бешинчи шишани кўтарди ва бирдан хаёлига кўчада рубоб чалиб, қўшиқ айтиб юрадиган одам келди: «Нима учун барча гўзал нарсалар йўқолишга маҳкум?» – деб ўйлади. Кейин уйида ётгандай бор овозда қўшиқ айта бошлади:

*Ғалаба онлари яқин,
Олқишлайди бизни ҳамма...*

Қўшиқ оҳангига тушмаса ҳам, у бошини чайқаб, нақаротни янада баландроқ овозда куйлай бошлади. Энди бу қўшиқ кўп

қаватли уйнинг ҳамма қаватларига эшитиларди. Қўшиқ тугагач, у чапак чалиб ўзини олқишлаб кўяр, сўнг яна баланд овозда куйлашни бошларди...

Бирдан эшик тақиллаб, кўча қоровулининг овози эшитилди:

– Ҳей, ичкарида ким бор?!

Аввалига қўшиқчи унга эътибор бермади, аммо эшикнинг тақиллаши қўшиқ айтишига ҳалақит бергач, жим бўлди ва: «Ҳеч қаерда тинчлик йўқ», – деб гўлдираб қўйди. Кейин виқор билан сўради:

– Ўзинг кимсан?

– Мен қоровулман.

– Сенга нима керак?

– Мўъжиза керак! Ўзинг кимсан?

– Миждозман! Ха-ха-ха!

– Олам жаҳон ухлаб ётганда, ичкарида нима қилаяпсан?

– Сенинг нима ишинг бор?

– Эй, пиёниста, сурбетлигинг учун ҳали жавоб берасан!

– Менинг бир чақам ҳам йўқ!

– Овозингни танидим. Маст бўлсанг ҳам овозингдан танидим!

– Ахир, Аҳмад Энабани ким танимайди дейсан?

– Икки филдиракли арава судровчими?

– Худди ўзи. Сизга қандай ёрдамим тегиши мумкин, сержант?

Қоровул тун сукунатини бузиб, хуштак чалди. Аҳмад бар ёнидаги деворни пайпас-

лаб, чироқни ёқди. Қовоғини уйиб, юзини тириштириб, хонага кўз югуртирди. Унинг чакчайган ва қизариб кетган кўзлари баллонли газ плитасига тушди. Хаёлига туйқусдан шундай бир фикр келдики, бир муддат уни англай олмади. Аҳмад қоровулни энди унутган ҳам эдики, ташқаридан шовқин-сурон овози эшитилди. Уларнинг орасидан Манолининг овозини таниб қолган Аҳмад жидд билан бақирди:

– Маноли!

– Ҳа, бу мен, Манолиман! Аҳмад амаки сизмисиз? – деган ҳаяжонли овоз келди.

– Эшикка яқинлашма. Агар эшик томон бир қадам боссанг, дўконингга ўт қўйиб, кулини кўкка совураман!

– Йўқ, ўзингизга ўт қўйманг!

– Маноли, мен билан нима ишинг бор? Газ баллонларни столнинг, бочканинг, ўриндикларнинг тагига, ҳамма жойга қўйиб чиқдим. Қўлимда гугурт бор! Эҳтиёт бўл, хўжайин!

Маноли овози қалтираб ваъда берди:

– Илтимос, тинчланинг, ўзингиз буюрмагунингизча эшикни очмайман.

– Маноли, нега бирдан бундай илтифотли бўлиб қолдинг, а?

– Мен бир умр илтифотли бўлганман. Фақат ўзингизни босиб, тинчланинг, нима истайсиз?

– Худога шукур, ўзимга керак ҳамма нарсам бор.

– Ташқарига чиқишни истамайсизми?

– Йўқ, ичкарига ҳам ҳеч кимнинг киришини хоҳламайман.

– Ахир, сиз бир умр ичкарида қололмайсиз-ку!

– Балки қоларман. Бу ерда менга керакли ҳамма нарса бор.

– Мени кечиринг, билмай устингиздан қулфлаб кетибман!

– Нега ёлғон гапираяпсан?

– Йўқ, аслида шундай бўлган, мен билмасдан устингиздан қулфлаб кетганман.

– Бу ерга ўғирлик қилиш учун кирганимни жуда яхши биласан.

– У ерда ўғирлайдиган нарсанинг ўзи йўқ.

– Бочкалардаги шароб-чи?

– Қанча ичган бўлсангиз, мен розиман. Бу мендан сизга совға бўлақолсин.

– Нимага тортмада бир чақа ҳам қолдирмадинг?

– Тортмага пул қўймайман.

– Унда нега тортмаларни қулфладинг, Маноли?

– Тарки одат — амри маҳол. Тинчланинг! Ўзингизга ўт қўйманг...

– Сен мен ҳақимда қайғураяпсанми?

– Албатта, бочка — арзимаган матох, ахир сиз тирик жонсиз!

– Маноли, сен ғирт ёлгончисан. Атрофингни ўраб турган полициячилардан сўра-чи...

Бу пайтда полициячилар фаол ҳаракатга киришишди. Қаҳвахона кўп қаватли уйнинг биринчи қаватида жойлашганлиги учун юқорида яшовчи аҳолининг хавфсизлигини таъминлаш мақсадида уларни кўчиришди ва бу воқеадан ён-атрофда жойлашган дўкон egalарини ҳам хабардор қилишди. Тезда ўт ўчириш машиналари ҳам етиб келди.

Аҳмад ҳамон қаҳ-қаҳ отиб куларди, сўнгра қичқирди:

– Хўжайин, қўлимда гугурт бор!

– Тинчланинг, сиз айбдор эмассиз, – деди Маноли итоаткор овозда.

– Сени хонавайрон қилиб, беш шиша шаробингни ичдим.

– Олтинчисини ҳам ичинг, фақат ўзингизга ўт қўйманг.

Бу фикр Аҳмадга мойдай ёқиб тушди. Бу роҳат-фароғат узоққа чўзилмаслини ҳис қилган Аҳмад токчага чўзилиб, навбатдаги шишани олиб, қопқоғини очди. Бирдан ташқаридаги шовқин тиниб, кимдир эркалаган оҳангда унинг исмини айтиб чақирди:

– Аҳмад!

Эҳ, адашиши мумкин эмас, Аҳмад бу қўпол, аммо хотиржам овоз эгасини яхши танирди.

– Жаноб офицер?

– Ҳа.

– Ассалому-алайкум.

– Эс-хушингни йиғиб, эшикни очишмизга изн бер.

– Нима учун?

– Қахвахонани эгасига топшириш учун.

– Бу ер уники эмас, ичувчиларники!

– Аҳмад, эсингни йиғ!

– Очсам, менга нима бўлади?

– Ҳеч нима бўлмайди, тинчгина уйингга кетасан.

– Кейин-чи?

– Нима кейин, ҳеч нима.

– Ҳатто сиз ҳам Манолига ўхшаб алдаяпсиз!

– У ерга қандай кириб қолганингни аниқлаб, қўйиб юборамиз, аммо кўп ичганингдан ухлаб қолиб, ичкарида қолиб кетганинг бизга кундай равшан.

– Бузилган тортмалар-чи?

– Сен буни маст аҳволда, ўзинг англамаган ҳолда қилгансан.

– Оҳ, жуда ҳам ишонтирдингиз. Чиксам калтак, ҳақорат, турма, тўғрими?!

– Йўқ, ташвишланма. Сенга яхши муносабатда бўлишади.

Аҳмад шишадаги шаробни ярмигача сипқориб, қичқирди:

– Мен турк ва форс султониман! Сизлар эса бир чақага қимматсизлар!

– Сени Яратган эгам кечирсин!

– Жаноб офицер, эшагим полиция маҳкамаси олдидан ўтаётганда ёзилиб,

«Ўйлаб қуйгани эсингиздами? Ўшанда сиз чиркандингиз-а?

– Ўшанда ҳам сенга ҳеч нима қилмагандим.

– Эшакка-ку, ҳеч нима қилмагансиз, аммо менинг юзимга тарсаки тушганди.

– Мен шунчаки ҳазиллашган эдим.

– Энди ҳазил қилиш навбати меники!

– Шунинг учун ўзингни ўлдирмоқчимисан?

– Ўзимни? Ростдан ҳам мендан хавотирланаяпсизми?

– Албатта! Нафақат сен, балки атрофдагилар ҳақида ҳам қайғураяпман.

– Мени атрофдагилар билан бир чақалик ишим йўқ!

– Аллохдан кўрқ!

– Сиз ундан нимага кўрқмайсиз?

– Бошқаларга азоб беришни истамай-ман, шекилли?

– Фақатгина сиз азоб беришингиз мумкин-а? Қўлимда гугурт бор! Эшик олдида кетинг!

Аҳмад шишадаги қолган шаробни ичиб тугатди ва «Севиб қолиб, қандай йиғладим» деб номланган навбатдаги кўшиғини бошлади. Кўшиқ авж палласига етганда, ташқаридан яна офицернинг овози янгради:

– Жуда ажойиб, балки ҳушинг жойига қолгандир?

– Олтинчи шишани тугатдим, – деди Аҳмад хурсанд ҳолда.

– Ўзингни ўлдирма!
– Охирги сўзимни эшит!
– Ҳа?
– «Мен ифлосман!» – де!
– Шундай десам, қаноатланасанми?
– Бўлмасам-чи? Бу менинг шартим,
агар шундай деб ифлослигингни тан ол-
санг, эшикни очаман.

– Мен ифлосман! – деб қичқирди Ма-
ноли.

– Сенинг ифлослигингни ҳамма била-
ди, жаноб офицер «Мен ифлосман!» деб
бақирсин.

– Аҳмад, гуноҳдан қўрқмайсанми?

Аҳмад узоқ хахолаб кулди ва буйруқ
оҳангида амр қилди:

– «Яшасин, Аҳмад Энаба!» – деб қичқи-
ринглар!

Бир дақиқа жимликдан кейин квар-
талнинг барча болалари бор овозда хор
бўлиб: «Яшасин, Аҳмад Энаба! Яшасин,
Аҳмад Энаба!» – дея қичқира бошлаш-
ди... Қичқириқ қайта-қайта такрорланди.
Бу олқишдан тўлқинланиб кетган Аҳмад
ҳаяжон билан полга сакраб тушиб, унинг
оҳангига мос равишда рақсга тушиб кетди.
Очиқ жойда чарх уриб айланар экан, унинг
кўз ўнгига нафақат шифт, стол-стуллар,
балки бутун дунё чирпирак бўлиб айлана
бошлади... Аҳмад ичкарига бостириб кир-
ган полициячиларни сезмай қолди. Улар

Унинг бир неча лаҳзаларда унинг қўлини
ярроғи қайириб, бўйнидан, ғалабиясидан
тўғишди. Аҳмад оёғида базўр турса-да,
уларга юқоридан шоҳона назар ташлади.

Кейин чайналиб қолган граммофон ово-
тида сўкин:

— Ахир, менда бир дона ҳам гугурт йўқ
эди, — деди...

ҚИШЛОҒИМИЗДАГИ СЕВГИ МОЖАРОЛАРИ

Патрик ал-Ҳамавий оғзидан она сути
кўтмасдан уйланиб олди. Унинг отаси
қурилиш пудратчиси бўлиб ишларди. У
ўмири поёнига етганини ҳис қилиб, ўғлини
уйлантириш, тўй қилиш пайига тушди. Бу
пайтда ўғли Патрик эндигина ўн тўрт ёшга
кирган бўлиб, ҳали мактаб ўқувчиси эди.

Уйлангач, тунгги саргузаштлар Патрикка
жуда ёқиб қолди. Мактабда у ўртоқларига
тунгги севги ўйинлари ҳақида гапириб бе-
рар, ўртоқларининг юраклари ёниб, хаёлот
дунёларида кучли орзу-истаклар уйғонар
ли унга ҳавас билан боқишарди. Оила-
вий ҳаёт қобилиятли ўқувчининг мактаб-
ни битириб, институтга киришига халақит
қилмади. Кейин уни икки йилга Англияга
юборишди. Англиядан қайтгач, Патрикнинг
оиласига, хусусан хотинига кўникиши жуда

қийин кечди. Улар арзимаган нарса устида тортишиб-жанжаллашишар, оилада то-тувлик йўқолган эди. Хотинининг бўлмағур, аҳмоқона гаплари, хурофотга, ирим-сирим-ларга ишониши унинг ғазабини келтирарди. У ўзининг мусофирчиликдаги ҳаётини ўкинч билан эслаб, дўстларига: «Ортиқ бундай яшолмайман!» – дерди.

У узоқ иккиланишдан сўнг қатъий қарор-га келди — хотинидан ажрашади!

Бу хабарни эшитган қишлоқ одамлари Патрикни ахлоқсизликда айблаб, муҳокама қилишдан эринишмади. Уларнинг фикр-мулоҳазалари Патрикка чивин чаққанчалик таъсир қилмади. Орадан кўп ўтмай, қишлоқда Патрикнинг чет эллик аёлга уйлангани ҳақида хабар тарқалди. Патрик иккинчи хотинининг француз эканлигини тушунтирмоқчи бўлар, одамлар эса унинг суриялик греклардан эканлигини таъкидлашарди. Патрик ҳамма жойга хотини билан борар, аёл эса ўзини ҳаёсизларча кўз-кўз қиларди.

Қишлоқ одамлари яратгандан қария ал-Ҳамавийнинг руҳига жаннатдан жой сўраб, Патрик ва унинг хотинига инсоф беришни тилашарди. Ҳамма уларга нафрат кўзи билан қарарди. Ҳар бир бурчақда Патрикнинг иккинчи хотини муҳокама қилиниб, унинг эркаклар билан очиқ гаплашиши, шароб ичиши, ғалати қилиқлари ҳақида сўз юри-тишарди. Унинг мусулмонлигига шуб-

хиланишиб: «Наҳотки ғайридин бўлса?» – деб ҳам қўйишарди.

Патрик ал-Ҳамавий уларнинг гапларини эшитмасликка олиб, такаббурлик ва қиландимоғлик билан тишини-тишига боғиб чидарди. Одамларнинг ғийбати камлик қилгандай уни ўз уйида ҳам турли муаммолар кутиб турарди. Кўп ўтмай ғийбатлар макони бўлмиш қишлоғимиз ва унинг одамлари Патрикнинг хотинининг жонига тегди. У кечаси-ю, кундузи одамларнинг унга борган танбехларию устидан кулишлари ҳақида қулоғи остида минғирлаб, Патрикни қонига ташна қиларди. Бечора Патрикка бу икки томонлама адоватдан тинчлик йўқ эди. Одамлар ундан:

– Хотинингга талоқ бер! – деб талаб қилишарди.

Аммо у қайсарлик билан эътироз билдирарди:

– Йўқ, мен бунга кўнсам, бу ютқазганим бўлади!

Иккинчи тарафдан хотини ҳам ундан талоқ беришни сўрар, аммо у мағрур ҳолда хотинининг талабини ҳам рад этарди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, тонгда кўзини очган Патрик ёлғиз ётганини кўрди, хотини нафақат уйдан, нафақат қишлоқдан, балки мамлакатдан қочиб кетганди. Қишлоқ одамларининг ғийбатлари ва ҳаяжони боғилгач, Патрикнинг дўстлари унга биринчи хотинини қайтаришни маслаҳат беришди.

Аммо у қаҳр-ғазаб билан бу таклифни рад этди:

– Бу аҳмоқона фикр!

– Нима, иккинчи хотинингни қайтариш ниятинг борми?

– Бу эса ҳақиқий аҳмоқгарчилик!..

...Орадан йиллар ўтди. Патрикнинг сочи тўкилиб, ёши бир жойга бориб қолди, аммо у ҳамон ёлғиз эди. Унинг олдида аёллар ҳақида гап кетганда у чуқур хўрсиниб, маънодор қилиб:

– Ҳа, мен уйланишим керак... ҳа... ҳа, уйланишим зарур. Шошилишим керак... Орттирган ҳаётий тажрибам бекорга кетмайди. Энди нима хоҳлашимни жуда яхши биламан...

* * *

Али, менинг дўстим, — у қаҳва сотади. Қишлоғимизда унинг отасидан мерос қолган кичкинагина қаҳвахонаси бор. Бир куни қаҳвахонага кирганимда у олдимга ўтириб, саволга тутди:

– Новвой Оминанинг қизини танийсанми?

– Албатта танийман, – деб жавоб бердим, қаҳванинг ўткир ҳидидан ҳузурланиб ҳидларканман. – Уни қишлоқда ҳамма танийди.

– У ҳақда нима деб ўйлайсан?

– Жуда чиройли қиз, ҳар доим онасига рўзғор юмушларида ёрдам беради...

– Яна-чи, яна нима биласан?

Жилмайиб қўйдим.

– У ҳақда кўп гапиришади!

Али бошидаги салласини тўғрилаб, хўрсинди.

– Мен ҳам ҳаммасини биламан. Масалан, унинг ўтёқар Ҳамдон билан дон олишганини ҳам биламан.

Тасдиқ маъносида бош ирғадим. У худди қилган айбини тан олаётгандай, ғамгин оҳангда давом этди:

– Кейин у зиравор сотувчи ал-Ҳанавий деган йигит билан учрашувга чопадиган бўлди...

– Сен ҳамма нарсани юрагингга яқин оласан. Шунинг учун одам хафа бўлиши керакми?!

– Кейин унинг яна бир полициячи билан ҳам алоқаси борлиги ҳақида миш-мишлар қорибди!

– Нима бало, унинг таржимаи ҳоли ҳақида асар ёзмоқчимисан? – деб сўрадим қулиб.

– Ундан кейин мешкоп Ҳасан билан учрашди.

Қаҳ-қаҳ уриб, қулиб юбордим:

– Ҳа, ахлоқи мақтовга лойиқ эмас экан.

– Балки мен билмаган бундан ҳам ёмон хислатлари бордир...

– Ким билади дейсан? Балки у қишлоғимиздаги ягона ахлоқсиз қиз эмасдир.

Али яна хўрсинди.

– Аммо у мен учун ягона, мен уни се-
ваман...

Унга ҳайрон бўлиб тикилдим.

– Сен ҳам унинг жазманлари сафига
қўшилмоқчимисан?

У менга узоқ тикилди.

– Йўқ, мен унга уйланмоқчиман!

– Ишонмайман...

Али баттар жиддий тортиб, қовоғини
солди.

– Бу қарорга келишим осон бўлгани
йўқ. Аммо энди мен учун орқага йўл йўқ.
Қишлоқ одамлари нима дейишининг менга
қизиги йўқ!..

Али ниятини амалга оширди.

* * *

Бизнинг қишлоғимизда бир пайтлар
шундай давр бўлдики, уни Зайнабнинг
даври деб ҳам аташ мумкин. Унинг отаси
дўкончада мева, онаси эса тухум сотар-
ди. Зайнаб ота-онасининг кенжаси бўлиб,
қолган фарзандларнинг барчаси ўғил эди.
У жуда гўзал, аммо бу гўзалликнинг ҳам ўз
тарихи бор эди.

У болалигида қўғирчоқдай чиройли, бар-
ча унга ўйинчоққа талпингандай талпинар-
ди. Ўсмирлик пайтида келишган ва латиф
қадди-қомати билан ҳаммани лол қолдирган
бўлса, бўйи етганда эса қишлоқнинг энг
олди гўзалига айланди.

Унинг отаси Зайдон бир куни хотинига:

– Қизингни кўчага чиқармаслигимиз керак, – деди.

Онаси Зайнабнинг ишлаб пул топишини жуда хоҳлаган бўлса-да, эрининг таклифига кўнишдан бошқа иложи йўқ эди.

Уйга қадам ранжида қилган совчиларнинг сон-саноғи йўқ эди. Уларга нима деб жавоб беришни ҳам билмаган онаси:

– Зайнабнинг чиройига яраша тақдири ҳам чиройли бўлса эди, – дерди.

Шундан сўнг онасининг арава тортувчи хияни, опасининг ўғлидан келган совчилар, табиийки, рад этилди. Опа-сингиллар ўртасида қариндошчилик ришталари узилди. Бунга қишлоқ аҳли ичиқоралик, ҳайрат ва бир тарафдан хурсандчилик билан кузатиб турди.

Бир пайтнинг ўзида Зайнабга бош кийим сотувчиси Ҳасан ва қассоб ёрдамчиси Халилдан совчи кела бошлади. Улар бошлаган шафқатсиз жангу-жадалнинг охири майиб-мажруҳлик билан тугади.

Кунлардан бир кун қизнинг қўлини давлат хизматида ишловчи муҳтарам афанди — ҳурматли ўқитувчи Фароғ ад-Дарий сўради. У Зайнабнинг ота-онаси учун узоқ кутилган, орзуларидаги куёв эди.

– У бизга мос куёв! – қарор қабул қилди она.

Аммо бир куни идиш-товоқ дўкони сотувчиси Али пайтини пойлаб ўқитувчининг йўлини тўсди ва унга пўписа қилди:

– Жонингдан умидинг бўлса, Зайнабдан узоқроқ юр!

Ўқитувчи ўзини ҳимоя қилишни сўраб, кучи ва довюраклиги билан ном қозонган бир қариндошига мурожаат қилди. Бу одам сотувчи Алини қанчалик таъқиб қилмасин, Али қасос олиш фикридан қайтмай, Фароғ афандининг йўлини пойлаб, кўзини уриб чиқарди.

Қишлоғимизнинг Зайнабга харидор бўла оладиган қисми ўз хавфсизлигидан хавотирланиб, Зайдон хонадонидан ўзларини четга торта бошладилар. Энди фақат Зайнабга оғиз солиши мумкин бўлган қаланғи-қасанғилар қолганди.

– Қайси айбимиз учун бошимизга бундай балолар ёғилди?! – дерди она.

– Қизимизнинг чиройи бошимизга битган бало бўлди, – алам билан жавоб берди ота..

Тўқнашув ва жанжаллар ҳамон давом этар, уларнинг ниҳояси жароҳат олиб, яраланиш билан якунланарди. Зайдон амакининг оиласидагилар рақибларнинг ўч олишидан қўрқиб, холис бўлишга ҳаракат қилишдан бошқа илож топишолмади. Чекларига тушган барча ғам-аламларга қарамасдан, улар ҳамон қишлоқ аҳлининг ҳасад ва ғийбатлари нишониди эдилар. Зайдон амаки қизини бирор маккор ва мунофиқ йигит йўлдан уришидан таҳликада эди.

Бир куни эрта тонгда уйғонган қишлоқ
аҳли ёнларидаги Зайдон амакининг ои-
ласидан ном-нишон қолмаганлигидан ха-
бардор бўлишди. Қишлоқ одамлари бу
поқеадан саросимага тушиб, довдираб
қолишди. Мен ҳам ҳайратланиб: «Наҳотки,
гузалликнинг бизнинг қишлоқда яшашга
ҳаққи бўлмаса?» – деб ўйладим.

* * *

Ҳония — Улвананинг қизи бўлиб, у ҳам
қишлоғимиздаги севги можаролари ҳақи-
даги ҳикоялардан бирининг қаҳрамони.
Мен унинг тикувчининг шогирди бўлмиш
Ҳаммам исмли йигитча билан севиши-
шини билардим, аммо улар бир-биридан
осмон билан ерча фарқ қилганидан, бу
икки ёшни нима бирлаштириб туриши
мумкинлигига ақлим етмасди. Чунки Ҳам-
мам безорилиги, ахлоқсизлиги билан ном
чиқарган, бунинг устига бадбашара эди.
Унинг ғазабнок кўзлари кишининг ғашини
қелтирадиган даражада нафақат одамлар-
га, бутун дунёга нафрат билан тикилар-
ди. У доим ялангоёқ юрар, яланғоч бада-
нига галабее² ўраб оларди. Ҳония бўлса
ўқимишли қиз бўлиб, уч йиллик бошланғич
мактабни тугатган, қўшишни, айиришни,
бўгинлаб ўқишни, ҳатто Куръоннинг бир

² Галабее – миллий, узун, товонгача тушиб
турадиган эркаклар кўйлаги.

неча сураларини ёддан биларди. Унинг онаси муҳтожлик нима эканлигини билмас, тушлик вақтларида уларнинг ошхонасидан иштаҳани қитиқловчи ёқимли ҳидлар тараларди.

Ҳония уйига совчи юборган пойабзал сотувчиси Ҳамид ал-Муракабийга рад жавобини берди. Бундан унинг онаси аччиқ кўз ёш тўкиб, менинг онамга дийдиё қилди:

– Тасаввур қил, ахир Ҳамид ал-Муракабий — пули кўп, ҳақиқий эркак!..

– Ахир қизинг ақлли, муқаддас китобларни ўқиган қиз бўлса, нега у бундай қилади? – дерди онам жиғибийрон бўлиб.

– Менга айтишларича, уни иссиқ-совуқ қилишганмиш. Қайтарма қилдириш учун шайх Лабибнинг олдига бордим, азиз-авлиёларнинг қабрини зиёрат қилдим, садақа бердим...

Аммо Ҳония ўз фикридан қайтмади. Онаси жаҳл устида унинг юзига тарсаки тушириб, алам билан қичқирди:

– Жиноятчига эрга тегмоқчимисан? Хоҳлаганингни қил! Кейинчалик афсусланиб, бу қилмишинг азобини тортасан!

Бу гап-сўзлардан кейин Ҳамид ал-Муракабий Ҳонияга уйланиш ниятидан воз кечди, Ҳаммам эса уйланиш, янги ҳаёти олиб келиши мумкин бўлган рўзғор ташвишлари тўғрисида жиддий ўйлана бошладди. Худди шу пайтда уни ўғрилиқда айблаб, икки йилга қамаб юборишди.

Бундан Улвана ўзида йўқ шод бўлиб, барча муаммоларни ўз вақтида ҳал қилган ғарбдорларга беадад шукроналик билдириб, қизига:

– Аллоҳга шукур! Энди ишондингми? Бари бир Аллоҳнинг айтгани бўлади, унинг қарорини ҳеч ким ўзгартиролмайди! – деди.

Аммо Ҳония яна уйланиш ҳаракатига тушган Ҳамид ал-Муракабийнинг таклифини рад этиб, қаттиқ ғам-аламга берилди. Қишлоқ одамлари қизни тушунишга ҳаракат қилиб: «Ҳаммамни унинг қалбидан суғуриб ташлаш қийин», – дейишарди.

Орадан икки йил ўтиб, Ҳаммам қамоқдан қайтиб келди. Ҳонияга яна жон кирди, унинг онаси эса умидсизликдан эсдан оғай деди. Турмадан чиққан одамнинг иш топиши ҳар доим мушкул бўлган. Ҳаммам аввалги ишини йўқотган, ҳеч ким унга янги ишни таклиф қилмасди. Бир кун одамлар уни дўкончада гўшт сотиб ўтирганини кўришди. Унинг бу ишидан ҳайратланган қишлоқ аҳлини, энди «савдо қилишга пулни қаердан олди экан?» деган уй қизиқтира бошлади. Кейинчалик улар Ҳония тилла билагузугини сотиб, пулини Ҳаммамга берганини аниқлашди.

Бунга эшитган Улвананинг ғазаби кўзиб, қизига қарши қариндошларидан, қўшниларидан, ҳатто кўчадан ўтиб кетаётган йўловчилардан ёрдам сўрай бошлади. Аммо ҳеч ким Ҳонияни аҳдидан

қайтаролмади. У севикли маҳбуби билан никоҳдан ўтди.

Ҳония билан Ҳаммам одам ҳавас қиладиган даражада чиройли жуфтлик бўлганлигининг гувоҳи бўлдим. Ҳония эрининг ишларида ёрдам бериб, савдони, кирим-чиқимни бошқариб, кўп ўтмай ўз шахсий дўконларига эга бўлишди. Ҳаммамнинг ўтмишини ҳамма унутди, буни ҳеч ким эс-лашни ҳам истамай қолди.

* * *

Саиданинг севги тарихи бизнинг қишлоқдаги энг ҳаяжонли севги тарихларидан биридир.

Қўшниси Идрис ал-Қадий билан Саиданинг орасида булоқ сувидай соф ва тоза муҳаббат пайдо бўлди. Улар ҳис-туйғуларини атрофдагилардан қанчалик бекитишга ҳаракат қилишмасин, нигоҳлари ва ғайриихтиёрий ҳаракатлари бу сирни фош этиб қўярди. Бу сирдан воқиф бўлган қизнинг падари бузруквори араб тили ўқитувчиси шайх Карим ва йигитнинг отаси бўлмиш ширинлик сотувчи Ҳасан ал-Қадийнинг орасида жанжал чиқди.

– Ўғлингни тарбиялаб қўй! У ўзини ким деб ўйлаяпти?..

– Худога беадад шукур, ўғлимни тарбиялаб қўйганман!..

Ўқ каби отилган сўзлар, ҳақоратлар одамлар вақтида ажратиб қўймаганда, ўзи

Билан катта жанжални олиб келарди. Бу шикоятдан кейин қишлоқ аҳли уларни қаттиқ назорат остига олишди. Севишганлар бу руҳий зарбага итоаткорона бош эгиб, жимгина азоб чекишди.

Идрис мактабни тугатгач, отасини Саиданикига совчиликка боришга кўндирди. Қария юрагини ҳовучлаб, қизининг қўлини сўраш учун шайх Каримнинг ҳузурига йўл олди. Аммо шайх унга қуруққина қилиб жавоб берди:

– Сенинг ўғлинг ҳали талаба, менинг қизим уни кутолмайди...

Кейин у ўзининг дўстларига:

– Бу қашшоқ савдогарнинг қизимга совчиликка келишга қандай ҳадди сиғди? У мен билан қариндошчилик ришталарини боғлайман деб овора бўлмасин! – деди.

Шундай кунларнинг бирида Саиданинг отаси орзу қилган, дидига мос келади-ган куёвнинг номзоди чиқди. Аммо Саида унга турмушга чиқишга рози бўлмади. Уша пайтларда бундай таклифни рад этиш ҳалати ва кутилмаган ҳол бўлиб, бу ҳақиқий исён эди. Унинг бу қарори шайх Карим ва унинг яқинларини саросимага солиб қўйди. Жаҳлдан ғазаб отига минган ота исёнкор қизни тарбиялаб қўйиш мақсадида уни кўп нарсалардан маҳрум қилиб, қатъий чекловлар қўйди. Аммо Саида ўз қароридан қайтмади.

Бу воқеаларни эшитган қишлоғимизнинг гийбатчиларига янги мавзу топилиб, Саи-

данинг устидан мағзава ағдаришиб, турли-туман, бўлар-бўлмас миш-мишларни тарқатишди. Бу узунқулоқ гаплар шайх Каримнинг қулоғига ҳам етиб келди. Қария қаттиқ ғам-ғуссага ботиб, қадди букилди, бу гапларни кўтаролмай, синфда болаларга дарс ўтаётган вақтида тўсатдан вафот этди. Отасининг ўлимида оиласидагилар ва яқинлари Саидани айблашди. Уни ҳақорату қарғишлар билан сийлашиб, моховдан қочгандай ундан ўзларини олиб қочадиган бўлишди. Шундан кейин ҳеч ким унинг уйига совчиликка келмай қўйди.

Орадан йиллар ўтиб, Идрис институтни муваффақиятли тамомлаб, қишлоққа қайтди ва яна севгилиси Саиданинг уйига совчи юборди. Саиданинг оиласидагилар унинг совчиларини олдинги сафаргиданда, совуқ кутиб олишди, онаси бу ҳақда эшитишни ҳам истамади.

Орадан йиллар ўтди. Уларни оддийгина қилиб «ўтди» дейиш осон, аммо уларни яшаб ўтиш Саидага жуда оғир кечди. У ўз уйида қамоқдаги асира сингари ёлғиз ва ҳеч кимга кераксиз бўлиб яшади. Идрис бўлса катта амалдор бўлиб, ҳамма орзу қиладиган куёвга айланди. Аммо у ҳам бошқаларнинг ҳасадини келтириб, уйланишдан бош тортди. Идриснинг ҳистуйғуларидан, қайсар ва ўжар феълидан хабардор бўлган дўстлари ва қариндошлари унинг барча тўсиқларни енгишига ишони-

шарди. Тўсатдан Идрисни хизмат юзасидан чегарага сафарга юборишди. Қишлоқ аҳли бир неча йил унинг ҳаётидаги янгиликлардан бехабар қолишди. Саиданинг кўнларида аввалги умид учкунлари сўниб, уларда соғинч ва умидсизлик акс эта бошлади.

Идрис чегарадан қирқ ёшли эркак бўлиб қайтди, унинг севги тарихини деярли барча унутганди. Энди қишлоқ аҳлини унинг оила қурмаганлиги, оталик бахтини татиб кўрмаганлиги ҳайратга сола бошлади. Ҳаммасидан ҳам унинг Саиданинг онасидан шунда қизининг қўлини сўраганлиги одамларни баттар ҳайрон қолдирди. Одамлар Саидани бировга ёқиши мумкин бўлмаган қиз деб ҳисоблашга ўрганиб қолишганди.

Ва ниҳоят, айрилиқ ва азобга, вафо ва садоқатга йўғрилган муҳаббатнинг тантанаси бўлмиш – тўй бўлди.

Қария Ёсин ас-Сармати амаки ҳамманинг ҳурмат-эътиборини қозонган инсон эди. Унинг ўғли Рамадон узоқ давом этмаган хасталиқдан вафот этганди. Бундан қария жуда изтироб чекди, аммо ҳали кўз ёшлари қуримай, бутун қишлоқ аҳлини ҳайратга солиб, муҳокама қилишга мажбур этган бир ишни қилди. Ўғлининг ўлиmidан бир ой ҳам ўтмасдан, вафот этган ўғлининг

бўлажак хотини, яъни келин бўлмиш Далилага уйланиб олди. Нима, у ақлдан озганмиди? Агар у ақлдан озган тақдирда ҳам бир йил, икки йил кутолмасмиди? Бунга Далила қандай кўнди? Уларнинг орасида қирқ ёш фарқ бор эди.

Нима бўлган тақдирда ҳам бўлар иш бўлганди. Далила у билан яшаш учун унинг биринчи хотини яшайдиган уйга кўчиб ўтди. Шубҳа-гумонларнинг охири йўқ эди. Қишлоқ аҳли тўхтамай чол ва Далилани муҳокама қилишди ва ниҳоят ҳақиқатга яқинроқ тахмин устида тўхташиб, шивир-шивир қила бошлашди:

Марҳум Рамадон ва Далиланинг ўртасида содир бўлган воқеани тез орада ўтказиладиган тўй яшириши лозим эди. Аммо кутилмаганда келган ажал барча режаларни чиппакка чиқарди. Далила чорасиз қолди, унинг суянадиган, дардини тинглайдиган, унга ёрдам берадиган ҳеч ким йўқ эди. Ҳамма гапдан хабардор бўлган Далиланинг онаси бор гапни Рамадоннинг онасига етказди, у эса ўз навбатида бу сирдан эрини воқиф этди. Бечора қариянинг бошига шунча кулфатлар камлик қилгандай, энди бу кўнгилсизлик ортиқча эди. Аммо қизни шармандаликдан қутқариш учун нимадир қилиш керак эди, ахир ўртада марҳум ўғлининг арвоҳи турибди. Қария Ёсин ўйга толди, ўйлаб-ўйлаб бутун қишлоқ аҳлининг гийбатига са-

Ҳаф пўлган қарорни қабул қилди. Далила унга иккинчи хотин бўлиб, ўғил фарзанд туғиб борди.

Баъзилар қария Ёсинни қўллаб-қувватлашди, баъзилар эса унинг бу қилмишини айирлаб, «аҳмоқ чол» деб кулишди, ғийбатни яхши кўрадиганлари эса қўлларини Амига қилиб, шивирлашди:

– Мана, ўз неварасининг отаси!..

ТЕРГОВ

Кутилмаганда эшик кўнғироғи жиринглади. Улар ўзларини орқага ташлаб, бир-бирларидан ажралишди ва тимирскalaniб шийимларини қидира бошлашди.

– Ахир сен, ҳеч ким келмайди, дегандингку, пичирлади Амир.

– Бу адашмасам, дазмолчи бўлса керак, – Ҳанобан шивирлади Лутфия.

Амир қалтираб кўйлаги ва шимини кия бошлади.

– Қаерга яширинай?

– Менимча, яширинишнинг ҳожати йўқ. Қуда зарур бўлса, каравот тагига беркин.

Лутфия йўл-йўлакай кўйлаги тугмаларини қадади ва хонадан чиқиб, эшикни ёпди. Амир тезда каравот тагига назар ташлаб, оёқ учида эшик ёнига борди ва қулоқ тутди.

Ташқаридан эшикнинг очилгани, оғир қадамлар ундан узоқлашгани эшитилди. Ким бўлиши мумкин? Ҳар қалай, эри эмас, агар эри келганда, кийимини алмаштириш учун ётоқхонага кирган бўларди. Йўқ, эри келиши мумкин эмас, ахир Лутфия бир соат олдин у билан шаҳарлараро телефон орқали гаплашган эди. Балки дўстларидан биридир? Шу пайтда-я? Бирорта қариндоши бўлса керак.

У ич-этини кемираётган нохуш ҳислар билан ўзини панага олди. Бир оз сабр қилиш керак, бу ташриф абадий давом этмаса керак. Келувчи тезда кетади, кейин ҳаммаси яна боягидай давом этади. Чақирилмаган меҳмон ётоқхонага кириб, коньяк ва кутидаги шоколадни кўриб қолса-чи, деган фикр хира пашшадай унинг миясини тарк этмади. Балки каравот тагидан чиқиб, уларни яшириб қўйиш керакдир? Аммо унинг каравот тагидан чиқишга журъати етмади, аксинча, ўзининг аҳволидан руҳан эзилиб, жойида қимирламай ётди.

Вақт секин ўтарди. У чалғиш учун девордаги гилам нақшларини томоша қила бошлади. Аммо тезда бу манзарадан унинг кўзлари чарчаб, барча ранглар аралашиб, лампа ёруғида даҳшатли қизғиш тус олган битта катта доғни ҳосил қилди. Ногаҳоний товушдан чўчиб кетиб, каравот тагидан эшикнинг секин очилганига кўзи тушди. Хонага кимдир кирди. Мана, жигарранг таг-

чирмли оқ ботинка ва шим кўринди. Кирган
ўйим чапга бурилиб, шкаф эшигини очди.
Бир-икки дақиқа шкаф ёнида тургач, уни
ёниб, шошилмай эшик томон йўналди.
Лутфия қаерда қолди? Бу нимаси, у қачон
бу ордан озодликка чиқар экан? Асабла-
ри таранглашди. Назарида жигарранг таг-
чирмли оқ ботинка кийган одамнинг те-
мир кўллари унинг томоғидан гиппа бўғиб,
кўнжонда ушлаб тургандай туюлди. Амир
аплаҳсираётганини пайқади, бундай бемаъ-
нигарчиликка чек қўйиш керак. У қўлини
чўзиб, соатига кўз ташлади, кейин секин
тошбақа косасидан мўралагандай, кара-
пот тагидан бошини чиқарди. Хонадан тик
ётган товуш эшитилмади, баданини совук
тўр қоплади. Амир секин яширинган жойи-
дан чиқди. У ўзини бу зулматда ажал кутиб
тургандай ҳис қилди. Бу фикрнинг ўзиёқ
уни шол қилиб, жойида қотириб қўйди.
У деярли хушини йўқотиб, охирги кучини
тўплади-да, ҳаётини сақлаб қолиш учун
қочишга шайланди...

Амир бутун тун давомида мижжа қоқма-
ди. Эшикнинг секин тақиллагани ва кекса
хизматкор аёлнинг бўғиқ овози эшитилди:

- Амир жаноблари, уйғондингизми?

Балки бирор нарсани баҳона қилиб,
шаҳардан йўқолсамикан? Бу фикр унга бе-

маъни туюлиб, тезда уни хаёлидан ҳайдади.

– Умми Суммат, уйғонганимга анча бўлди.

Амир меҳмонхона столи устида унга атаб тайёрланган нонушта — қайнатилган гўшт, иссиқ нон ҳамда чойга кўз ташлади ва стаканга қўл узатди:

– Фақат чой ичаман.

Кампирнинг юз ифодаси ўзгармади.

– Овқатнинг ҳар бир лукмаси соғлиқни мустаҳкамлайди, – деб минғиллади у.

Бўлиб ўтган воқеа хаёлидан чиқмай, уни таъқиб қилиб, азоб берарди. Кўз олдида барча эҳтиёткорликни унутиб, Лутфиянинг уйидан қўрқув ва даҳшат билан қочгани қайта-қайта гавдаланарди. Уйига етиб келгачгина стол устида қолган бир қути шоколад ва коньяк ёдига келди...

Амир кийиниб, кўчага отланди. Уйқусиз тундан кейин боши ғувуллаб оғрирди. Тонгги газеталарни варақлаб, жиноят ҳақида ҳали ҳеч нима ёзишмаганлигига амин бўлди. У хаёл билан қандай қилиб иш жойига етиб борганини билмади. Барча ҳамкасблари ўз жойларида ўтиришарди. Котибият мудирини ҳам ўз жойида эди. Барча столлар банд ва фақатгина биттаси бўш эди. Қоғозларни тартибга келтирар экан, Амир бу бўш столга кўз қирини ташлади. Бу мудҳиш воқеа ортда қолгач, у ғам-аламга берилади, ҳозир эса бошқа нарсга ҳақида ўйлаш керак.

– Лутфия хоним кўринмайдилар, – мударнинг овози эшитилди, – келолмаслигининг сабабини ҳеч кимга айтмаганмиди?

Саволининг жавобини кутмай, мударнинг қилди:

– Ҳар доим бундай саволга аёллар ўзларини оқловчи бирор баҳона топишади.

Унинг бу гапидан хонадагилар хушонад-гўйлик билан бир овоздан қаҳ-қаҳлаб кулишди, фақат Амиргина бу кулгига қўшилмади. У ҳозир ҳар бир майда-чуйда ҳам унинг ҳаётини тубдан ўзгартириб юбориши мумкинлиги ҳақида ўйларди. Хонадошларидан кимдир унинг бўш столга разм солаётганини сезиб қолса-я? Уларнинг бирга кўчада кетаётганлигини кўриб қолишган бўлишса-чи? Бундан ташқари, у ерда бир қўти шоколад ва коньяк ҳам қолиб кетган. Бу нарсалар лаънати терговчига кўп нарсаларни айтиб бериши мумкин. Асосийси, уни чалғитади. Балки у воқеа жойида яна нимадир қолдиргандир? Масалан, бармоқ изларини. Энди ҳамма айбни унинг бўйнига қўйишади, асосий айбдор эса озодликда тараллабедод қилиб юради.

– Амир жаноблари, бугун сиз Лутфия хонимнинг ҳужжатлари билан шуғулланасиз.

Мударнинг кескин овозидан у бир сапчиб тушди. Мудар бу вазифани нега айнан унга юкляпти? Бу идорада ҳаммадан узоқ ишлагани, тажрибалилиги учунми ё бу ерда бошқа гап борми? У ҳамкасбларига

назар солди, уларнинг ҳаммаси ўз юмушлари билан банд эди. Ҳар доимги иш кунидавом этарди. У ўзига нима учун кўрқишим керак, деб савол берди. Паришонхотирликка чек қўйиб, фикрини бир жойга жамлаши лозим. Шу пайт унинг қулоғига нотаниш, мулойим овоз чалинди:

– Лутфия хоним шу ерда ишлайдиларми?

Ходимлардан кимдир:

– Ҳа, фақат бугун Лутфия хоним ишга келмадилар, – деб жавоб берди.

Нотаниш киши тезда бурилиб чиқиб кетди, аммо Амир унга яхшилаб разм солишга улгурди. У баланд бўйли, озғин, мовий ранг кўйлак ва кулранг шим кийган қорачадан келган йигит эди. У ўзини таништирмади, бошқалар ҳам унинг кимлиги билан қизиқмади. Бу арзимас воқеани ҳамма бирпасда унутди, фақат Амиргина аңча пайтгача ўзига келолмади. Ўтиб кетган кўрқув ва даҳшат яна қайтадан янги куч билан уни ларзага солди. Мингинчи марта Лутфиянинг мурдаси кўз олдига келиб, мингинчи марта уни ташлаб қочгани учун афсусланди. Амир аламли ўйларга берилиб кетганидан вақтнинг ҳисобини йўқотди. Уни биров туртгандай бирдан ўзига келди. Хонадошлари оқ ботинка ҳақида сўз юриштишарди.

– Ҳозир бунақасини учратиш қийин, – деди ходимлардан бири.

– Улар менга жуда ёқиб қолди, – деди бошқаси.

– Улар оппоқ бўлганидан тез кир бўлади, тозалаш қийин.

Амир овозидаги ҳаяжонни базўр яшириб, сўради:

– Нима ҳақда гаплашаяпсизлар?

– Лутфия хонимни сўраб келган бояги оқ ботинка кийган одам ҳақида...

– Йўқ!!!

Амирнинг асаблари дош бермади. Хонидошлари унга ҳайрон бўлиб тикилишди. Амир бор кучини тўплаб:

– Узр, менимча шамоллаганман, мазам бўлмаяпти.

Амир ғайритабиий баланд овозда телбаларча қаҳ-қаҳ уриб кулди, анчагача ўзини кулгидан тўхтатолмади. Ўзига келгач, мударга, ҳозир келаман, деганча кўчага отилиб, оқ ботинка кийган нотаниш одамни учратиш мақсадида идора атрофида тентилади. Минг афсуски, уни учратмади.

★ ★ ★

Тонгги газетанинг навбатдаги сонида Лутфиянинг ўлими ҳақида эълон қилинди. Амир уни ҳаяжон билан ўқиб чиқди. Хабарда «26 июль» кўчасида жойлашган уй швейцари, пудратчи Ҳасан Жовудийнинг эшиги ланг очиқ турганлигини кўриб, ичкарига кирганда, унинг хотини Лутфиянинг жаса-

дига кўзи тушганлиги ҳақида сўз юритиларди. Швейцар шу заҳотиёқ полицияга хабар берган. Олиб борилган текширувга кўра, аёлнинг бўғиб ўлдирилганлиги аниқланган, аммо уйдан ҳеч нима ўғирланмаган. Воқеа жойидан очиқ коньяк ва бир қути шоколад топилган. Марҳуманинг эри бу вақтда Александрияда хизмат сафарида бўлган. Воқеа юзасидан суриштирув ишлари олиб борилаётгани ҳақида ёзилганди.

Ишхонада мотамсара кайфият ҳукм су-
рарди. Воқеадан ҳамма хабар топганди. Ходимларнинг чеҳраси маъюс эди, аммо қўллари бўшади дегунча бўлиб ўтган воқеа юзасидан барча ўз тахминини олға су-
рарди. «Эри уйда йўқлигида коньяк билан шо-
колад нимаси экан?» – дейишарди. Кимдир пичинг қилди:

– Ҳаммаси кундай равшан, аммо уни ўлдиришнинг нима кераги бор эди?

Ҳақиқатан ҳам уни нима учун ўлдиришди? Амир ҳар қанча уринмасин, бирорта ҳақиқатга яқин, жўяли фикрга келолмади. Нима бўлган тақдирда ҳам одамлар бўлиб ўтган воқеани нотўғри талқин қилишарди. Улар бегуноҳ бир инсонни ноҳақ айблашиб, янги жиноят учун йўл очишиб, бир тўда овсар қўйлар подаси каби нотўғри йўлдан боришарди. Оқ ботинкали одамнинг ўзи уйга кириб келди, улар эса коньяк ва бир қути шоколаднинг гийбатини қилишаяпти. Фақат Амиргина кимни қидириш керакли-

тини яхши билади. Балки дафн маросими-
да оқ ботинкали одамни учратиб қолар?
Албатта, уни ўша ерда кўриб қолиши мум-
кин.

Дафн маросими куни у қабристонда
ётишни айнан шу ерда учратишига умид
қилиб, тобут атрофини ўраб турган одам-
ларни диққат билан кузата бошлади.
Мирхуманинг эри бошига тушган мусибат-
дан бёғида зўрға турар, уни қариндошлари
қўлтиқлаб олишганди. Амир қидирган одам
бу ерда кўринмасди, тобутга назар таш-
лаганча, унинг атрофини секин айланиб
ўтди. Юрагини ёғимлаган соғинч туйғуси
бир нафас барча кўрқувларини унутишга
мажбур қилди. Хотирасида ўзидан алам
на ваҳима ҳиссини қолдирган қисқа, аммо
кўшқин севгиси жонланди.

* * *

Оқ ботинка кийган бу одам ким бўлиши
мумкин? Ўша машъум тунда уни швейцар
кўрдимикан? Аслида, Амирни швейцар
тўхтатиб, ҳатто кимникига кетаётганли-
гини ҳам сўраганди. Шу уйнинг тўртинчи
қаватида яшовчи тиш докторининг олди-
га келганлигини айтиб, уни алдашга мажбур
бўлганди. Амир ҳақиқатан ҳам бу ерга тиши-
ни даволатиш учун келганди. Улар Лутфия
билан шундай қилишса тўғри бўлишига ке-

лишишганди, демак ҳеч нарсадан қўрқмаса ҳам бўлади.

Ходимлардан бири газетани четга қўйиб, гап бошлади:

– Лутфиянинг эри Ҳасан оғир касалмиш. Унинг биринчи хотинидан эгизак — бир ўғил, бир қизи бор экан. Ҳасаннинг биринчи хотини ва фарзандлари билан муносабати ҳам ҳавас қиларли даражада эмас дейишяпти.

Суҳбат қизгин тус олди:

– Балки бу жиноятни Ҳасаннинг биринчи оиласидагилар ёш хотинига мерос қолдирмаслик мақсадида қилишгандир?

– Балки Лутфиянинг уйига коньяк ва бир қути шоколадни ўғай ўғли олиб келгандир?

– Терговчи албатта бу тахминларни текшириб кўради.

– Шоколад ва коньяк қотилни топишда асосий ашёвий далил бўлиши мумкин.

Амир чидолмай, жаҳл билан:

– Дунёда нима кўп, минглаб қути шоколаду минглаб шиша коньяклар! – деди.

– Ахир қути устида дўкон номи ёзилган, дўкон номига қараб қайси кўчада жойлашганини билиш мумкин...

Ҳа, улар ҳақ. Барча далиллар унга қарши. Агар тергов топилган нарсалар қотилга тегишли деган хулосага келса, унда... Юраги орқага тортиб кетди.

– Ҳаммаси тушунарли, – деб кимдир хулоса қилди. – Пудратчининг ўғли Лутфия билан дон олишган, кейин уни ўлдирган.

Балки шундайдир. Қотил — оқ ботин-
ни кийган одам. Ҳасан пудратчининг ўғли
вакил шубҳасиз оқ ботинка кияди. Ҳамма-
ни яхшилиқ билан тугайди, ахир Амирнинг
туноқи йўқ. Агар коньякдаги бармоқ из-
ларига ёпишиб олишса-чи? Унда Амирни
тоғда қўлга олишади. «Аз-Зухро» дўкони
ўғайини уни яхши танийди. «1001 кеча»
кандолат дўконига ҳам тез-тез кириб ту-
ради, уни доимий мижоз сифатида яхши
билишади. Балки шу лаҳзаларда тергов-
чининг хонасида унинг алоҳида белгилари
ҳақида сўз юритишаётгандир.

* * *

Газеталарда Лутфиянинг, эри Ҳасан-
нинг ва ўғай ўғли Муҳаммадларнинг расм-
лари босилган эди. Амир уларга тикилиб
туриб, қотилликни Лутфиянинг ўғай ўғли
Муҳаммад қилган деган хулосага келди.

Ходимлар терговнинг кетиши ҳақида
қизғин баҳс юритишарди:

— Газеталарда ёзилишича, полиция
қотилнинг изига тушибди, яқин кунларда
жиноят очилармиш.

— Полиция Ҳасаннинг ўғай ўғлидан
шубҳаланган бўлса керак-а?

— Улар албатта коньяк ва шоколадни
ёғтиборга олишади.

— Қотилликнинг барча сири шишада...

Мудир қоғозлардан бош кўтариб, ҳам-
мага диққат билан назар солди:

– Ўртоқлар, терговчи ҳаммамизни гувоҳлик бериш учун маҳкамага чақирди, – деди.

* * *

Ходимларнинг ҳаммаси терговчига Лутфия ҳақида билганларини: Лутфия бундан ўн йил олдин мазкур идорага ишга кирганини, икки йил олдин турмушга чиққанини гапириб беришди. Мудир унинг интизомли, масъулиятли ходим бўлганлигини таъкидлади. Шунча ахборотдан терговчини фақатгина қоровул Сулаймон амакининг кўрсатмаси қизиқтириб, ҳушёр торттирди. Қариянинг айтишича, жиноят содир этилган куннинг эртасига идорага Лутфияни қидириб келган одамни Лутфия турмушга чиқмасдан олдин бирга юрганини кўрган. Ҳамма бир овоздан ўша куни Лутфияни излаб идорага келган одамнинг ташқи қиёфасини тасвирлаб, унинг ҳақиқатан ҳам ўша куни Лутфияни сўроқлаганини тасдиқладилар. Амирнинг навбати етганда нотаниш одамнинг қиёфасини иложи бори-ча батафсил тасвирлашга ҳаракат қилди. Унинг бўйи, кийими ўлчами, костюми, асосийси, оқ ботинкаси ҳақида маълумот берди. У гапини тугатгач, терговчи:

– Худди атайлаб кузатгандай барча белгилари ёдингизда қолибди-я? – деди.

Амир бу гапдан довдираб қолди, аммо ҳаяжонини яшириб, қатъий жавоб берди:

Чунки нотаниш йигит рўпарамда тур-
ганди.

Амир ўзини жуда ноқулай ҳис қилар,
терговчининг охирги гапи эса уни ба-
тамом ҳолдан тойдирган эди. Бу пайт-
да ҳали ҳеч кимнинг пудратчи Ҳасаннинг
ўғли Муҳаммад ўша машъум тунда уни-
верситетдаги ўртоқлари билан экскурсия-
да бўлганлиги учун, ундан барча гумонлар
олиб ташланганлигидан хабари йўқ эди.

Амир ўзини терговчининг ўрнига қўйиб,
ўнинг фикрларини ўрганишга ҳаракат
қилди. Сулаймон амаки Лутфия билан етак-
лашиб юрганини кўрган, кейин уни излаб
идорага келган нотаниш йигит ким бўлиши
мумкин? Балки коньяк билан шоколадни у
қолтиргандир? Балки бу нарсаларни уму-
ман қотилликка алоқаси бўлмаган одам
олиб келгандир? Ҳар қандай шароитда ҳам
коньяк ва шоколадни текшириб кўриш ло-
зим. Ҳаммасини бошқатдан бошлаймиз.
Ошиқ-маъшуклар эрнинг йўқлигидан фой-
даланиб, учрашишга келишишган. Бел-
гиланган вақтда йигит Лутфиянинг уйига
келган. Уйга кириш қийин иш эмас, чун-
ки тўртинчи қаватда тиш доктори яшай-
ди. Унинг қабулига кўп одам келади. Мана
улар бирга. Қаерда ва қачон йигитда аёл-
ни ўлдириш фикри туғилди? У буни ре-
жалаштирганмиди ёки кутилмаганда, ар-

зимаган жанжал туфайли қотиллик содир
этилдими? Мағрур ва иззатталаб аёлни
телбаларча севиб қолган ёш, тажрибасиз
йигитни кўз олдимизга келтирайлик. Аёл
пулдор эркакка турмушга чиқиб, бойликка
эга бўлади, жамиятда юқори даражага эри-
шади. Аёлнинг қўлида ўйинчоқ бўлганини
англаган йигитнинг муҳаббати нафратга
айланади. Мана аёл унинг оғушида илон-
дай тўлғониб, эҳтирос билан қулоғига ши-
вирлайди: «Мени маҳкамроқ бағринга бос,
қўйиб юборма...», – йигитнинг қўллари се-
кин унинг бўйни томон чўзилади...

Кейин йигит қилган ишидан даҳшатга
тушиб, олиб келган коньяк ва шоколади-
ни унутиб, қочади. Энди у, шубҳасиз, «Аз-
Зухро» дўкони ва «1001 кеча» қандолат
дўконини четлаб ўтади. Балки у Лутфия
ишлайдиган идорада ишлар...

Ҳа, терговчи ҳозир тахминан худди шу
тарзда фикр юритаяпти. Ё терговчининг
олдига ўзи бориб, ўша ланъати оқшомда
Лутфиянинг уйига борганлигини тан олса,
тўғри бўлармикан? Аммо у бегуноҳ экан-
лигини айтса, улар ишонишармикан? Бари
бир қотил эмаслигини исботлаб беролмай-
ди...

Ҳар эҳтимолга қарши яна тиш доктори-
нинг олдига кириб ўтиши керак. Мана ўша
тез-тез қадам ранжида қилган таниш кўча

■ таниш уй. Қизик, Ҳасан Жовудий ҳали
■ ■ ■ шу орда яшаяптимикиан? Уни уй олди-
■ ■ ■ швейцар кутиб олиб, ортидан лифтга
■ ■ ■ бирашди. Амир унга йўл-йўлакай сўз қотди:

— Мен тўртинчи қаватдаги доктор Но-
■ ■ ■ врининг қабулига келаяпман.

Лифтдан чиқар экан, Амир тасодифан
■ ■ ■ эрига қаради ва швейцарнинг оёғидаги жи-
■ ■ ■ тирани таг чармли, оқ ботинкага кўзи туш-
■ ■ ■ ди. У қалтираганча врач қабулига йўл олди.
■ ■ ■ Наҳотки қотил — швейцар бўлса? Ўша куни
■ ■ ■ қотил галабей эмас, шим кийганини ўз кўзи
■ ■ ■ билан кўрганди ё адашдимикан? У хаёлга
■ ■ ■ берилиб, навбатини ўтказиб юборай деди.
■ ■ ■ Ўриндиққа чўқаркан, врачдан сўради:

— Шу сафар тугатасизми?

— Сабрингиз чидамаяптими?

— Қотиллик ҳақида эшитдингизми?

— Эҳ, бечора аёл... Мен уни яхши та-
■ ■ ■ нирдим. Эрига тиш қўяётганимда бирга,
■ ■ ■ бир неча марта келганди.

— Ростданми?

Врач бу мавзуда гап очганига афсус-
■ ■ ■ ланди, аммо бирдан:

— Санитарим Халил қотилни ўз кўзи би-
■ ■ ■ лан кўрганини таъкидлаяпти.

— Шунақа денг...

— У бир қават юқорида яшайди. Ўша
■ ■ ■ куни қотил аёлнинг уйидан чиқиб кетаёт-
■ ■ ■ га, у зинапоядан тушаётган экан.

— Қотилнинг юзини кўришга улгурибди-
■ ■ ■ ми?

- Билмадим.
- У албатта гувоҳлик бериши лозим.
- Халил гувоҳлик бериб бўлди.

Санитар улардан қай бирини кўришга улгурди экан? Унинг хавотирига яна бир хавотир қўшилди.

* * *

Амир идорадан чиққанда уни кимдир кузатаётганини ҳис қилди. У ўгирилиб, қоровул Сулаймон амакига кўзи тушди. У шошилмай, Амирга яқинлашди:

– Амирбек, мен терговчига кўрган-билганларимнинг ҳаммасини айтмадим.

Амир унга ҳайрон тикилди, чол сўзида давом этди:

– Бегуноҳ одамдан асоссиз шубҳаланиб, гуноҳга ботишдан кўрқдим.

– Амаки, нимани назарда тутаяпсиз?

Чол унга мулойим овозда жавоб берди:

– Амир жаноблари, мен лифтда Лутфия хонимни ўпаётганингизни кўрганман.

– Нималар деяпсиз?

– Лифтда Лутфия хонимни ўпаётганингизни кўрганман.

Хаяжонланганидан Амирнинг оёқлари чалишди, у базўр ўзини қўлга олиб, чолга жаҳл билан сўз қотди:

– Балки кўриш қобилиятингиз пасайгандир?

Чол унинг гапларига эътибор бермай, қайсарлик билан ўз сўзида туриб олди:

Сиздан шубҳаланмасликлари учун
тайинлаб бу гапларни терговчига айтмадим.

Кўзингиз кўр бўлибди, – деб такрор-
нади Амир умидсиз оҳангда.

Мондан ранжиманг, Амирбек. Сизга
эмонлик қилиш ниятим йўқ.

Миннатдорман, – деди Амир чолдан
ушқоқлашар экан.

Унинг ортидан чолнинг овози янгради:

Аллоҳдан миннатдор бўлинг.

Кўр-ғазаб ва чорасизлик ҳислари уни
ёмириб, адойи тамом қилди. Энди бу азоб-
дан на дам олади, на ишлайди, на ухлайди...
Ортиқ бу қийноққа чидашнинг иложи йўқ.

* * *

– Қотиллик ҳақида бирор янгилик бор-
ми?

– Икки кун аввал бу ҳақда газеталарда
хабарлар тўлиб-тошиб ётганди. Энди эса
нимагадир жим-жит.

– Прокуратура бу ҳақда ёзишни тақиқ-
лаган бўлса керак.

– Нимага?

– Қотил терговнинг қай тарзда бораёт-
ганидан хабар топмаслиги учун.

Амир қоғозлардан бошини кўтарди, шу
пайт мудирга қаҳва узатаётган Сулаймон
аммакининг нигоҳи билан нигоҳи тўқнашди.
У нимагадир алам билан, чол энди мен-
га таҳдид қилиб, пул талаб қилса керак,
деб ўйлади. Бу шаҳарда у учта одам: «Аз-

Зухро», «1001 кеча» дўконлари сотувчилари ва Сулаймон амаки билан учрашмаслиги лозим. Шундагина хотиржам яшайди. Бирдан унинг кўз олдида даҳшатли манзара намоён бўлди: катта кўчада содир бўлган йўл-транспорт ҳодисаси оқибатида ёшгина сотувчи ҳалок бўлади, «Аз-Зухро» дўкони сотувчисини ичиб олган бир нечта маст-аласт одамлар жанжал оқибатида уриб ўлдиришади, Сулаймон амаки эса юрак хуружидан вафот этади.

– Амир жаноблари, марҳамат қилиб ишга киришинг, вақт кетаяпти.

* * *

Бирдан унинг хаёлига, швейцар учун жигарранг таг чармли оқ ботинка жуда замонавий ва қимматлик қилади, деган ўй келди. Тўғрироғи, унга бу ботинкани совға қилишган бўлса керак. Лекин уни ким ва қачон совға қилган? Буни аниқлаш учун текшириб кўриш керак. У яна тиш докторидан фойдаланишга қарор қилди. Швейцарни лифтда учратди. Пайтдан фойдаланиб швейцарнинг ботинкасига беҳосдан кўзи тушгандай, сўз қотди:

– Ботинкангиз жуда чиройли экан.

Швейцар унга маъносиз кўз ташлаб, лом-мим демади. Амир уни яна саволга тутди:

– Тайёр сотиб олганмисиз ё буюртма берганмисиз?

– Бунақасини фақат Дайлами тор кўча-
сида турувчи Амин Алига буюртма асосида
тиктириш мумкин.

Жавоб билан бирга жавоб беришдан
қўчиш Амирнинг шубҳасини баттар ошир-
ди.

Дайлами тор кўчаси икки қадам нарида
жойлашгани учун этикдўзни топиш Амирга
қийинчилик туғдирмади. У этикдўз билан
палом-алик қилгач, дарров муддаога ўтди:

– Мен жигарранг таг чармли оқ ботинка
буюртирмоқчи эдим.

Этикдўз уни тўқима стулга ўтқазиб,
оғининг ўлчамларини ола бошлади. Амир
қўлай вазиятдан фойдаланиб, савол берди:

– Мен бунақа ботинкани «26 июль»
кўчасида жойлашган 11-уйнинг швейца-
рида кўриб қолдим. У сизга учрашишни
маслаҳат берди.

Этикдўз хотиржам оҳангда жавоб бер-
ди:

– Менинг мижозларим орасида швей-
цар бўлиб ишлайдиган одам йўқ.

Амир қувончдан энтикиб кетди, унинг
тахминлари тўғри чиқаяпти. У сўроқни да-
вом эттирди:

– Демак ботинкани швейцарга мижозла-
рингиздан бири совға қилган бўлса керак.

– Бўлиши мумкин.

– Бунақа ботинкага тез-тез буюртма бе-
ришадими?

– Йўқ, жуда кам, икки йил мобайнида
буюртма берган учинчи одамсиз.

Амир нафасини ичига ютиб, сўради:

– Улар кимлар?

– Биттаси қори, иккинчиси... Ёдимдан кўтарилди, ҳозир кўриб бераман.

Этиқдўз яғири чиқиб кетган қалингина дафтарини варақлашга тушди. Амирнинг тоқати тоқ бўлиб, унинг елкаси оша мўралади.

– Ҳа, мана топдим... Ҳисом Файзий... Менимча, бирор жойда хизматчи бўлиб ишласа керак, бу ерда фақат исми ёзилган.

Бир неча дақиқадан кейин Амир этиқдўзнинг устахонасидан чиқиб, «Ҳисом Файзий... Ҳисом Файзий...» деб ичида такрорлаганча йўлида давом этди.

* * *

У энди шубҳасиз қотилни топади. Бу аниқ идорага Лутфия хонимни излаб келган одам. Энди у терговчига учрашиб, барча воқеани рўй-рост айтиб бериши ёки хат жўнатиши лозим.

У манзилни аниқлади. Бу Бикри тор кўчасининг ёнидаги икки-уч қаватли уйлар жойлашган, бегона одам кирса, дарров бошқаларнинг диққатини тортадиган, хилват Митвалли кўчаси эди.

Амир Ҳисом Файзийнинг уйи ойнасига тикилди ва уй айвонида турган йигирма икки ёшлардаги гўзал қизга кўзи тушди. У нотаниш гўзалга ҳайратланиб боқар экан: «Қани энди бутун умрингни шундай чирой-

ли қиз билан ўтказсанг», – деган хаёлга
Оғирди. Оғир-босиқ, мулойим ва нозикки-
ни бу қиз ўзининг қайноқ эҳтироси билан
Амирни асир этган Лутфиянинг тамоман
яси эди. Бир пайтнинг ўзида у қотилнинг
хотини, ё қизи бўлиши мумкин.

Қўшни уй ёнида жойлашган дўконда
кичкинагина, дазмолчи кампир уни қизиқиш
билан кузатиб турарди. Амир унинг олдига
бериб, Файзийлар хонадони ҳақида сўраб-
суриштиришга қарор қилди.

Кампир ўзининг ягона кўзи билан унга
шубҳаланиб тикилар экан, уй айвонини
кўрсатиб, деди:

– У Ҳисом Файзийнинг синглиси Давлат
хоним бўлади.

Кампир уни қизнинг ошиқларидан бири
деб ўйлади. Амир миннатдорчилик билди-
риб, кетишга чоғланди, аммо кампир зерик-
иб ўтирган, шекилли, уни суҳбатга тортди:

– Яхши оила. Уларни танийсанми?

– Йўқ.

Кампир совчиликни бўйнига олган
одамдек, шубҳа-гумонлари тарқаб, йигитга
ордам беришга тайёрдек, енгидан тортди:

– Ана, Ҳисом жанобларининг ўзлари,
қаҳвахонага кириб кетаяпти.

Амир шахд билан ўғирилди. Унинг ёни-
дан шоп мўйловли, тўлачадан келган эркак
ўтиб кетди. Амирнинг барча режалари чип-
пакка чиқди, чунки у бу одамни ҳеч қачон
кўрмаган эди. Оқ ботинканинг сири сир-

лигича қолди. У яна бошлаган нуқтасига қайтди.

* * *

У бу воқеаларнинг тезроқ тугаб, энгил нафас олишни интизорлик билан кутарди. Шундагина уйланиш ҳақида ўйлаши мумкин. У узок иккиланишлардан кейин терговчига: «Ўша куни Лутфия Жовудийнинг уйига коньяк ва бир қути шоколад олиб борган одамман. Ҳақиқатни ўз кўзим билан кўрган ва билган ягона одам менман», – деб хат ёзишга қарор қилди. Ўз мактубида барча воқеаларни батафсил тасвирлади, у қотилни топганига ишонч ҳосил қилмагунча, хатга имзо қўйиб, жўнатмаслик керак деган хулосага келди. Бундан ташқари, терговчи уни ҳуснихатидан таниб қолмаслиги учун хатни ёзув машинкасида қайтадан ёзиш керак, деб ўйлади.

Газеталарда қотилликнинг очилиши ҳақидаги янги хабарлар босилмай қўйганидан, хизматдошлар бу қўрқинчли воқеани деярли унутишди. Фақат Сулаймон амакигина Амирга маъноли кўз ташларди. Бир куни у Амирга қаҳва узатар экан, тагдор қилиб сўз ташлади:

– Бугун кўринишингиз яхши эмас, Амир устоз.

Амир жаҳлини ичига ютиб, босиқлик билан жавоб беришга ҳаракат қилди:

– Аллоҳга шукур, ҳаммаси жойида.

Ўша кун и у ёзув машинкаси сотиб олди, бахтга қарши ёзув машинкалари ҳам қимматлашиб кетибди. Унга энди пул сув ва ҳаводай зарур, у Давлат Файзийга уйланиш ниятида. Амир ўзининг оқ ботинкасига қараб жилмайди, ахир, у шу ботинка орқали Давлат Файзийни топди. Амир хаёлга толиб, ҳақиқат ва рўёни аралаштириб юборди.

...Мана, у этикдўзнинг устахонаси ёнида оқ ботинкали одам билан тўқнашади.

– Менга ҳам худди шунақасидан тикиб беринг, – дейди у этикдўзга.

– Бу жуда қимматга тушади, ҳозир бунақа ботинкага камдан-кам буюртма беришади, – дейди жилмайиб Амин Али.

Амир бироз иккиланиб, унга савол беради:

– Ҳозир олдингиздан чиқиб кетган одам ким?

– Ҳисом Файзий, у ҳам сиз каби менинг доимий мижозим, қайсидир вазирликда ишлайди.

– Қиз ким?

– Унинг синглиси, Давлат хоним.

– Уларнинг манзилини айтолмайсизми?

Этикдўз кулимсираб, жавоб беради:

– Митвалли кўчаси, 14-уй...

Амирнинг хаёли ўзига келиб, ёзув машинкасида хат ёзишга тутинди. Хатни ту-

гатиб, конвертга солди ва почта қутисига ташлади.

У анчадан бери бундай енгилликни туймаган эди.

* * *

У идорада ҳар доимгидай қоғозларга кўмилиб ўтирар экан, таниш овозни эшитиб, шахд билан бошини кўтарди.

– Лутфия хоним қаерда?

Эшик ёнида қотилликнинг эртаси кунини Лутфия хонимни қидириб, идорага келган йигит турарди. Унинг кутилмаган ташрифи барчани ҳайрон қолдирган бўлса, берган саволи эса шошириб қўйди. Амирни худди ток ургандай бўлди. Мана ўша сирли ва ярамас қотил! Ҳатто ботинкасини ҳам алмаштирмабди. У қаерда эди? Нимага келди? Нимага у бу саволни бераяпти? Бир лаҳзада Сулаймон амаки остонада пайдо бўлиб, эшикни ёпди ва йигитнинг орқасига туриб олди. Мудир йигитни саволга тутди:

– Сиз кимсиз?

Жавоб ўрнига яна савол янгради:

– Лутфия хоним қаерда?

– Унда нима ишингиз бор?

– Буни сизга алоқаси йўқ.

– Кимсиз ўзи?

– Аҳамияти йўқ.

– Нимага уни уйидан эмас ишхонасидан қидираяпсиз?

- Унинг уйини билмайман.
- Наҳотки Лутфия хонимга нима бўлганини билмасангиз?
- Нима бўпти?
- Уни ўн кун олдин ўлдириб кетишган. Йигит эсанкираб қолди.
- Ўлдириб кетишган?! – деб гўлдиради йигит.
- Нима бало, газета ўқимайсизми?
- Йўқ.
- Сиз терговчига учрашингиз зарур.
- Мен? Нимага?
- У марҳуманинг барча танишларини сўроқ қилапти.

Йигит кутилмаган хабардан анчагача ўзига келолмади ва узоқ жимликдан кейин ўзини қўлга олиб, тилга кирди:

- Нима ҳам дердим, мен терговчи билан учрашишга тайёрман.

* * *

Мана ўша мудҳиш воқеанинг сабабчиси, совуққон қотил оқ ботинкада унинг рўпарасида турибди. У яна қандай ўйин кўрсатмоқчи?

Сулаймон амаки терговчиликни ўз бўйига олди. Бироздан кейин идорадагилар йигитнинг исми, Маҳмуд ал-Гир эканлигини, у такси ҳайдовчиси бўлиб ишлашини билиб олишди. Қачонлардир Лутфия хоним турмушга чиқмасидан олдин, у билан ўзига

хос «битим» тузганлигини, бунинг эвазига у машинасида Лутфия хонимнинг барча хизматларини бажарганлигини, баъзида эса Лутфия хонимнинг ўзи ҳам гаражга унинг олдига келиб турганлигини билдирди. Ортиқча гап-сўз бўлмаслиги учун улар бир-бирларидан уй манзилини яшириб, бу «битим»ни сир тутишган. Лутфия хоним, жуда зарур бўлган тақдирда, уни қидириб топиш учун ишхонасининг манзилини берган. Шунинг учун келишилган вақтда Лутфия хоним учрашувга келмаганлиги боис, уни қидириб ишхонасига келган. Уни қидириб тополмагач, бир ҳафтага Александрияга жўнаб кетган. Яна у билан учрашиш ниятида ишхонасига излаб келган. Йигит бу гапларни полиция маҳкамасида ҳам такрорлади. Полициячилар унинг бармоқ изларини олиб, ўзини қўйиб юборишди.

Йигитнинг гапларини эшитган Амирнинг боши айланиб кетди. У ишнинг бундай тус олишини кутмаган эди. У ўзини чиқиш йўли бўлмаган берк кўчага кириб қолгандай ҳис қилиб, терговчига хат жўнатганидан афсусланди. Таксичи йигитнинг сўзлари рост, бунга шубҳаланмаса ҳам бўлади. Унинг юрагига оғриқ кирди. У Лутфия билан ёлғиз қолганда: «Макр-ҳийлангдан нафратланаман», – деганда, у совуққонлик билан: «Мен ҳақимда қандай фикрга боришингдан қатъи назар, бари бир мени севасан», –

дод жавоб берарди. Ўшанда Амир жазава-
га тушиб бақирганди:

– Ахир, сен ўзингни ўша машинали яра-
масга сотаяпсан!

– Сен эса бари бир мени севасан!

Амирнинг жим бўлиб қолганини кўрган
Ўлғуния тиржайди:

– Менинг биров билан учрашишим, эр-
га тегишим сени ташвишлантормай қўя
қолсин. Юрагим фақат сенгагина тегишли.

Ўшанда Амир муҳаббат ва ақл, яъни
икки ўт орасида қолганлигини тушунганди.
У бу хонадондаги қизил қандилли чирок
ўчмас экан, уни қийнаётган дўзах азобидан
кутулолмаслигини англаганди.

У тунги тоза ҳаводан нафас олиш мақ-
садида айвонда турарди.

– Меҳмон келди, – кутилмаганда орти-
дан кекса хизматкор аёлнинг овози келди.

– Ким экан?

– Билмадим. «Эшикни очинг», – дейиш-
ди. Сиздан рухсат сўраш учун олдингизга
келдим.

Амир эшик тирқишидан мўралади. Эшик
ёнида у ҳеч қачон кўрмаган ва танимаган
одам турарди. Унинг юраги орқасига торт-
ди. Индамай эшикни очди. Эркакнинг ор-
тидан яна уч киши уйга кирди.

– Безовта қилганимиз учун узр, уйингизда тинтув ўтказишимиз лозим. Мана, қўлимизда прокурорнинг санкцияси бор, – деди биринчи бўлиб кирган эркак. Қолганлари уйни тинтишга киришишди.

– Нимани қидираяпсизлар? – деди Амир бўғиқ товушда.

– Ёзув машинкасини.

У машинкани олиб чиқди. Офицер машинкани текшириб, хулоса қилди:

– Хат айнан шу машинкада ёзилган.

У Амир ўз хоҳиши билан ёзиб юборган хатни кўрсатиб, сўради:

– Буни сиз ёзганмисиз?

– Тушунмадим, нима деяпсиз? – деб сўради Амир чорасиз аҳволда.

– Машинкани қачон сотиб олгансиз?

– Мен уни сотиб олганман, ўғирлаганим йўқ. Сизга ҳисоб бериш ниятим йўқ.

– Сизни қандолат ва шароб дўкони сотувчилари билан юзлаштиришади... Айбингизни тан олинг, қайсарлик қилишнинг фойдаси йўқ.

Амирни полиция машинасида олиб кетишар экан, унинг нимага асосланиб уйда тинтув ўтказишгани ҳақида берган саволи жавобсиз қолди. Шунда у ёзув машинкасида хат ёзиб катта хато қилганини англади. Полициянинг назарида у хуснихатидан таниб қолишларидан қўрқиб, машинкада имзосиз хат ёзгани унинг айбдорлигини

Алидирарди. Терговчи Лутфия хонимнинг изматдошларидан шубҳаланиб, уларнинг уй манзилларини, шу жумладан, Амирнинг ҳам уй манзилини олганди. У бу одамларнинг барчасининг уйини тинтув қилишга йўйруқ берганди. Тинтув натижасида ёзув машинкаси, шу билан бирга коньяк ва шоянда эгаси ҳам аниқланганди.

– Мен айбдор эмасман, хатда ёзилганларнинг барчаси ҳақиқат, – деб такрорлади у хўлидаги гапни овоз чиқариб.

– Бизга бошданоқ сизнинг марҳума билан бўлган муносабатингиз аён эди, – деди полициячи.

Бирдан унинг кўз олдига Сулаймон амаки келди.

– Бу хатни ўз айбимга иқдор бўлиб ёзганман. Яна такрорлайман, менинг гуноҳим йўқ.

– Жуда тасаввурингиз бой экан, – кулди офицер.

– Сиз ҳақиқий қотилни қўлдан чиқарасиз.

– Биз барча шубҳаланган одамларимизни текшириб чиқдик, бу қотилликка уларнинг алоқаси йўқ экан.

– Бўлмаса, қотил ким?

– Қотил сиз, – деди офицер совуққонлик билан.

КЕЧИККАН МУҲАББАТ

Мен бугун истеъфодаги янги ҳаётимни бошлайман. Узоқ вақт давлат хизматида ишлаш энг гуллаган ёшлик дамларимни ҳавога совуриб, кексалик остонасига етаклаб келганди. Мен қиролга ҳам, тўртта президентга ҳам хизмат қилдим-у, аммо улар орасидаги фарқни сезмадим. Хизмат пиллапояларидан қанчалик юқори кўтарилганим сари, ўзимни ёлғизликнинг қайғули зиндонига шунчалик маҳкум қилдим. Хотира ва ушалмаган орзулар мени қийноққа соларди, аммо ахлат орасида тентираб юрган ҳашарот яхшиси ҳеч нимани эсламагани ва орзу қилмагани маъқул экан. Эскириб омонатгина турган уйимнинг ахлатхонадан, ўзимни эса ҳашаротдан фарқим йўқ эди. Қандай адолатсизлик! Нимага мен бугун янги, озодалигидан ярқираган, чиройли уйда яшамаяпман? Нимага мен гуллаб-яшнаган, серҳосил дарахтга айланмадим? Ҳисоб-китоб вақти етиб келган бўлса-да, оилам ҳақида ўйласам, юзим аламдан бурушиб кетади. Шу уйда бутун умр — туғилганимдан то истеъфода чиққунча яшаганимга баъзида ишонгим келмайди.

Орадан шунча вақт ўтишига қарамай, уйда деярли ҳеч нима ўзгармаганди. Мана ўша мустаҳкам, узоқ яшовчи ёғоч каравот! Хатто йиллар ҳам унинг мустаҳкамлигига

пўтур отказа олмаганди. Ҳозирги мебеллар бундай хусусиятга эга эмас. Мана, баланддон урфдан чиққан, эшигига кўзгу ўнгилган бир табақали эски шкаф. Икки даража орасида эса ўқувчилик ва талабалик даврида дарс қилишимга гувоҳ бўлган, битириб, абжағи чиқиб кетган ёзув столи турибди. Мана, бирорта музейга экспонат бўлишга арзийдиган турк дивани ва университетни битиришимда совға қилинган, гўллаб-яшнаган давримдан ягона ёдгорлик бўлган эски форс гилами.

Замонавий архитектура ҳозир бу ўлкадаги хонани, бундай баландликдаги шифтни ва тошли плиталардан ясалган бундай полни билмайди. Бу бинонинг ўлм истеъфога чиқиш вақти келган. Абу Ҳода кўчасининг номидан бошқа ҳеч нимаси қолмаганди. Асрлар давомида инкор қилинган ўтмишнинг ачинарли қолдиқларига энг ажойиб хотиралар яширинганди! Бу орда ўзидан бегоналик, бефарқлик ҳисларини таратувчи, бировга яхшилиқни раво қўрмайдиган янги одамлардан бошқа бирорта янги нарса йўқ эди.

Тўртта хона ва меҳмонхонадан иборат, чанг-тўзон қоплаган уйда мендан ташқари суварак ва сичқонлар ҳам яшарди. Ўзимни қилғитиш учун бирор нарса билан машғул бўлишга ҳаракат қилардим-у, ёлғизлик на умидсизликдан, ўтмиш хотираларидан

қўлим ишга бормасди. Хаёл ва хотира, минг лаънат сизга!

Одатда, уйни саранжом қилиш мақсадида ҳеч бўлмаганда ётган ўрин-кўрпамни йиғиштираётганда ўзимга-ўзим, қачонлардир бу ерда ўзидан ёруғлик ва нур таратган, атрофида парвоналар учган бир оила яшаган, деб такрорлардим. Танграм мени кўркем қиёфа ва жозибадорликдан қисмаган. Лекин ҳар бир йигит антикиб орзу қиладиган, уйланиб оила қуриш, болачақа орттириш истаги мен учун орзулигича қолганди. Менда ёнимдаги ўртоқларим, хизматдошларимда мавжуд бўлган шуҳрат-парастлик ҳисси йўқ эди. Уларда бу ҳис юқори бўлганидан жадаллик билан хизмат пиллапояларидан юқорилаб, жамиятда ўз ўрниларига эга бўлишганди. Мен орзу қилган нарсалар улар учун хизмат пиллапояларидаги атиги биринчи қадам, биринчи зина эди, холос. Нима учун менинг ниятларим амалга ошмади, мақсадимга етолмадим? Нима учун мен ёлғизликка маҳкумман? Дўстларим ҳақидаги ўйлар мен учун энг азобли хотира, энг оғриқли нуқта. Мен ўтиб кетган оилам аъзоларининг арвоқлари билан тинимсиз суҳбат кураман: «Агар сизлар бўлмаганингизда, мен ҳозир қай аҳволда бўлардим?» Улар менга: «Агар шум тақдир бизни шу қўйга солмаганида, биз қай аҳволда бўлардик?» – деб эътироз билдиришади. Ўз қаҳр-ғазабимга бўйин

амай қайсарлик қилганим маъқулми ё раҳм-шафқатга бўйсуниб бош эгсам тўғри бўлармикан? Шунда менинг қисматимга тақдир айландими? Тақдир айландими уни лаънатлайман...

Пошиндаги жазирамада ғимагадир қаҳвахонага боргим келди. Ҳар қалай, у ер андонни эслатувчи уйимдан яхшироқ, эски танишларимнинг кўпчилиги оламдан ўтган, тириклари эса турмуш ташвишлари билан катта шаҳарнинг бошқа жойларига кўчирилиб кетишганди. Абу Хода кўчасидан «Ал-Нажох» қаҳвахонасига элтувчи йўл ҳам андинги тароватини йўқотган, одамлар аними тинмайдиган йўлакчалари бузилиб, анинги осмонга кўтарилиб ётарди. Унинг аввалги озодалиги, гўзаллигидан асар ҳам қолмаганди. Ҳамма нарсаси тушга ўхшарди.

Ҳар доимгидай қаҳвахона айвонида мени Ҳомид ат-Тартуший кутиб турарди. Ҳомид бундан беш йил аввал истеъфога чиққан. Бизни ёшимиз ва ёлғизлик бирлаштириб турарди. Инсонни емирувчи кексалик унинг қўлига беаёв ажин тушириб, гавдаси ва овозини ҳам енгиб, ўзининг ёшидан ҳам катта кўрсатувчи қарияга айлантириб қўйганди. Унинг ўсиқ қошлари кўзларига тушиб турар, нигоҳлари нурсиз ва сочлари батамом оқариб кетганди. Аммо шунга қарамай, қизиқарли суҳбатлар, хурсандчилик, ўйин-кулги Ҳомиднинг жон-дили эди. Шафқатсиз вақт уни ҳам кўп дўстларидан айирганди. Унинг ўғиллари

хаётда ўз ўрниларини топган, ундан узоқда сокин провинцияда яшашса-да, у оила бошлиғи ҳисобланиб, оилавий ишларни ўзи бошқарарди. У Аш-Шураф кўчасидаги уйиди хотини билан яшарди.

Ҳомид мени тишлари тўкилган милкини кўрсатганча жилмайиб кутиб олди:

– Салом! Истеъфодаги биринчи кунинг муборак бўлсин! Аллоҳ умрингни зиёда қилсин!

– Юракни эзувчи сиқилишдан бошқа ҳеч нимани ҳис қилмаяпман...

– Тўғриси айтсам, менга истеъфoga чиқиш бундан ҳам кучлироқ таъсир қилганди.

– Кундалик рўзгор ташвишлари барча ҳис-туйғуларни сўндириб қўйса керак-а?

У гапларимни тасдиқлагандай, қоқсуяк қўлларини силкитди:

– Нимасини айтасан, Ҳалим, албатта нафақа моянадан кўра камроқ бўлади.

– Ҳа, баъзида мояна ҳам етмай қоларди. Нафақа олаётган одамлар билан Эфиопияда очликдан қурбон бўлаётганлар орасидаги фарқ бир қадам, жуда яқин.

Ҳомид овозсиз, елкалари силкиниб кулди ва бошқача оҳангда таклиф қилди:

– Балки нарда ўйнармиз?

– Ҳали вақтимиз кўп, жудаям кўп... – дедим совуққонлик билан.

– Ҳамма гап сенинг ёлғизлигингда!

– Албатта! Олдинлари куним деярли ва-
зирликда ўтарди.

– Ахир, сени ҳеч ким ўтиришга мажбур-
лайтгани йўқ.

– Ёлғизлик фақат уйда эмас, ҳозир шу
ерда ҳам мана бу еримни эзиб турибди, –
дедим кўкрагимни кўрсатиб.

Ҳомид жилмайди:

– Ҳали уйланиш ҳақидаги орзунгни унут-
ганинг йўқми?!

– Нима, вақтни бой бердимми?!

– Ҳаммаси Аллоҳнинг иродасига боғлиқ!
Аммо куч-қувватинг етарлими?

– Ўзинг қара, – дедим уни ишонтириш-
га ҳаракат қилиб, – одамлар менга ёшинг-
га нисбатан ёшроқ кўринасан дейишади.
Балкида ўзимни ёш, бардам ва тетик ҳис
қиламан! Шу пайтгача тумовдан бошқа дард-
га чалинмаганман. Тўртта пломбани айт-
маса, тишларим ҳам бус-бутун, кўзойнакни
осил узокни кўриш учун эмас, балки китоб
ўқиш учунгина тақаман. Қолаверса, охири
пайтларда умуман китоб ўқимай қўйдим.
Оқ сочларим ҳам кам. Энди соғломлигим
ҳақида гапирсам гап кўп-у, аммо кўз тегиб
қолмаслиги учун гапирмайман.

– Илоҳим бахтинг очилсин! Агар очил-
маса, қисматингдан норози бўлма. Уйлан-
ган эркакларга ҳавас қилмасанг ҳам бўла-
ди. Аллоҳ ҳаққи қасам ичаманки, оилавий
ҳаёт ва ўрта мактабчалик ҳеч нарса инсон

умрини қисқартириб, режаларини пучга чиқармайди!

Бунақа панд-насиҳатларни эшитавериш меъдамга текканди. Ҳа, оиламдан ажрагач, рўзгор ташвишларидан қутулдим, аммо энди фақат сендвич ва консерва ейишга ўтгандим. Лекин мени ҳамон уйланиш, оила қуриш, фарзанд кўриш истаги тарк этмаган эди... Биз нарда ўйнашни бошладик, шундагина менинг юрагимни эзиб турган бемаъни ўй-хаёллар тумандай тарқаб кетди. Аммо мени олдинда, Абу Хода кўчасида хувиллаган уйимга қайтиш кутарди!

Ҳомид ат-Тартуший билан танишгач, уни баъзи бир сирларимдан воқиф этиб, Малика ҳақидаги воқеани ҳам айтиб бергандим. У менга савол берди:

– Малика ҳозир неча ёшда?

– У мендан нари борса бир ёки икки ёш кичкина.

– Аёл сифатида қандай?

– Қаҳвахонага келаётганимда бир-икки марта узоқдан уйи айвонида турганини кўрдим. Менимча, у ҳалиям ўша-ўша, олдинги гўзаллигини йўқотмаган.

– Малика — бева, болалари доимий яшаш учун Саудия Арабистонида қолишган. У ҳам сенга ўхшаб ёлғиз, – деди Ҳомид хаёлга чўмиб. – Балки олдига бориб, кўнглига қўл солиб кўрарсан...

Бу аҳмоқона таклифдан кулиб қўйсам-
да, у менга мойдай ёқиб тушди. Мали-
кининг олдига бўладиган ташрифимни та-
сирлар қилдим. Авваллари ҳам ёлғизликдан
кииналганимда хаёлан унинг ёнига ташриф
бўюрдим, у билан хаёлан узундан-узоқ
суҳбатлар қурардим... Малика менинг би-
ринчи муҳаббатим эди. Биз бир-биримиз
учун яралган эдик. Афсус!.. Мен бу
муҳаббатни йиллар давомида қалбимда
оқладим, дея олмайман. Йўқ, бир пайт-
лар ҳис-туйғуларим ўлганди. Унинг тўйини
боғона одамдай, совуққонлик билан то-
моша қилганман... Ҳозир эса ёлғизликдан
кииналиб, меҳр-муҳаббатга зорлигим ту-
файли унга талпинаяпман. Шундай кенг
дунёда, ўз уйимда ўзимни ёлғиз ҳис
қилаётганимдан бешафқат тақдирни лаъ-
натлаяпман.

Абу Хода кўчасидан кетар эканман, йўл
бўйи уйимни лаънатлаб бордим: «Мен-
дан бошқа қайси аҳмоқ нафақага чиққунга
қадар, бир умр битта кўчада, битта уйда
ишайди? Уйимга яқинлашганим сари
унга нисбатан нафратим ошиб борарди.
Мени бу ерда нима кутаяпти? Гира-ши-
ра, нимқоронғу йўлак, рангини ҳам билиб
бўлмайдиган, ахлат сочилиб ётган зинапоя.
Қоровули, хизматкори бўлмаган уй, уйми?
Уйдан чанг ва зах ҳиди анқийди. Буларнинг
ортида пулнинг қадрсизланиши, урушлар,

мурасасизлик, жаҳон иқтисодий тизимидаги ўзгаришлар яширинган эди... Эй Худо-йим, мен сендан кўп нарса сўрамагандим, атиги қариндошим Баҳо-Осмон афандининг қизи Маликага уйланишни сўрагандим!»

Бир куни Ҳомид ат-Тартуший менга сўз қотди:

– Мамлакатимиз тинч йўл билан бу инқироздан чиқиб кетишини ҳеч ҳам тасаввур қилолмаяпман!

– Бошқа муаммолар ҳақида гапиришни бас қилайлик! – дедим норози бўлиб. – Бизнинг умримиз кунлар ёрдамида ҳисобланса, Ватаннинг умри асрлар ёрдамида ҳисобланади...

Мен ўз шахсий муаммоларим билан банд бўлган пайтимда, Ҳомид сиёсат ва дунё воқеалари ҳақида бош қотирарди. Уйимга келиб, атрофга назар солдим ва: «Наҳотки шу хароба бир пайтлар меҳр ва муҳаббат, оила ўчоғи бўлган бўлса?» – деб ўйладим.

...Опаларим Фикрия ва Зайнабдан кейин онам олти ўғил туққан, аммо уларнинг ҳаммаси кичкиналигида вафот этиб кетишганди. Шундан кейин уларга қайтадан оналик бахтини раво кўриб, мен дунёга келганман. Фақатгина уларга эмас, Фикрия ва Зайнабга ҳам менинг туғилишим қувонч бахш этган...

Мана, улар мени сайрга олиб чиқиш учун кийинтиришаяпти. Онам сочимни та-

раса, Фикрия менга матрослар кўйлагини кийдиради, Зайнаб бўлса ботинкамни то-залайди. Ниҳоят, ўз хонасидан энг сўнги урфда кийинган, қимматбаҳо атир ҳиди уфуриб турган, кўлига фил суягидан ясалган асо тутган отам пайдо бўлади. У олтин гардишли кўзойнаги устидан менга қараб, жилмаяди:

– Марҳамат қилсинлар, Ҳалимбек.

Отамнинг исмлари – Абдул ал-Қавий ал-Бек эди, аммо тўғриси айтганда, Бек – унвон эмас, балки бобомнинг исми эди. Бобомиз ал-Бек шайх Қамар кўчасида сомсапаз бўлиб ишлаган бўлса-да, унинг исми албатта менинг исмимга қўшиб айтиларди. Қаҳвахонада отам менга музқаймоқ буюртирар ва менинг зеҳним ўткирлиги ҳақида дўстларига мақтанарди:

– У менга Саад Заглул³нинг болалигини эслатади!

Ҳақиқатан ҳам менинг зеҳним ҳам, кўзим ҳам ўткир эди. Мана, барча оила аъзоларимиз — отам, онам, Фикрия ва Зайнаб тушлик қилиш мақсадида дастурхон атрофига тўпланишди. Мен уларни жуда ҳам яхши кўрардим, шу билан бирга уларга эътирозим ҳам бор эди. Отам олтин гардишли кўзойнагини ечганда, унинг

³ Саад Заглул (1860–1927) – машҳур мисрлик миллий йўлбошчи, Вафд (буржуаз либерал) партиясининг асосчиси.

озгин ва чўзинчоқ юзи, кичкина, қовоқлари осилган кўзи, ғалати кўринишдаги бурни, дўнг пешанаси жуда ҳам хунук кўринарди. Онам қадди-қомати келишган, қирра бурун, ипақдай майин сочли гўзал аёл бўлса-ди, ҳар доим норози оҳангда бурнининг тагида минғирлаши одамнинг ғашига тегарди. Фикрия ва Зайнаб табиатнинг аччиқ ҳазили бўлиб, улар айнан отамнинг нусхаси эдилар. Мен эса онамнинг гўзаллигини мерос қилиб олгандим. Бу бемаъни тасодиф оиламизни аччиқ тақдир ҳукмига ҳавола этганди. Оилада биргина мен ўзимни бахтли ҳис қилардим, аммо фалокат мени ҳам четлаб ўтмади. Онам келажакка ишонмас, юзидан хавотир аримасди. Бу вақт ўтган сари кўзга ташланиб борарди. Бир куни у отамга:

– Қизларни мактабда ўқитишимиз керак, – деди.

– Ҳамма нарса Аллоҳнинг иродаси билан бўлади, менга уларнинг ўқишидан кўра обрў-эътиборим муҳимроқ, – деди отам.

Онам ва опаларимнинг отам билан муносабатлари илиқ эди, аммо улар ўзаро келиша олмасдилар. Онам ва опаларим ҳар куни қилдан қийиқ ахтариб, уйни бошларига кўтариб, жанжал қилишар, бир-бирларини бўлар-бўлмас нарсаларда айблашарди.

Бир куни энг яқин дўстим ва қўшним Али Юсуф менга:

– Отанг жуда бой одам, сенга ҳавасим
■ ■ ■ лади, – деди.

– Бу гапни қаердан олдинг? – дедим
■ ■ ■ айрон бўлиб.

– Кўриб турибман-у! У бизнинг кўчадаги
■ ■ ■ донгдор одам.

Унинг гапига ишонишим қийин бўлди,
■ ■ ■ билан унинг отаси Юсуф афанди билан
■ ■ ■ таққослаб кўрдим. Али сўзида да-
■ ■ ■ ном этди:

– Қара, отанг сенга ҳар куни қанча пул
■ ■ ■ боради!

Албатта, тенгдошларимга ота-онаси
■ ■ ■ куруш берган вақтда, менга отам икки
■ ■ ■ куруш берарди. Ҳатто баъзида отам билан
■ ■ ■ кино ёки қахвахонага ҳам борардим! Шун-
■ ■ ■ қилиб, дўстим Али таъкидлаганидек,
■ ■ ■ катта одамнинг ўғлиман. Ёшлигимда
■ ■ ■ бизнинг уйимиз Али Юсуф ва Маликанинг
■ ■ ■ уйдан зўр, кўчамиздаги энг чиройли уй
■ ■ ■ ди. Аллоҳ ҳаққи қасам ичаманки, ўша
■ ■ ■ пайтларда мендан бахтли одам йўқ эди!
■ ■ ■ Ахир, дунёда бойлик ва тўкин-сочинликдан
■ ■ ■ ортиқроқ яхши нарса борми?!

Бир куни онамга:

– Биз боймизми? – дедим.

У менга ҳар доимги норози оҳангда
■ ■ ■ минғирлади:

– Бизга бирор нарса етишмайди, деб
■ ■ ■ ҳеч қачон гапирма, Аллоҳга шукур қилиш
■ ■ ■ керак.

– Бизнинг шахсий мулкимиз борми?

– Ҳеч қанақа мулкимиз йўқ, – деди жинмайиб онам.

– Унда отам шунча пулни қаердан ола-
япти?

– Бу пулларни отанг Аллоҳнинг қудрати билан топаяпти, ўғлим.

Тушунарли, пулдор одамлар ҳеч қачон фарзандларига ўзларининг асл бойлиги қаердан келаётганини айтишмайди. Менги хоҳлаган нарсамга эгалик қилишим, омборхонанинг озиқ-овқатга, ширинликларга тўлаллиги етарли эди. Қурбон ҳайитда кўй сўйиб, қурбонлик қилардик.

Ҳа, менинг отам шак-шубҳасиз бой одам. Унинг яна бир эътиборли томони, у оиламиздаги ягона саводли одам эди. У ҳар кун газет ва журналлар ўқирди. Унинг бу хусусияти менга ҳам ўтганди. Болалар журналларини ўқишдан чарчаганимдан кейин отамдан таржима романлар сотиб олиб беришни илтимос қилдим. Шундай қилиб, китоб ўқиш менга икки ёқлама ҳаёт кечир-ишни — ҳар кунги турмуш икир-чикир-ларига тўла, мактаб, оиламиздаги аёлларнинг жанжалидан иборат ҳаёт ва ҳаёлий, китоб қаҳрамонлари ҳаёти билан яшашни ўргатди.

Отам бир кун:

– Кўп китоб ўқиш сени машғулотлардан чалғитмаяптими? – деб сўради.

– Йўқ, дада, ҳамма имтиҳонларни аълога топширдим!

– Сен аввало диплом олишинг керак, –
Ҳадди отам қатъий оҳангда.

– Сизда диплом борми?

– Бизнинг давримизда бошланғич мактаб – олий мактаб ҳисобланган, – кулди отам, – шунга қарамай, мен етарли билимга эга бўлдим. Сизларнинг даврингизда имкониятлар кўп. Сен қайси касб эгаси бўлишни хоҳлайсан?

– Мен сизга ўхшашни истайман.

– Қайси маънода?

– Худди сизникидай костюм кийишни, сизникидай кўп пулга ва шундай чиройли ўйга эга бўлишни истайман.

Отам қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди:

– Вақти келганда саволимга бундан ҳам яхшироқ жавоб топасан, деб умид қиламан.

Мен ҳам отамга ўхшаб намоз ўқиб, рўза тутардим. Аёллар рўза тутиш билан чегараланишарди, мен ахир эркакман! Отам жуда кўнгилчан ва юмшоқ табиатли инсон эди. Ҳазиллашишни ёқтирар, жаҳли чиққанда хонасига қамалиб олар ё қаҳвахонага йўл оларди.

...Ҳа, ҳаммаси ўтиб кетди, отам ҳозир Боб ан-Наср кўчасидаги қабристоннинг эркаклар учун ажратилган қисмида ётибди...

Менинг хонам ўша-ўша, ҳеч нима ўзгармаган. Унинг ёнида отамнинг хонаси ҳам

олдинги тароватини йўқотмаган. Бу хона-
ни телевизор, радио ва ёзув столи беза-
турибди. Меҳмонхонада эса ёғоч стол ва
стуллар, бўм-бўш шкаф турибди, қолган
эски мебеллар арзон-гаровга сотиб юбо-
рилган. Қолган икки хона деярли бўм-бўш.
Ошхона деб аталувчи хонада қаҳва ёки чой
қайнатишим учун фақатгина газ плитаси
турибди. Мен ловия, консерва, баъзида ту-
хум билан қорин тўйдирардим.

Ёлғизлик бир дам бўлса-да мени таъқиб
қилишдан тўхтамасди, мен эса унга ўжарлик
билан қаршилиқ кўрсатиб, қаҳвахона ва те-
левизор билан иттифоқ тузгандим.

Охирги пайтларда умуман китоб ўқимай
қўйгандим. Аммо Ватаним буюк инсонла-
рининг фикрлари ва ажойиб таржимала-
ри билан онгимни бойитган ёзувчилари
орқали мен зиёли одамга айлангандим.
Замонавий билимларни эгаллашим менинг
эътиқодимга заррача таъсир кўрсатмади.
Мен олдингидай намоз ўқирдим, рўза ту-
тардим, ибодат қилардим. Ўлимдан ва ка-
салликдан қўрқиш, ёлғизликдан зерикиш
жонимга теккан эди. Мен бирор касал орт-
тириб, тўшакка михланиб қолишдан, бе-
мор бўлиб бир пиёла сувга зор бўлишдан,
ўлигим хор бўлишидан қўрқардим. Ўзимга-
ўзим: «Шайтон васвасасига учма, хавотир-
ланиб яшашни бас қил, ҳаммасини тақдир
хукмига ҳавола қил», – деб таскин бе-
рардим. Ҳомид, ҳавас қилишга арзийди-

ган одамсан, деб устимдан кулди! Унинг йўллари топармон-тутармон, ҳар ойнинг бошида оталарига пул жўнатишади. Агар у дунодан ўтадиган бўлса, уйи одамларга тўпади, уни йўқлаб дод-фарёд кўтаришса, одамлар Аббосиянинг нариги бошига етса керак. «Ал-Аҳром» газетасида таъзиянома билан қилишади: «Руҳингиз шод бўлсин, оила ҳурмат-эътиборли оила бошлиғи ўзингиз, жойингиз жаннатда бўлсин...». У қанчалик яхши, аммо аҳмоқ одам бўлишига қарамай, тобути ёнига оила аъзолари, фарзандлари, қариндошлари, таниш-билишлари тўпланишиб, дабдабали дафн маросими ўтказишади, иззат-икром билан сўнгги манзилига кузатишади.

Ҳалимбекчи? Унинг оламдан ўтганлиги тўғрисидаги хабар шаҳар газетасининг бир бурчагига қисқагина қилиб босилади. Ҳомид сенга ҳавас қилишни хоҳлабдими, ҳавас қилаверсин. У ёлғизликни, уйдан ўфуриб турган чанг ва зах ҳиди нималигини билмайди. Тишлари тушиб кетган бўлса-да, ҳар куни гўшт ейди, тўшагини рафиқаси иситади, оиласиз, фарзандларсиз яшаш нималигини яхши тушунмайди... Агар сендан бошқа суянадиган одамим бўлганда, аллақачон сени лаънатлаган бўлардим!

Қолаверса, телевизор ҳам ёлғизликда яхши йўлдош бўлади, у ҳақиқий дўст. Дўст бўлганда ҳам қанақа дўст — у сени

хаёл ва аёл мавжуд бўлган сеҳрли дунёга етаклайди. Ҳатто реклама ҳам омадсиз одамнинг юрагига қувонч бағишлайди... Фарибона ҳаёт... Мен нотавабонман! Ахир, кечаги кунгача маориф вазирлигида умумий алоқалар бўйича бош нозир эдим, агар ҳаётим бошқача тус олганда барча орзуларим рўёбга чиққан бўларди. Мен ҳар доим ўзимни дунёдан четга олишга интилардим, аммо у мени тинч қўйишни истамасди... Ваннадаги жўмракни тузатиш учун уста чақириш керак. Қўрамиз, хизмати учун у қанча сўраркин...

Малика, сен ҳақингда хаёл суришдан тўхтаб, ҳеч бўлмаганда ярим кун ухлай олганимда ўзимни бахтли ҳис қилардим. Аммо мен беш соатдан ортиқ ухлай олмайман. Хаёлан сен билан суҳбат қураман. Нимагадир юрагим сени ҳали ҳам аввалгидай, ўзгармаган деб ҳисоблайди. Малика, иккаламиз ҳам ёлғизмиз. Иккаламизни ажратган шум тақдирни доғда қолдириб, нима учун энди бирга бўлолмаймиз?.. Ҳомиднинг тақлифидан кейин, қалбимда сен билан учрашиш ҳисси баттар алангаланди, хаёлларга берилдим. Мана, эшигинг қўнғироғини босиб, сени бироз кутиб тураман. Сен эшикни очиб, менга тикилиб қоласан.

– «Сен?.. Оҳ!.. Марҳамат, уйга кир! Қаердан хаёлингга келдим?»

– «Шу ердан ўтиб кетаётгандим ...»

«Хуш келибсан!»

Шундай қилиб, иккаламиз ҳар хил мавзуни суҳбат қурамир... Малика сўзсиз менинг кўзларимдан ҳамма нарсани англайди... Мана, у сирли имо қилади. Мен яна таналгидай унинг ёнига ўтираман. У ўзининг юзали қарашлари билан баттар истагимни билангалатади... Биз гўзал ва лаззатли ҳаётга чулғанамиз... Малика, қани энди бу орзуларим амалга ошса...

Кўчада сайр қиларканман, бешафқат вақт таниш аёлларнинг юзидан гўзал хуссини ўчириб, исмидан бошқа ҳеч вақосини қолдирмаганига гувоҳ бўлдим. Учрашганда уларнинг юзида табассум пайдо бўлса-да, анди бу аёллар мен учун тамомила бегона бўлди... Уларнинг бари иззат-икромга лойиқ она ва аёл. Агар ҳаётимда шафқатсиз ҳол бўй бермаганда, улардан бири менинг рафиқам бўларди... Ҳа, шеърият йўқолиб, унинг вазни бузилди...

Ҳозир мен ювиш ва дазмоллаш қийин бўлгандан ички кийимларимни ҳафтада бир марта алмаштираман. Гўштни фақат байрам муносабати билан ейман. Истеъфога чиққан одам — ўлган одамдай тез унутилади. Бир пайтлар кўчамиздаги аёллар онамга: «Ҳалим Маликага уйланади... Бусейнага, Рабибага, Бисага уйланади», — дейишарди... Аммо онам ўз қизларининг дарду ғамида бўлганидан, бу гаплар унинг

қулоғига кирмасди. Фикрия ва Зайнабдан бошқа барча қизлар турмушга чиққан, уларга ҳеч кимдан совчи келмас, бирорта йигит қайрилиб ҳам қарамасди. Мен: «Дунёда қанча хунук аёллар бор, йигитларнинг опаларимга уйланишлари учун отамнинг бойбадавлат инсонлиги етмасмикан?» – деб ҳайрон бўлардим.

Мен оиламиз ғам-ташвишини ўйламасликка ҳаракат қилиб, орзулар қанотида кўкларга парвоз қилардим. Малика, Бусейна, Рабиба ва Биса ўн беш кунлик ой мисол оналари билан тез-тез бизникига ташриф буюришарди. Шунда ғамгинлик ва маъюслик ҳукмрон хонадонимиз уларнинг ғамзаю ишваларидан яшнаб кетарди. Бу қизларнинг барчаси менга бирдай ёқар, уларнинг бири билан бўлганда бошқасини унутардим, аммо Малика иродаси ва ақли билан улардан устун келарди. Бир куни мактабда ўқирмидим ё университетдами, аниқ ёдимда йўқ, онам савол берди:

- Қизлардан қайси бири ёқади?
- Билмадим, – дедим узоқ хаёл суриб.
- Қайси бирини кўпроқ ёқтирасан?
- Йўқ, уларнинг ҳаммаси мен учун баббаравар, – деб жавоб бердим, Малика ҳақида хаёл сурарканман.

Онам кулиб юборди:

- Қани энди сенинг фарзандларингни кўрсам! Аллоҳимнинг Фикрия ва Зайнабга

рахми келсин, улар турмушга чиқиб, сенга йўл бўшатишсин...

Эсимда, ўшанда Бусейнани Шарқий Аббосияда учратиб қолдим, биз йўл-йўлакай бир-биримиздан бўса олдик. Рабиба билан рамзий совғалар алмашиш билан чегараланардик, Биса билан хат ёзишардик. Маликанинг биргина нигоҳи ҳар қандай совғаю, мактубларни йўлда қолдирарди. Мен шундай гўзал қизларнинг диққат-марказида бўлганимдан фахрланардим. Эҳ, уларнинг ҳаммасини битта ҳарамга йиғишнинг иложи бўлганда эди!.. Аммо Маликанинг ҳукмронлиги кучайиб, қуёш нуридан юлдуз кўринмай қолди. Унинг қиёфаси хаёлимдан кетмасди. Унинг Аббосияда трамвайнинг аёллар чиқадиған қисмида қаддини ғоз тутганча, юзидан нур таратиб, оппоқ кўйлақда турганини кўрганман. У бакалавр унвонини олған бўлса-да, қўли гул уй бекаси эди. Оиламиз даврасидаги ёқимли суҳбатлар, бир-биримизнинг уйимизга ташриф буюришларимиз, расман эълон қилинмаған бўлса-да, бизнинг унаштирилишимиз аниқ бўлгани учун Маликага совчилар келмасди. Унинг барча опалари турмушга чиқиб кетган, уйда ёлғиз Малика қолганди. Мен уни хотиним деб ҳисоблардим. Хаёлим бўлажак тўйимизда эди. Мен унинг уйига бориб, узоқ қолиб кетдим. Ўзимни олов устида турган, қайнаганидан

қопқоғи шақирлаб, суви тошаётган чойнакка ўхшатдим. Маликанинг шаҳло кўзлари эса менга меҳр ва муҳаббат билан боқди. Биз бир-биримиздан бўса олдик, у мени аста ўзидан итарди:

– Ҳамма нарсанинг чегараси бор.

Ўзим бугунги ажойиб кун билан яшасамда, ўй-фикрларим келажакка қаратилган эди.

– Ишга кирганингдан кейин 100 фунт йиғишинг лозим, – тушунтирди Малика, – шунда ҳаммаси яхши бўлади.

– Йиғиб нима қиламан? Отам зиқна эмас!

– Сенинг отанг ҳам менинг отамга ўхшаб оддий амалдор!

– Йўқ, у катта одам... – деб жилмайдим, тўлиқ ишонч билан.

Бизнинг муҳаббатимиздан кўчамиздагиларнинг ҳаммаси хабардор эди. Дўстим Али Юсуф мени масхара қилиб, устимдан куларди. Фақатгина Фикрия билан Зайнабнинг тақдири юрагимни ғаш қиларди. Агар уларнинг ҳам бахти очилганда, ўзимни икки баробар бахтли ҳис қилардим. Аммо на илож...

...Бугун Ҳомид ат-Тартуший билан бир финжон қаҳва учун нарда ўйнадик. Мен голиб бўлиб, мукофотни қўлга киритдим, аммо қувончим узоққа чўзилмади. Бизнинг диққатимизни Армия номли майдонни

гўлдириб шовқин солаётган одамлар тортди. У ерда аёллар, эркаклар ва болалар бор эди. Майдон баланд ва ёрқин чироқлар билан ёритилган, тўпланган одамлар ўзаро айтишиб, даҳанаки жанг қилишар, кимдир бақирар, кимдир қўшиқ айтарди.

– Шаҳар... – деди Ҳомид минғирлаб, кейин бутун дунёдан, одамлардан норози бўлиб, қизишиб гапга киришди. Аммо шеригининг оғзига толқон солгандай жим ўтириши унинг гашига тегди:

– Сени ҳеч нима ташвишга солмайди...

– Менга ўзимнинг муаммоларим ҳам етиб ортади, – деб эътироз билдирдим.

– Ахир, сен не бир замонларни, воқеаларни, урушни ўз кўзинг билан кўрган одамсан...

– Кўрган бўлсам, нима қипти?!

– Ҳа-а, сени ўзингдан бошқа қайғунг йўқ.

– Албатта, бу шаҳардаги энг бахтсиз одам ўзимман.

– Сен зиёли одамсан!

– Тупурдим, ҳаммасига!

Ҳомид қаттиқ кулиб юборди ва таклиф киритди:

– Янги ҳаёт бошла.

– Нимани назарда тутаяпсан?

– Сен инглиз тилини мукаммал биласан, бундан ташқари, кечки курсда маъмурлик ва котибликка ўқигансан. Ҳаммасини бошидан бошлашингга ҳеч ким халақит қилмайди.

– Мен дам олишим керак...

– Бекорчиликка ўрганиб қолмасанг деб кўрқаман.

– Мендан хавотир олма.

Бўш иш ўринлари тўғрисидаги эълонлар кўп экан, эшитишимча, маоши ҳам юқори эмиш. Маош ҳар қанча катта бўлмасин, у менинг ҳаётимни ўзгартиришига кўзим етмасди. Қани энди, янги тумандан янги уй олишга, ҳар куни иссиқ овқат ейишга лойиқ пул топсам эди!

Суҳбатга якун ясадим:

– Сабр таги – сариқ олтин.

– Сен истеъфога чиққанларнинг обрўсини сақлашинг лозим, – деди Ҳомид кулиб.

Соғлигим жойида бўлса-да, унинг ме-васидан баҳра олиш имконидан маҳрум эдим, аммо шу кунимга ҳам Аллоҳга шукур қилишим лозим. У менинг ёлғизликдан қандай қийналиб кун кечираётганимни кўриб турибди. Аллоҳнинг карами кенг...

– Агар эътиқодим бундан ҳам кучли бўлганда, дунёдаги энг бахтли одам бўлардим.

– Инсон ё диндор, ё даҳрий бўлади, унинг учинчи тоифаси бўлмайди.

– Бунча таёкдай тўғри бўлмасанг, – дедим жаҳлим чиқиб.

– Зиёлиларнинг эътиқодини тан олмайман, – гапни шарт бўлди Ҳомид.

Мен Ҳомидга ортиқча гапиришни истамай, уни ўз ҳолига қўйдим. У истаганча ўз норозилигини намойиш қилсин, ҳозир фақатгина у зерикарли ҳаётимни безаб турибди. Менинг дўстларим, севгилим қаерда қолди?

...Бир куни хонамда ўтирганда онамнинг Рабибанингми ё Бусейнанингми, онасига гапираётган гапини эшитиб қолдим:

– Ҳалим ўқишни тугатмагунча, уйлантириш керак эмас.

Жуда тўғри фикр, аммо у менинг ғазабимни қўзитди. Хайриятки, онам бу гапларни Маликанинг онасига айтмади!

Бунгача Малика мендан:

– Қачон унаштирилганимизни маълум қиламиз?– деб сўраганди. Мен эса:

– Уйдагилар ўқишни тугатмагунимча, розилик беришмайди, – дегандим.

У мен билан тортишиб ўтирмади, унинг онаси ҳам бу қарорга кўнди. Мен университетда ўқиб юрган пайтимда Бусейна, Рабиба ва Биса бирин-кетин турмушга чиқиб кетишди. Улар билан видолашиш мен учун осон бўлди, дея олмайман, аммо бу бир лаҳзалик ва ўткинчи ҳис бўлиб, ўзидан ҳеч қандай асорат қолдирмади. Никоҳ муҳаббатдан кучли, унинг сеҳри узоқ яшайди. Аёллар ўтиб кетганида ўзидан ёқимли ифор таратгандай, менинг болалик орзуларим ҳам шу ифордай ҳавога сингиб кет-

ганди. Маликанинг менга айтган сўзларини бир умр унутмайман:

– Ҳатто амир келиб, қўлимни сўраса ҳам рози бўлмайман. Бу дунёда сендан бошқа ҳеч кимни...

У бу сўзларни дунёда ҳақиқат деб тан олинган барча сўзлардан ишонарли ва самимий қилиб айтди. Бу ҳақиқий, буюк муҳаббат эди. Аммо минг афсуски...

Муҳаббатнинг ғалаба қозонган кунини хотирамдан ўчира олмайман. Бир кун Ма-лика ўйи деразасидан Бусейна билан имо-ишора қилаётганимга кўзи тушибди. У ўша кун и онаси билан уйимизга келиб, хонам эшигини тақиллатди.

– Табрикласам бўладими?

– Нима билан? – дедим ҳайрон бўлиб.

– Бусейна билан!

Мен уятдан шолғомдай қизариб, унга узоқ тикилдим. Маликанинг рашк оловида ўртаниши ҳам жуда гўзал эди! Кутилмаган бахтдан сархуш бўлиб, ҳайқирдим:

– Малика, менга сендан бошқа ҳеч ким керак эмас!

Шунда у қўшни хонадагилар эшитиши учун баланд овозда сўради:

– Менга ўқишга бирорта китоб бериб тур.

– Мағдалинани ўқиганмисан?

– Ҳа.

– «Ёш Вертернинг изтироблари»ни ўқийсанми?

– Иккаласини ҳам бер, – деди у жил-майиб.

Шу кундан бошлаб атрофимдаги бошқа қизларнинг гўзаллиги мени ўзига жалб қилмай қўйди, фикру зикрим Маликага уйланиш бўлиб қолди. Мен дўстларим Али Юсуф ва бошқаларга ўхшаб, ёмон йўлларга юрмайман, ҳалол инсон бўлиб уйланаман, деб қарор қилдим.

...Бугун қаҳвахонага томон йўл олар эканман, ўзимга: «Наҳотки мен шу Абу Хода кўчасидан Армия майдонигача бўлган кўнгилни оздирадиган савдо растасига ҳар куни келишга мажбур бўлсам?», деб савол бердим. Эй, Аллоҳим, ўзингдан буюк ва қудратли зот йўқ! Кечқурун қаҳвахонадан яна уйга қайтишим лозимлигини ўйлагач, бир лаҳзалик қувончим тумандай тарқаб кетди. Бу Аббосия деганлари худди бад-башара одамни кўргандай менда нафрат уйғотарди... Яна, ҳақиқий ҳаёт нафақага чиққандан кейин бошланади, деганларига ўлайми, наҳотки шу гап рост бўлса?! Қани энди атрофи ям-яшил дарахтлар билан ўралган, соя-салқин, кечқурунлари гўзал аёллар сайр қилиб юрадиган жойда пайдо бўлиб қолсам, инсонга тетиклик бахш этувчи, танишларга ва ўйин-кулгига тўла клубларга қадам ранжида қилсам. Бизнинг дунёмиз навқирон ёшлик ва пулдан ибо-

рат. Бойлик, дабдабали уйлар, ҳашаматли меҳмонхоналардаги олтин тўйларга элтувчи йўлни қандай топса бўлади?.. Бурунги дўстларим қаерда? Улар тирикмикан? Бир куни доктор Ҳазим Сабрийни учратиб қолдим, бир-биримиз билан шошилганча қўл сиқиб кўришдик, ҳол-аҳвол сўрашдик ва ўз йўлимизда давом этдик! Мактаб даврида бизнинг қалин дўст бўлганимизга ким ишонади?.. Қолган дўстларим аллақачон дорилбақога рихлат қилишган бўлса керак. Қаҳвахонада ўтирганча, ёнига имлаётган шу меҳрибон қариядан бошқа ҳеч кимим қолмади. У мени кутилмаган фавқулодда жиддийлик билан кутиб олди:

– Эрта тонгдан сени бу ерга нима етаклаганини яхши биламан!

Унинг ёнига ўтириб, ҳайрон бўлиб сўрадим:

– Эрта келишимга нима сабаб бўлган экан?

– Фунт ва долларнинг қадрсизланиши!

Мен чин дилимдан қаҳ-қаҳ уриб кулиб юбордим. Анчадан бери бундай яйрамаган эдим.

– Аллоҳ ҳаққи қасам ичаман, адашдинг, қария!

– Мен бугун сен ҳақингда ажойиб туш кўрибман, – деди Ҳомид ўйланиб.

– Қандай туш экан?

– Тушимда бошингга салла ўраб, эшак миниб кетаётган экансан. Қаерга кетаяпсан, деб сўрасам, ҳажга деб жавоб берибсан.

– Бу тушнинг таъбирини биласанми?

– Албатта... Сени бахтли келажак кутмоқда, барча иккиланишларга, шубҳа-гумонларга чек қўйишинг лозим!

Мен унинг бу гапидан кейин Маликанинг ёнига боришни таклиф қилган кундаги каби яхши кўриб кетдим. У менинг шундай қийин кунимда ягона дўстим эканлигини тан олишим лозим. Ҳа, - агар у бўлмаганда ёлғизликдан ўзимга-ўзим гапириб, аллақачон эс-ҳушимдан айрилган бўлардим...

...Биз қовоқхона томон йўл олдик. Мандолина оҳанглари остида шароб солинган қадахни кўтардик. Ҳеч қачон туймаган қувонч мени ўз қанотларида осмону фалакка олиб чиқди. Сархушлик билан ҳаётимдаги биринчи сеҳрли ва сохта қадамни қўйдим. Қалбимизни қувонч ва лаззат ҳислари тўлқинлантириб, сабабсиз қаҳ-қаҳ урардик. Илк маротаба бу йўлга қадам қўйиб, ҳар биримиз биттадан аёл билан кетдик...

Ҳали эшикни ёпишга улгурмасимданоқ, аёл одатдаги шошилиш ҳаракати билан устидан кийимларини юлқилаб, ечиш-

га тушди. Мен саросимага тушдим, юрагим ҳапқириб, биров устимдан муздай сув қуйиб юборгандай бўлди. Эшик олдида серрайиб турганимни кўриб, у менга қахрли нигоҳ ташлади: «Ҳей, мен сени кутиб ўтиролмайман!» Ўзимни ташқарига отдим. Тоза ҳавога чиққач, кўнглим айниб, еган-ичганимни қайтариб ташладим. Дўстларимдан кимдир: «Биринчи марта ўзи шунақа бўлади», – деб луқма ташлади. Иккинчиси ҳам биринчисидан деярли фарқ қилмади. Шунда мен гап шаробда ҳам, аёлда ҳам эмаслигини англадим. Нимага Маликани кўрганимда ичимда олов ёнади? Қани ўша олов?! Али Юсуф менинг аҳволимга ачинди:

– Ҳис-туйғуларинг ҳам, ошқозонинг ҳам тақводор одамникига ўхшайди...

Шундан кейин менга қонуний никоҳдан бошқа йўл йўқлигини тушундим. Бу жуда оддий нарс бўлса-да, уни амалга ошириш мен учун осон иш эмасди. Иш ва оила... Уйқудан уйғонганда кўрган тушингни унутганинг каби қолган барча хоҳиш ва истакларим ўз-ўзидан тезда йўқолди.

Дўстларим эса сиёсат, ҳокимият, обрўли касб эгаси бўлиш каби умуман мени қизиқтирмайдиган нарсалар ҳақида орзу қилишарди... Улар орасидан кўпчилиги турли партияларга аъзо бўлишди, сиёсий пешқадамларга қўшилиб кетишди. Менинг

орзуларим — яхши қизга уйланиш, фарзанд кўриш, уларни боқиш учун яхши касбга эга бўлиш билан чегараланарди.

Биз сиёсий курашлар гирдобида яшардик. Отам менга тез-тез:

– Биз амалдорлар, ҳукумат томонида бўлишимиз лозим, – деб такрорларди.

Мен отамга баъзи бир раҳнамоларнинг адолатпарварлиги-ю, баъзи бирларининг ёлғончилиги ҳақида эшитган миш-мишларимни гапириб бердим. Шунда отам:

– Ҳокимиятга интилиб, адолатсиз курашда ўз ҳаётини барбод қилиш, бу ахлоқгарчилик, – деди.

Иши ва хизматдошлари ҳақидаги суҳбатлар отамнинг севимли мавзулари эди, бу суҳбат қаҳвахонадан кейин уйда ҳам давом этарди. Мендан талаб қилингани учун ўқирдим, имтиҳонларни аълога топширадим, аммо одамлар каби ўзимни қийнаб, биринчи бўлишга интилмасдим. Ўқирдим, ўйнардим, севардим...

Менинг барча дўстларим севгилимининг гўзаллигини ва самимийлигини тан олишарди. Вақт ўтган сари бизнинг бир-биримизга бўлган муҳаббатимиз кучайиб борарди. Севгим ва унга нисбатан бўлган кучли интилишим туфайли баъзида ақлимни йўқотардим. Шунда Малика қошини чимириб, шивирларди:

– Агар ҳаммаси шундай давом этадиган бўлса, шарманда бўламиз!

– Ахир, қийналиб кетдим! – дердим мунгли оҳангда ўзимни оқлаб.

– Менга баъзи бир қилиқларинг ёқмайди. Ахир, муҳаббат инсонни яхши томонга ўзгартириши керак...

У менга суратини совға қилди, бу расмни юрагим устида сақладим. Мен муҳаббат ҳукмронлиги остида бахтли кунларни бошимдан ўтказдим, аммо эҳтиросларим қайнаб-тошса-да, Али Юсуфдан фарқли равишда уни жиловлашга ҳаракат қилдим.

Али менинг яқин ўртоғим эди, биз биргаликда — баъзида унинг уйида, баъзида бизникида бирга дарс қилардик. Унинг бўйи пастроқ бўлишига қарамай, мендан кўра ақллироқ ва кўркамроқ эди. Бундан ташқари, у сиёсатни яхши тушунарди. Али тез-тез жўшқинлик билан:

– Мен, албатта қирол ва инглизлар бўлмайдиган янги замонни кўриш учун узоқ умр кўришга ҳаракат қиламан, – деб таъкидларди.

У менга янги оқимлар, марксистлар, Мисрдаги воқеалар тўғрисида гапириб берарди. У узоқ вақт яҳудий қизни севди, аммо қиз иккинчи жаҳон уруши арафасида қаергадир кетиб қолди. Шундан кейин Али янги муҳаббати ҳақида сўз очмади. У энди ҳеч кимни севмаса керак, деган хулосага

келдим. Иккаламиз ҳам университетнинг ҳуқуқшунослик факультетига ўқишга кириб, ўқишни бирга давом эттирдик.

Мен Маликага:

– Яна озгина сабр қил, кейин келажагимиз билан машғул бўламиз, – дердим.

У опаларидан кўра чиройлироқ бўлса ҳам, онаси билан ёлғиз қолганди.

– Мен ҳам ўқишни тугатганимда эди...– хўрсинарди Малика.

– Ишламоқчимисан?

– Ишласам нима қилибди?

– Мен сени уй бекаси қиёфасида кўришни истардим...

Қизларнинг ҳуқуқларини поймол қилиш ниятим йўқ эди, аммо улар ишлагандан кўра, уйда ўтиргани маъқул деб ўйлардим. Али Юсуф гапларимни эшитиб, мени мутаассиб деб ҳисобларди:

– Сен ошқозонингга ўхшаб, бирор нарсани ўзгартиришга, янги ҳаётга интилишга ҳаракат қилмайсан, – дерди.

– Фикримдан қайтаришга ҳаракат қилмай қўя қол, мен яхши оила курсам етарли, бошқа ҳеч нима керак эмас.

Биз уруш бошланишидан бир йил олдин ўқишни тугатиб, «устоз» деган номга сазовор бўлдик. Мен қатъий ҳаракат қилмаганимдан, Али эса ўз сиёсий фаолияти туфайли юқори лавозимга эришиш-

га интилмади. Али адвокат Жафар Баҳром билан яқин бўлганлиги учун унинг адвокатлик бюросига ишга кирди.

Отам мени Маориф Вазирлиги бош бошқармасига ишга киргизгунча, қанчадан-қанча остонага бош урмади, дейсиз. Агар Фикрия ва Зайнаб можароси бўлмаганда, отам ўз оталик бурчини бекаму кўст бажарди, деб ҳисоблаган бўлардим. Нима бўлган тақдирда ҳам, бизнинг оила — Маликанинг оиласи каби бахтли оилалардан бири эди. Ишдан кейин унинг уйига қиладиган ташрифим ҳар сафар янгидан-янги маъно ва мазмун кашф этарди. Сухбатимиз келажакда бажаришимиз лозим бўлган ишларимиз, муҳаббатимиз ҳақида бўларди... Мен ундан худди узр сўраётгандай, гапимда давом этдим:

– Ҳозирги замонда яхши иш топиш жуда мушкул.

– Тушунаман... Хафа бўлма, – деди қувноқ оҳангда Малика.

– Нима, саккиз фунт рўзгор учун етарли, деб ўйлайсанми?

– Ҳа, керагидан ортиқ...

– Худо хоҳласа, тўйга тайёргарлик узок давом этмайди, деб ўйлайман.

Маликанинг кўзлари қувончдан порлаб, бош қимирлатиб гапимни тасдиқлади. У менга қаҳва келтирганда, гўзал қоматига кўз ташлаб, хаёл сурдим: «Агар унашти-

рилганимизда, балки мен кўпроқ нарсага эга бўлармидим?..»

...Ҳомид ат-Тартуший тиржайиб, савол берди:

– Нарда ўйинни тугатар-тугатмас, хаёл-га чўмдинг. Нималар ҳақида ўйлаяпсан?

– Қаҳвахона олдида илон ўйнатаётган илон авровчининг ўйинларига маҳлиё бўлиб қолибман.

– Сенга илон авровчилар ёқадими?

– Мутлақо!

– Неварам оғир касал... – деди Ҳомид бирдан ғамгин овозда.

– Яратганнинг ўзи шифо берсин!

– «Жигарбандларимиз кимни эслатар...» деб бошланадиган шеър эсингдами?

Бу шеърни қаердадир ўқигандим, аммо сўзлари ёдимда йўқ эди.

– Кейинги пайтларда нимани ёдда сақлаш керак бўлса, унутаяпман, кераксиз нарсалар эса эсимдан чиқмайди.

– Менда ҳам худди шундай.

– Баъзида бутун умримни сарфлаб ўрганган оддий грамматик қоидаларни ҳам эслай олмайман.

– Ҳаммамизга Аллоҳ қувват берсин!.. Сенга ёпинчиқ ёпинган келин керак! – кулди Ҳомид.

...Давлат хизматига ишга кирган йилим отам истеъфога чиқди. Отам ўзидаги саросимани хижолатли табассуми орти-

га яширишга ҳаракат қилаётганини, унинг хафалигини сездим. Отам одатий ҳаётини ўзгартиришга ҳаракат қилмади: у ярим тунда уйқуга кетиб, тонг сахарда уйғонар, ва-зирликдаги ишининг ўрнига соат саккизда қаҳвахона томон йўл олар, у ердан тушга яқин уйга қайтар, овқатланиб, бирпас дам олар ва яна қаҳвахона томон йўл оларди. У жуда маъюс эди. У менинг нафақат отам, балки энг яқин сирдош дўстим бўлгани учун ҳам унинг кўнглини кўтаришга ҳаракат қилардим. Бир куни мен унга: «Ота, юринг, қўлни қўлга бериб, Баҳо-Осмон афандининг уйига бориб, Маликани унаштириб келамиз. Фикрия ва Зайнабнинг турмушга чиқишини кутадиган бўлсак, менинг бу дунёдан тоқ ўтиб кетишимга тўғри келди», – деб айтишга қарор қилдим.

Аммо кутилмаганда, отам касал ҳам бўлмай, тўсатдан вафот этди. Отамнинг ўлими барчамизни саросимага солиб қўйди. Бу воқеа эрта тонгда, отам уйқудан туриб, қаҳва ичаётганда содир бўлди. Врач «юрак хуружи» деб хулоса чиқарди. Уй дод солиб, юзларини тимдалаган аёлларнинг фарёдидан ларзага келди. Бу дунёда ҳеч кимни отам каби қаттиқ яхши кўрмаганимдан уларга қўшилиб, кўз ёш тўқдим. Ҳали ўлим нималигини тушунмаган ёшда мен унга тўқнаш келдим. Отамнинг ўлиmidан кейин кунлар, ойлар, йиллар ўтди. Ўшанда отам-

га мотам тутмаганимга кейинчалик кўп бор афсусландим. Али Юсуф эса мени тинчлантиришга ҳаракат қилиб:

– Юрук хуружидан вафот этиш – бу энг осон ўлим, узоқ вақт касал ётиб ўлиш эса энг азобли ўлим, – деб ўз отасини мисол келтирди.

Бу жудоликка кўникишимни тасаввур ҳам қилолмасдим. Бундан ташқари, олдин мен учун мавҳум, ҳозир эса янгилик бўлган яна бир воқеага гувоҳ бўлдим, биз камбағал эканлигимизни англадим. Отам бизга ўлиמידан кейин дафн маросимига ишлатилган қирқ фунтдан бошқа ҳеч нима қолдирмагани маълум бўлди. Унда оиламиз фаровонлигининг сири нимада эди? Мен газета ўқимасдим, агар ўқиганимда кўп гапдан бохабар бўлардим, чунки газеталар оммавий инқироз ҳақида ёзилган мақолалар билан тўлиб-тошганди. Ўз вақтида ойлик олувчилар барқарор даромадга эга бўлганликлари учун унинг камлигига қарамай ҳаёти нисбатан яхши эди. Қоҳирада яшасак-да, яхши еб, яхши кийинардик. Уруш бошланиши билан вазият ўзгарди, нарх-наво кўтарилиб кетди. Мулкдорларнинг кайфияти кўтарилиб, чўнтаклари қаппайди, улар «урушнинг бадавлат одамлари» деган номга сазовор бўлишди. Ойликка кун кўрувчиларнинг йўли беркилиб, дунё кўзларига тор бўлди. На-

тижада оила эркаси бўлган мендай тантик йигитча, уйланмасдан оила бошлиғи деган номга эга бўлиб, онам ва қариқиз опаларимга ғамхўрлик қилишга, рўзғор ташвишларини бўйнимга олишга мажбур бўлдим. Нафақалар энг оддий кийим-кечакни сотиб олишга ҳам етмас, кун ўтган сари арзимаган ойликнинг қадри ҳам тушиб борар эди. Бундай шароитда мен қандай қилиб тўй ҳақида ўйлашим мумкин?

Отамнинг вафотидан қирқ кун ўтгач, биз Малика билан яна унинг уйида учрашдик. Ғам-аламдан қаддим букилган эди. Аҳволимни кўрган Маликанинг ҳам кайфияти тушиб кетди. Уни ҳеч қачон бундай аҳволда кўрмагандим.

Унга ғамгин аҳволда кўз ташлаб, сўз бошладим:

– Отамнинг ўлиmidан кейин бизга ҳеч нима қолдирмагани менга жуда оғир зарба бўлди.

– Нафақа-чи?

– Нафақа? Қанақа нафақа ҳақида гапираяпсан, Малика?

– Бу худди зимдан содир этилган қотилликка ўхшайди, – деди у шивирлаб.

– Ҳа, буни қотиллик деса ҳам бўлади...

– Энди нима қиламиз?

– Ўйлайвериb чарчадим, аммо ҳали бирор йўлини топганим йўқ.

Чуқур қайғуга ботганимга қарамай, Маликага нисбатан бўлган эҳтиросларим баттар алангаланди, балки ҳасратимнинг ўзи уни жунбушга келтиргандир. Ҳатто миямга «уни зўрласам-чи», деган аҳмоқона фикр келди. Биз келажагимиздан хавотирланганча ажралдик. Қачон ва қандай қилиб уйланаман, деган жавобсиз савол бир дақиқа бўлсин мени тарк этмасди. Вазирликдаги хизматдошларим ҳали ҳам уйланмаганимга ҳайрон бўлишиб, менга «бу сенга қимматга тушмайди, ахир сен тақиқланган нарсаларни севувчи исёнкорлар авлодидансан» деб келин тавсия қилишарди. Мен жимгина уларнинг гапларини эшитиб, ич-ичимдан хўрлигим келарди. Лаънати ҳаётнинг мен учун бундай совғалари борлиги етти ухлаб тушимга ҳам кирмаганди!

Бир куни онам мотам либосида хонамга кириб, ёнимга ўтирди. Кўзларини ерга тикканча:

– Ҳалим, ўйлашимча, мен хато қилмадим... – деди.

– Нима бўлди?! – дедим кўнглим нохушликни сезиб.

– Бошқа нима қилишим керак эди?

У биров сукут сақлаб, гапида давом этди:

– Бугун эрталаб уйга Маликанинг онаси келганди. У менинг яқин дугонам, қизининг келажагидан хавотирланишга ҳаққи бор. У

мендан келажакдаги режаларимни сўраб, Малика билан Ҳалимни унаштириб қўяйлик, деб таклиф қилди. Мен унга: «Сен менинг энг яқин дугонамсан, орамизда ҳеч қандай сир йўқ, Маликани ҳам ўз қизимдай кўраман. Ҳалимга Маликадан яхшироқ, чиройлироқ, ақллироқ келин тополмайман, аммо менинг ҳозирги аҳволимни тушун, сен бегона эмассан», – деб бошимизга тушган кулфат ҳақида гапириб бердим.

– У маоши каттароқ ишга ўтса бўлмай-дими? – деди Маликанинг онаси.

– Кўрмоқ бор-у, емоқ йўқ.

– Ортиқча гап-сўзга чек қўйиш учун, балки уларни унаштириб қўярмиз?

– Унаштирган билан қачон тўй қиламиз? Хамма гап шунда-да...

Онам маҳзун оҳангда гапини тамомлади:

– Шундай қилиб, мен айтган гапимга афсусландим, унинг эса жаҳли чиқди. Ўғлим, мен тўғри қилдимми?

Ғазабдан бўғилиб кетдим, аммо онам ҳақ эди, ундан гина қилишга, хафа бўлишга ҳақим йўқ эди. Бизнинг шум тақдир деган тош девордай мустаҳкам ва қаттиқ, кўзга кўринмас, ўжар шарпа билан курашишдан ўзга иложимиз қолмаганди. Мен ҳаётнинг бу адолатсизлигидан ўзимга келолмасдим. Бу қандай кулфат? Мен севгилимнинг ёнига шошдим, аммо меҳр ва муҳаббатга тўла бу масканда Малика мени

илк бора совуққонлик билан кутиб олди, унинг қовоғи солинган эди. Онаси эса заҳархандалик билан:

– Бизникига келиш учун онангдан рухсат сўрадингми?– деди.

Унинг гапларидан рангим оқариб кетди, у бор овози билан бақирди:

– Бундай хоинликни хаёлимга ҳам келтирмагандим!

Тушкун оҳангда эътироз билдирдим:

– Ўзингиз биласиз... Ҳозир шароитимиз огир...

– Агар сендай йигит бошқаларнинг омадсизлиги учун ўзини қурбон қиладиган бўлса, Аллоҳ ҳам норози бўлади. Ҳар бир одамнинг яхшими, ёмонми ўз тақдири, келажаги бор. Бунинг устига қизимнинг айби нима?

– Сабабини тушунтиришга ижозат беринг...

– Баҳонаю сабабларингнинг менга қизиғи йўқ, – деб қизиққонлик билан гапимни шартта бўлди у, – мени фақат қизимнинг келажаги ва шаъни қизиқтиради.

Бу гапдан ўзимни тутиб туrolмадим:

– Маликанинг шаъни мен учун ҳамма нарсадан юқори!

– Сен бизникига бўзчининг мокисидай қатнайверсанг, унинг шаънига доғ тушади.

– Ойи! – норози оҳангда бақирди Малика.

– Ўчир овозингни! – деб ўшқирди она-си.

Энди бу дунёда менинг интиладиган, умид қиладиган ҳеч нарсам қолмаганди. Маликанинг уйидан шармандаларча ҳайдалиб, хўрлик ва иложсизликдан оёғимни базўр судраб уйга қайтдим. Карахт аҳволда ўзимдан: «Наҳот ҳаммаси — муҳаббатим, ишонч-умидим, Маликага уйланишим саробга айланган бўлса?» – деб сўрадим. Дунё кўзимга қоронғи бўлиб кетди. Аччиқ ҳақиқат томоғимдан гиппа бўғарди, мен қурбон бўлган оила учун ўзимни қурбон қилгандим.

Кечкурун уйимизда отам вафот этган кундаги каби мотамсаро кайфият ҳукм сурди. Меҳмонхонадаги диванда бўлиб ўтган воқеада ўзларини айбдор ҳисоблаган онам, Фикрия, Зайнаб ғам-аламга чўмиб, қатор ўтиришарди. Онам тилга кирди:

– Албатта, биз сен учун елкангдаги оғир юкмиз, аммо бошқа иложимиз бўлмаса, нима қилайлик?

Фикрия юмшоқроқ оҳангда гап бошлади:

– Сени хурсанд кўриш учун ҳамма нарсага тайёрман, аммо қўлимдан ҳеч нима келмайди.

Зайнаб индамади. Опаларим мен учун қаттиқ қайғуришди.

– Ҳаммаси Аллоҳнинг иродаси... – дедим гўлдираб, хонам томон йўл оларканман.

Орадан йиллар ўтиб, ўтган ҳаётимга назар ташласам, фақат йўқчилик, муҳтожлик, самарасиз меҳнат, бойлик ва аёллар ҳақидаги орзу, Абу Хода кўчасидаги зиндон-уйдан бошқа ҳеч нима кўрмабман...

...Ҳомид ат-Тартуший менинг яна хаёлга толганимни кўриб, ярим ҳазил – ярим чин қилиб маслаҳат берди:

– Унинг олдига бор, ахир, у ҳам сенга ўхшаб ёлғиз...

Кейин жилмайганча, гап қўшди:

– Билсанг, агар ҳозир замон ўзгарган. Сенга ҳар томонлама қулай бўлган хизматкор аёл топишга ёрдам беришим мумкин. Мен бошқа томонларини ҳам назарда тутаяпман!

Бугун қариянинг кайфи чоғ эди, ундан хафа бўлиш гуноҳ, аммо жағи умуман ёпилмади:

– Агар ростини айтсам, сен ўшанда уйланишинг мумкин эди!

Мен унга норози нигоҳ ташладим, у гапдан тўхтамади:

– Сенинг ўрнингда бўлганимда, қарзга бўлса ҳам уйимни қайтадан жиҳозлаб, уйланган бўлардим. Қолганига Худо пошшо

дердим... Мендан хафа бўлма-ю, сен курашсиз таслим бўлгансан.

– Шум тақдир билан баҳслашиб бўлмайди.

...Беҳаловат кунлар ўтиб борарди. Онам, Фикрия ва Зайнабнинг ўртасидаги келишмовчиликлар, жанжаллар шум тақдирни ҳам ярим йўлда қолдирарди.

– Агар мени ўқитганингизда, қўлимда бирор хунарим бўлганда, ҳаммаси бошқача бўларди. Гуноҳларингни Аллоҳ кечирсин!.. – деб ёзғирарди Фикрия.

– Отанг тириклигида ҳаммаси бошқача эди, унинг руҳини безовта қилма! – бақирарди онам.

Гапга хўрсинганча Зайнаб аралашарди:

– Агар озгина иродали бўлганимда, оқсоч бўлиб ишга ёлланардим...

– Эй, Худойим, бу балолардан қутулиш учун тезроқ жонимни ол, – ўзича тўнгилларди онам.

Шунақаям ҳасрат-қайғуга тўла уй бўладими? Қачон булар бир-бирини айблашдан, гуноҳкор қилишдан тўхтайди? Нима бўлган тақдирда ҳам мен бу бахтиқаро аёлларни яхши кўрардим. Мен оила бошлиғи ва унинг қурбониман. Улардан қанчалик дарғазаб бўлмай, бари бир раҳмим келарди. Онам қандай ажойиб уй бекаси эди! Отам билан ўзини қанчалар бахтиёр ҳис қиларди! У бир кун келиб оиласи шу

аҳволга тушиши мумкинлигини хаёлига ҳам келтирмаганди.

Бир куни онамдан хафа бўлиб сўрадим:

– Нимага доим жанжал қиласизлар?!

– Сиркани асалга айлантириб бўлармиди? – эътироз билдирди у, – ўзинг ҳам...

– Менга нима қилибди?!

– Сенинг бахтинг очилиши учунгина, уларнинг турмушга чиқишини хоҳлайман, рост айтаяпман...

– Қизиқ, опаларимга уйланадиган одам топилган тақдирда, сеп-суруқни қаердан оламан? – деб гап билан узиб олдим.

Онам жавобдан қочиб, чуқур хўрсинди ва жим бўлиб қолди. Бундан баттар жаҳлим чикди:

– Менинг айбим нима?

– Бор, бизни тақдир ҳукмига ҳавола қил-да, уйлан! – заҳрини сочди онам.

– Мен ҳатто шу ишни ҳам қилолмайман! – деб бақирдим аламдан.

Бадбахт уй борган сари кўзимга ба-лодай кўринар, ҳар кунги жанжаллар, бир хил чехралар бора-бора кўнглимни озди-радиган бўлди... Наҳотки бунақа зерикар-ли ҳаётнинг ниҳояси бўлмаса? Дарғазаб Фикрия билан Зайнабнинг бахтга қарши кўчага кийиб чиқишга ҳам тузукроқ кўйлаги бўлмаганидан, уйдан чиқмай ўтиришарди. Уруш давом этар, нарх-наво кўтарилиб

кетган, одамлар таҳликада эди. Бир куни онамга:

– Аввал камбағалмиз деб ўйлардим, бугунга келиб, ўша пайтларда жуда яхши яшаган эканмиз, деган фикрга келдим. Энди чиқимларни камайтириб, пулни тежаб-тергаб ишлатишимиз лозим.

– Ахир ортиқча чиқим бўлмаслиги учун қўлимдан келганча ҳаракат қилаяпман!

– Ҳа, жойлари жаннатда бўлгур отам келажагимиз ҳақида умуман қайғурмаган экан!

Онам ҳар доимгидай отамни ҳимоя қилишга киришди:

– У бундан ортиқ яна нима қилиши керак эди?

– Отам мени тантиқ қилиб ўстирди, ўйламай кўп пул сарфлади, натижада мени жувонмарг қилди!

– Отанг сени жонидан ортиқ яхши кўрганини наҳотки таъна қилсанг?

– Мени яхши кўргандан кўра, пул йиғиб, қизларини эрга берса бўларди!

– Отанг нафақасидан тўлаш шарти билан банкдан қарз олиб, опаларингга сеп қилмоқчи эди...

Бир куни бошлиғим мени телефонга чақирди. Гўшақдан Маликанинг овозини эшитиб, юрагим ҳапқириб кетди – Маликам, севгилим! У мени кечқурун ас-Сарайят кўчасига учрашувга чақирди... Узоқ ва

аламли айрилиқдан кейин уни кўриб, юрагимда заррача бўлса-да, умид уйғонмади. Мана у, гул юзли, қадди-қомати келишган севгилим қаршимда турибди. У паришонхотирлик билан:

– Мени унутдингми? – деб сўради.

Биз ёнма-ён борардик: *

– Муҳаббатимизнинг бундай якун топиши хаёлимга ҳам келмаганди...

– Уйимизга келаётган совчиларга рад жавобини берайпман... Аммо қачонгача бундай шиддатли бўронга қарши туришга куч топарканман?

– Малика, олдингда уятга қолдим.

– Наҳотки озгина бўлса ҳам умид бўлмаса?

– Йўқ, ҳамма иш орқага кетди...

Биз марҳумни сўнгги йўлга кузатаётгандай, Французлар касалхонаси олдидаги майдонгача сукут сақлаб, жим келдик. Малика секин шивирлади:

– Хоҳласанг, ҳамма айтганларингни бажараман.

Аммо мен тақдирга тан бериб бўлгандим, бош чайқадим:

– Агар сени алдасам, номардлик қилган бўламан. Мен ҳеч нима таклиф қилолмайман. Шусиз ҳам олдингда гуноҳкорман, мени деб шунча гапга қолдинг...

Қалбимга чўккан зулматни кўчаларни ёритиш учун қўйилган чироқларнинг нурла-

ри ҳам ёритолмади... Биз Аббосия кўчасига етган жойда ажрашишимиз лозим эди, ўзи билан муҳаббатимни олиб кетиши керак бўлган айрилиққа кўнишдан бошқа иложим йўқ эди. Биз тўхтадик.

– Малика, мендан хафамисан? – дедим бегона овозда.

У индамай, бош чайқади. Хайрлашиш учун қўл чўзди. Қўлларимиз учрашди.

– Сенга бахт тилайман... – дедим.

У кетди. Анчагача Маликанинг ортидан кўз узолмай турдим... Бу учрашув менга янги азобдан бошқа нима берди? Фақат қалбимни тилка-пора қилди, холос... Мен дунёдан баттар нафратланиб кетдим. Аламимдан сиёсатга умуман қизиқмасам-да, турли оппозицион газеталарни ўқийдиган бўлдим.

Бир куни Али Юсуфдан сўрадим:

– Ҳей, билимдон, менга айт-чи, бир умр сўққабош бўлиб ўтадиган бўлсам, табиий эҳтиёжимни қандай қондираман?

Али баланд овозда қаҳ-қаҳ урди:

– Табиий эҳтиёжингни фақат Умм Абдо ёрдамида қондиришинг мумкин!

– Умм Абдо? – дедим ҳовлиқиб.

– Нима қипти? У бечора сизларникида тарбияланган бўлса, ҳар қалай, унда ҳаёт нишоналари мавжуд.

– Ахир у мендан ўн ёш катта-ку...

– Устоз, мен унга уйланишинг керак, деётганим йўқ!..

...Бутун ер юзида Абу Хода кўчасидаги, Армия майдонидаги «Ан-Нажаҳ» қаҳвахона-сигача бўлган оралиқдаги каби шарти кетиб, парти қолган хароба уйлар бўлмаса керак. Бу ерда менга ўхшаган истеъфога чиққан одам яшамаса, бошқа ким ҳам яшарди?!. Агар пулим кўп бўлганда, дунё бўйлаб сайру саёҳатга чиқардим. Агар Бразилиядан бирор уруғ-аймоғим топилиб, менга мерос қолдирганда, дунёнинг энг гўзал қизига уйланиш мақсадида уни қидириб саёҳат қилардим... Орзулар ширин бўлгани билан, жуда бешафқат. Малика, мендан атиги бир неча қадам нарида яшасанг-да, сен томон боролмай, сукут сақлашга мажбурман. Биз ўтмиш хотираларининг қурбонларимиз, ўзим кексайган бўлсам-да, юрагим сени деб шивирляпти!..

Ҳомид ат-Тартуший қувонч билан:

– Ўғлимнинг лавозими кўтарилди, энди у бош директор бўлди, – деди.

Уни табриқладим ва қўшиб қўйдим:

– Бугунги сендвич ва қаҳва сенинг ҳисобингдан бўлади!

– Фақат қаҳва! – деди у эътироз билдириб.

– Менга қара, сен ҳалиям хотининг билан ётасанми?

Ҳомид тиржайди:

– Ғалати савол.

– Бемаъни саволим учун кечирасан-у, лекин бу савол мени жуда қизиқтиради.

– Кўпинча қувватим бўлса хоҳишим, хоҳишим бўлса қувватим бўлмайди... – деди.

Кейин ҳамдардлик оҳангида давом этди:

– Қандай қилиб, сен уйланмай, бир умр тоқ ўтдинг? Уйланишга сенчалик жиддий қарайдиган одамни ҳаётимда учратмаганман!

Мен алам билан тушунтирдим:

– Ўтган йилга қадар оила, рўзғор ташвиши билан овора бўлдим, ойлик ошган сари қимматчилик уни ўз қомига тортди.

– Минг афсус! Умм Абдо ҳам эрта оламдан ўтибди-да?

– Тўғрироғи, кечроқ, эркакларга керак бўлмайдиган аҳволга келгандан кейин вафот этди.

– Ҳа... Бўлмаса, Малика билан учрашишга нима тўсқинлик қилапти?

...Али Юсуф менга синовчан назар ташлади. У ўзини гўлликка солиб, нимани назарда тутаетганини яхши тушундим. Ниҳоят, ҳозир мебеллар кўрғазмаси бўладиган, аввалги «Ал-Иншироҳ» қаҳвахонасида ўтирганимизда сўради:

– Умм Абдо нима бўлди, янгилик борми?

– Хатарли саргузашт, аммо муваффақиятли якунланди... – дедим кулиб, бўлиб ўтган воқеани гапириб берарканман.

– Гапир, нима бўлди? – деди Али қизиқиб.

– Нима десам экан? Уни болалигидан бери биламан, у уйимиздаги отамдан мерос қолган буюмларга ўхшайди. Биз бир-биримизга доим ҳурмат назари билан қарардик. Менинг қарашларим ўзгарганини сезгандан кейин у ҳайрон бўлди. Аммо бундай ҳолатда фақат аҳмоқларгина ҳеч нимани тушунмаслиги мумкин. Ҳар қалай, Умм Абдо ақлли аёл, ҳаммасини тушунди. Аввалига қўл теккизганимда уялиб, ўзини тортди, ҳаяжонланди... Аммо ҳозир ҳаммаси жойида, фақат эҳтиёт бўлишимиз керак.

– Жанжалдан қўрқаяпсанми?

– Албатта!

– Улар сенга уйланишни тақиклашди, энди яшашдан ҳам маҳрум қилишмоқчимми?

– Йўқ, мен бошқача тарбияланганман, уяламан.

– Муҳими, асабларинг жойига тушдими?

– Эҳтимол...

– Унда менинг ҳаққимга дуо қил...

– Сенсиз нима қилардим, олийжаноб қўшмачи!

Ҳа, асабларим жойига тушди-ю, аммо бўлаётган воқеалардан юрагим хижил

бўлиб, фарзанд кўролмаслигимдан баттар жаҳлим чиқарди.

Ўзимга тез-тез: «Урушаётган мамлакатларга ҳавас қилиб, бизнинг ҳам унга аралашишимиз тўғримики?» – деб савол берардим. Биз ҳар доим бирор қўрқинчи воқеани, ҳаво тревогаси сигналини эшитардик, иттифоқчи аскарларга кўзимиз тушарди. Бизни буюк армия ҳаётидаги кутилмаган, кескин ўзгариш ва воқеалар ҳайратда қолдирди. Биз Али билан ҳар куни гоҳ «Ал-Инширах» қаҳвахонасида, гоҳ бомбадан яшириниш жойида учрашиб қолардик.

Бир куни кечқурун, у менга:

– Сендан бир нарсани сўрамоқчи эдим, фақат ростини айт! – деди.

– Нимани сўрамоқчисан?

Али бироз иккиланиб, тилга кирди:

– Ҳозир Малика билан муносабатинг қандай?

Кутилмаган саволдан довдираб қолдим, аммо ўзимни қўлга олиб, чин дилимдан жавоб бердим:

– Орамизда ҳеч нима йўқ.

– Сендан расмий алоқалар ҳақида сўрамаяпман. Мени қалбинг қизиқтиради.

– Ўтмишни батамом унутганман...

– Агар унга совчи юбориш учун сендан рухсат сўрасам, нима дердинг?

– Хурсанд бўлиб, табриклардим, – дедим оддийгина қилиб.

Мен бу гапни чин дилимдан айтдим. Бир озгина юрагим хижил бўлганини айтмаса, ўша пайтда Маликага нисбатан на рашк, на муҳаббат туйғусини ҳис қилдим. Аммо кейинчалик барча умидларим сўнганида, бутунлай тушкунликка тушдим.

...Бу воқеани Ҳомидга гапириб берганимда, у менга савол берди:

– Сен Маликани Али билан бир уйда яшаган деганмидинг?

– Ҳа.

– Аллоҳ ҳаққи қасам ичаманки, у Маликани азалдан севган... – деди Ҳомид.

– Тўғриси айтсам, бу фикр менинг ҳам хаёлимга келган, – дедим кўнглимда борини яширмай.

– Унда дўстинг тулки экан!

– Бу воқеаларда унинг айби йўқ, у умрининг охиригача менинг энг яқин дўстим бўлиб қолди.

– Али унга уйландими?

– Ҳа, улар турмуш қуришди. Иккита ўғил фарзанд кўришди, улар ҳам отасига ўхшаб сиёсат билан шуғулланишди, аммо кейинчалик Саудия Арабистонига қочиб кетишга мажбур бўлишди. Кейин иккаласи ҳам ўша ерда уйланиб, яшаб қолишди. Ҳозир улар онасини моддий томондан таъминлашади, шунинг учун Малика ҳеч нимага зорикмай яшайпти.

– Эри ўлганига қанча бўлди?

– Бундан ўн йил илгари, айти қирчиллаган вақтида дўстим саратон касаллигидан вафот этди. У умрининг охиригача олийжаноб ва ҳурмат-эътиборли инсон бўлиб қолди...

...Маликанинг турмушга чиқаётганини эшитган онам ва опаларим бўлаётган воқеаларда ўзларини айблаб, баттар қайғуга чўмишди. Уйимиз кўзимга олдингидан ҳам аянчли кўринди.

Орамизда худди ҳеч нима бўлмагандай Маликанинг тўйига бориб, табрикладим. Мен Маликасиз яшолмайман, деган хомхаёлларнинг нақадар ёлғон эканлигига ҳайрон бўлдим... Ҳарқалай Али Юсуф ҳавас қилса арзийдиган куёв эди, унинг адвокатлик бюросидаги ойлиги меникидан ўн баробар кўп эди. У Маликага бахтли ҳаётни ҳадя этди, болаларини ўқитди, маълумотли қилди, уларнинг муваффақиятларидан фахрланди. Албатта, уни сиёсий фаолият ҳам ташвишга соларди, болаларининг Саудия Арабистонига кетишини у қўллаб-қувватлади, аммо орадан кўп ўтмай уларни соғина бошлади, у фарзандларини жуда севарди! Унинг беморлик тўшагида ётганда оғриқдан қийналганини, кўз ўнгимда жон берганини бир умр унутмасам керак. У ўлгандан кейин қалбимда пайдо бўлган бўшлиқни ҳеч ким ҳеч қачон тўлдира олмади...

Ўша пайтларда вазирликда хизмат пиллапояларидан юқорига кўтарилишим ва

Умм Абдо билан бўлган махфий алоқам мен учун ягона юпанч эди. Мен бу дунёдаги ҳамма нарсадан норози бўлган ва асаблари қақшаган уч аёл билан бир уйда яшаш тақдирига кўниккан эдим. Улар ўша даврдаги қимматчилик, қарама-қаршилик, турли бало ва офатларнинг тимсоли эдилар. Инқилобдан кейин онамнинг соғлиги ёмонлашди, Зайнабнинг ҳам руҳий ҳолати яхшимасди. Бунинг натижасида мен уларни даволатиш учун дорига пул сарфлашимга тўғри келди. Бу пайтга келиб бўйдоқлик ҳаётига кўниккан бўлсам-да, оила қуриб, фарзанд кўриш фикри ниҳоясиз, амалга ошмайдиган туш каби ҳамон қалбимни тарк этмасди. Разолатга юз тутган бу ғордан қачон қочиб қутулар эканман?!

Мен бир томондан бу аёлларга хизмат қилганимдан, улар дам олишга рухсат берганидан хурсанд бўлсам, бир томондан хафа ҳам бўлардим. Мен бунақа дам ҳақида орзу қилмагандим! Улар менинг қўлимга темир кишан солишди, ҳаёт эса масхара қилиб, устимдан кулгандай ўтиб борарди... Биринчи бўлиб Умм Абдо, сўнг онам, истеъфога чиқишимдан бир йил олдин бирин-кетин опаларим оламдан ўтишди. Онам узоқ яшади, унинг вафотидан бир неча ой ўтгач, Фикрия етмиш ёшда, Зайнаб олтмиш саккиз ёшда бу ёруғ оламдан кўз юмди. Уларнинг дафн маросимини

ўтказиш учун қарз олишга мажбур бўлдим. Шундан кейин мувозанатини йўқотган, арзимаган битта лимон палон пул турадиган бу бешафқат оламда ёлғиз қолдим...

...Ҳомид ат-Тартуший мени тинчлантиришга ҳаракат қилди:

– Мен ҳеч қачон умидсизликка таслим бўлишингга йўл қўймайман. Агар яшаётган уйинг ёқмаётган бўлса, ёдингда тут, қабристонда ётган қанчадан-қанча одамлар сенинг уйингда ётишни орзу қилишади. Пулинг йўқ бўлса, ишга кир. Ўзингга ўхшаган ёлғиз аёл бор экан, нимага унинг олдига бормайсан?

Тиржайиб, яна гап қўшди:

– Худога шукур, соғлигинг жойида, ҳис-туйғуларинг ҳам яхши нарсалар ҳақида башорат қилапти.

Ҳомиднинг гаплари тўғри эди. У билан навбатдаги учрашувимизда қатъий оҳангда дедим:

– Таваккал қилишга қарор қилдим.

Ҳомид жасурлигимни мақтаб, табриклади.

Бўлажак учрашувга тайёргарликка деярли ярим кунимни сарфладим. Чўмилдим, соч-соқолимни қиртишлаб, энг яхши кийимларимни кийдим. Бегона кўзлардан пана бўлиш учун қош қорайишини кутдим. Кейин шарқий қирғоқдаги ал-Умумий кўчасига ўтдим. Бирдан хаёлимга Али Юсуф келди. «У менга хоинлик қилмаганди. Мен ҳам уни

сотмайман», – деб ўйладим. Менинг ёшим-даги одамнинг уялиши мумкин эмас, – деган фикрга келдим...

Зулмат қаърига чўмган учинчи қаватдаги эшик ёнида тўхтаб, қўнғироқ тугмачасини босдим. Қадам товушлари эшитилди. Эшик дарчаси очилиб:

– Ким у? – деган овоз келди.

Чироқ ёқилди. Мени кўриб, Малика кўзларига ишонмади:

– Сен?

Эшик очилиб, у ўнгдаги хонага ишора қилиб, деди:

– Марҳамат.

Мен хонада ёлғиз қолдим. Хона дим эди, кўчага қараган деразани очдим. Ўша олдинги меҳмонхона бўлса-да, мебеллар янги, замонавий эди. Бу ерга келиб тўғри қилдимми? Кейин афсуслансам-чи? Менимча, у чиройли кўйлагини кияётган бўлса керак. Уни яқиндан кўрмаганимга ҳам анча бўлди. Яна қадам товушлари эшитилди. У бошига рўмол танғиганча, этаги тўпиғига тушадиган, енги узун оқиш ёзги кўйлақда кириб келди. У менга яқин келиб, сўради:

– Қаҳва ичасанми?.. Хоҳласанг, апельсин шарбати ҳам бор.

– Овора бўлма, ҳеч нима керакмас...

У чиқиб кетди. Маликанинг қиёфаси кўз ўнгимда қолди. Юзи олдингига нис-

батан тўлишган бўлса-да, ажин тушмаган, ёшлик шўхликлари ўрнини босиқлик ва хотиржамлик эгаллаган, аммо илгариги ҳусни-тароватини йўқотмаганди. Қизиқ, сочи оқарганмикан? Тўлишганига қарамай, қомати ҳалиям одамни ўзига тортади. Худо ҳаққи, у жудаям мафтункор! Эҳтиросли хаёллар шаршарадай ёпирилди. Эҳ, қани энди уни аввалгидай бағрига босса, бир-бирларининг оғушига сингиб кетишса... Аммо эҳтиёт бўлиш лозим! Ҳозир унинг қалбида нималар кечаётганидан беҳабарман. Балки у фақат оналикни тан олар. Ўзингни тут, хато қилма!

Малика хонага қўлига кичкина кумуш патнис тутганча қайтди. Патнис устида қандайдир шиша бор эди. У патнисни нақшли ёғоч стол устига қўйиб, уни олдимга сурди.

– Сени ҳам қийнаб қўйдим, ўтир, дамнингни ол.

У рўпарамга ўтирди. Шу пайт унинг тепасида илинган унинг тўй сурати ва Али Юсуфнинг арабча кийимда болалари билан тушган расмга кўзим тушди. Мени бирдан совуқ тер қоплади, ўзимни ноқулай ҳис қилдим.

– Келиб яхши қилибсан, ниҳоят яқинларингни эслабсан!

Мен узр сўрадим:

– Ҳаёт шундай экан, бир жойда яшасаг-у, бир-биримиздан бегоналардай хабар олмасак, нотўғри бўлар, деб ўйладим!

– Хуш келибсан! Ҳалиям вазирликда ишляяпсанми?

– Бир неча кун бўлди, истеъфога чиқдим.

– Аллоҳ умрингни зиёда қилсин! Уйингда сенга ёрдам беришга бирор киши борми?

– Йўқ, тўрт девор ичида ёлғизман, – дедим кулиб.

– Агар ҳафтада бир марта танишимнинг қизи келиб туришини айтмасам, мен ҳам деярли ёлғизман.

– Эътибор беришимча, умуман кўчага чиқмайсан-а?

– Ҳа, жуда зарур бўлмаса, чиқмайман.

– Ёлғизлик ёмон нарсаси, мен, ҳар қалай, қаҳвахонага чиқаман, дўстим билан суҳбатлашаман, шунда ҳам зерикаман.

– Зериксам, телевизор кўраман, қўшни аёллар чиқишади.

– Ахир, бу зерикмаслик учун камлик қилади!

– Ҳечдан кўра яхшироқ!

– Ўғилларингнинг ишлари яхшими?

– Яхши, улар энди ўша ерда яшашади. Невраларим ҳам бор.

– Уларнинг олдига ҳеч бордингми?

– Ҳа, бир марта, ҳажга борганда кирганман.

– Зиёратинг қабул бўлсин, – дедим жил-майиб, аммо ўзимни ғалати ҳис қилдим.

– Раҳмат! Агар ҳажга бориш ниятинг бўлса, улар сени кутиб олишади.

– Ҳаммаси Аллоҳнинг қўлида! Соғлигинг жойидами?

– Ўзингники-чи?

– Худога шукур, нолимайман.

– Меники ҳам жойида, фақат яқинда ясама тиш қўйдирдим.

– Бу ҳам соғлик учун фойдали.

– Аллоҳнинг иродаси билан яхши кунларга етиш насиб этсин.

Шу ерга келганда жонланиб, эътироз билдирдим:

– Аллоҳнинг иродаси билан сенинг олдингда ўтирибман! Ҳали узоқ яшаймиз! Сени кўрганимдан хурсандман...

– Мен ҳам хурсандман, аммо ёлғизлигинг мени ташвишга солаяпти.

– Ахир, сен ҳам ёлғизсан-ку...

– Хотининг, болаларинг бўлганда яхши бўларди, – деди у меҳр билан.

– Тақдиримга ёлғизлик ёзилган экан, қўлимдан нима ҳам келарди, – дедим на-домат билан.

Нафасни ростлаш учун иккаламиз ҳам жим бўлдик. Шишада қолган шарбатни ичиб, терга тушдим. Хаёлот ва воқелик орасида қанчалик катта фарқ борлигига амин бўлдим. Мен нимагадир унинг олдига

келганимда бемалол гаплашаман, у мени кучоқ очиб кутиб олади, йиллар давомида кишанланган эҳтиросларга эрк бераман, деб ўйлагандим...

Ҳозир ўзимни расмий идорада, жиддий ва тарбияли аёлнинг қабулида ўтиргандай ҳис қилдим. Бунинг устига рўпарамда менга тикилиб турган Али Юсуфнинг сурати керакли гапларни айтишимга халақит берарди.

Қизиқ, у ҳозир нима ҳақда ўйлаяпти экан? Наҳотки, ўтган бахтли кунларимизни хотирламаган бўлса?! Наҳотки, ҳистуйғуларини одобли хулқи каби бошқара олса? Мен ҳамон эҳтирос билан унинг аввалгидай жилмайишини, нигоҳ ташлашини кутардим... У эса менга яқин қариндошига қарагандай, хотиржам назар ташларди. Наҳотки, Маликанинг меҳр булоғи қуриб қолган бўлса?.. Нима бўлган тақдирда ҳам мен бу хонадондан курашсиз, енгилиб чиқиб кетишни истамайман. Агар шундай қиладиган бўлсам, умримнинг охиригача ўзимни кечира олмайман. Ниҳоят, ўзимни қўлга олиб, ниятимни ошкор қилдим:

– Агар хўп десанг, вақти-вақти билан олдингга келиб турсам, нима дейсан? Ахир, иккаламиз ҳам ёлғиз бўлсак.

– Майли, келиб тур, – деди у хотиржам оҳангда, кейин иккиланиб, гап бошлади: – Аммо...

Маликанинг хаёлига нима келганини англадим:

– Биз қариндошмиз, бунинг устига ёшимиз ҳам бир жойга бориб қолди, биз ҳақимизда ёмон фикрга боришмайди.

У индамади. Шунда аламдан бўғилиб:

– Демак, рози эмассан?! – дедим.

– Мен бундай деганим йўқ, – деди у эътироз билдириб.

– Балки қатъий учрашув белгиламоқчидирсан?

– Ҳа, бу ҳақда ўйлаб кўриш лозим.

– Очиқроқ гапир.

– Бошқача ўйлаганимда, айтган бўлардим.

Қоним қайнаб кетди:

– Бу учрашув менга сув ва ҳаводай зарур. Ёлғизлик жонимга тегиб кетди. Бу дунёда сендан бўлак яқин одамим йўқлигини яхши биласан! Бу ҳақда кўп ўйладим...

• Маликанинг юзлари қизарди. Жилмайиб, шивирлади:

– Ахир, мен ҳам тушунсам керак.

Мен тобора дадиллашиб борардим:

– Демак, бу нарсa иккаламиз учун ҳам керак!

У кулиб юборди ва бирдан жим бўлди. Назаримда иккаламиз бир дунёдан бошқа дунёга тушиб қолгандик.

– Ёлғизлик жонимга тегди, ҳаётимни ўзгартирмоқчиман. Мана, сен уйингни янги мебеллар билан жиҳозлабсан...

– Раҳматли эрим менга анчагина пул қолдирганди, уйни бутунлай янгитдан таъмирлатиб, янгитдан жиҳозладим. Ўғлим Воҳид менга ётоқхона мебелини, Бакир эса меҳмонхона мебелини совға қилди. Ўзим ошхона мебелларини сотиб олдим.

– Қимматчиликда пулдан қийналмаяпсанми?

– Нафақа ҳеч нимага етмайди, болаларим пул жўнатишади. Ўзинг нима қилаяпсан?

– Ҳар қандай ишни бажаришга тайёрман, аммо истеъфога чиққан одам ҳеч кимни қизиқтирмайди... Аммо ҳаётимнӣ янгитдан бошламоқчиман.

– Нафақагами?

– Соғлигим жойида, инглиз тилини яхши биламан, маъмурий ишлар бўйича тажрибам бор, бирор бир хусусий корхонага ишга кириб олсам, бўлди...

– У ерда ойлик катта дейишади.

– Аммо менинг умид ва ниятларим ундан ҳам катта...

– Нима ҳам дердим, жуда яхши фикр.

– Фикримга қўшилганингдан хурсандман.

Яна жим бўлиб қолдик. Кетишим керак, деган қарорга келдим:

– Майли, бўлмаса, мен қайта қолай...

У одоб юзасидан: «Яна бир оз ўтир», – деди, аммо мен ўрнимдан туриб, хайрлашиш учун қўл чўздим...

Жим-жит оқшом, кўтарилган енгил шабада эпкини менга хуш ёқди. Агар орзуим рўёбга чиқмаган бўлса ҳам, у ҳали ўлгани йўқ, деб ўйладим.

«Ан-Нажаҳ» қаҳвахонасига кўтаринки кайфиятда кириб келдим. Мени кўрган Ҳомид ат-Тартушийнинг юзига ҳам табас-сум ёйилди:

– Сен ёшлигингга қайтибсан, сени ҳеч қачон бундай бахтли кўрмагандим.

Мен унга бугунги учрашувим, бахтнинг янги сарчашмаси ҳақида гапириб бердим. У мени диққат билан тинглади ва:

– Кайфиятим зўр, сеники-чи? – деди.

Бир оз ўйланиб, жавоб бердим:

– Эллика, элик...

– Сал кўпайтир.

– Кўрамиз.

– Ахир, у истамаганида бу ташрифинг биринчи ва сўнггиси бўларди...

– Албатта!

– У сенинг мақсадингга тушунмаганига ишонмайман.

– Қани энди шундай бўлса...

– Қулоқ сол, мен аёлларни яхши биламан. Аммо у хотинликка ярайдими, йўқми, яхшилаб ўйлаб кўрдингми?

– Малика аввалги гўзаллигини йўқотмаган... – дедим уни ишонтаришга ҳаракат қилиб.

Ҳомид тиржайганча, маслаҳат берди:

– Алданиб қолмаслик учун эҳтиёт бўлиш лозим. Унинг ёшидаги ташқи қиёфа ҳали ҳеч нарсани англатмайди, чунки кийими баданини ёпиб турибди, агар кўйлагини ечсанг, бизни кўчамиздаги ўйдим-чуқурларга ўхшаган жойларини кўриб, капалагинг учадди... Шунинг учун сенга маслаҳатим, унга уйланадиган бўлсанг, қоронғида ечинтир!

Кулгидан ўзимни тутолмадим.

– Аввал унинг розилигини олай!

...Ўйга қайтгач, ёлғизлик яна томоғимдан ғиппа бўғди, уйимга бўлган нафратим икки баробар кучайди, уни ер ютишини истадим. Ҳаётимни янгитдан бошлаш йштиёқи шу даражада кучли эдики, телевизор билан қаҳвахона энди кўзимга кўринмай қолганди. Маликанинг уйига бўладиган келгуси ташрифим — охирги ва ягона умидим эди. Бир ҳафтадан кейин борсаммикан? Қисқа вақт. Бир ойдан кейин боришга сабрим чидамайди! Яхшиси икки ҳафтадан кейин бораман.

Бу вақт мобайнида «Женерал электрик» фирмасининг сув тақсимлаш станциясига хизматчи кераклигини билиб олдим. Бу лойиҳа вақтинчалик, яъни уч йиллик бўлсада, маоши тўрт юз миср фунти экан! Синов жараёнида бу лавозимга улар ёшроқ қизни танлашди. Менга ойлиги уч юз фунт бўлган ташқи алоқалар бўлимидан бошқа лавозимни таклиф қилишди. Бу таклифни

қувонч билан қабул қилдим. Бу ойлик билан янги уй ололмасам-да, ҳар қалай, янги кийим ва иссиқ овқат сотиб олишга қурбим етарди.

Икки ҳафталик орзиқишдан кейин, кечки пайт севгилимнинг уйи томон йўл олдим. Икки ҳафтани сабрсизлик билан базўр ўтказдим, қарорим қатъийлашди. Ёши катта одам ёш йигитдай уялмаслиги кераклигига ўзимни ишонтирдим. У мени меҳмонхонага таклиф қилганда, суратларга кўзим тушишидан кўрқиб: «Ахир, биз қариндош бўлсак, меҳмонхонада ўтиришим шарт эмас», – деб баҳона қилдим.

Мен унга чин дилимдан:

– Сенинг шарофатинг билан ҳаётимга мазмун кирди! – дедим.

– Ошириб юбординг, – деди у жилмайиб.

• – «Женерал электрик» фирмасига ишга кирдим, – дедим қувонч билан.

– Табриклайман!

Кейин унга ишим, ойлигим ҳақида гапириб бердим:

– Худо хоҳласа, энди ниятимга етаман.

У менинг нимани назарда тутганимни англамади:

– Ҳа, энди янги уй сотиб олишинг мумкин, – деди соддалик билан.

Маликанинг гапидан кулиб юбордим:

- Бундан ҳам муҳимроқ мақсадим бор!
- Ростданми?!
- Ҳа. Уйланмоқчиман.

Малика ҳайрон бўлди, у менга одоб юзасидан сўраётгандай туюлди:

- Уйланмоқчисан?!
- Ҳа, уйланмоқчиман!..

У ғалати жилмайиб, тилак билдирди:

- Худо сенга куч-қувват берсин!
- Сенинг фикрингни билмоқчи эдим.
- Уйлансанг нима қипти? Ана, сендан ёши катталар ҳам уйланаяпти...

- Мен ҳам шуни айтаман-да...

Шунда у қувонч билан таклиф киритди:

- Ижозат берсанг, сенга мос келинни ўзим топардим!

- Кимни менга мос деб ҳисоблайсан?
- Менимча, унинг ёши қирқларда, эсли-хушли бўлиши керак.

- Демак, у ё эридан ажрашган, ё бева бўлади, шундайми?

- Нима бўпти?

- Унақа аёлнинг болалари ёш, балки чақалоғи ҳам бўлар.

- Яна нима хоҳлагандинг?

Мен унинг қора кўзларига сархуш тикилиб, маънодор қилиб гап бошладим:

- Нима хоҳлашимни яхши биламан, келинни узоқдан қидиришнинг ҳожати йўқ!

- Бу билан нима демоқчисан? – деди у оғзимни ёпиб.

Илтижоли оҳангда:

– Малика, мен уйланмоқчи бўлган келин сенсан, – дедим.

У кўзларини юмиб, нафасини ичига ютди. Кейин қатъий овозда сўради:

– Ҳали шундай де? Шу гапни айтиш учун менинг олдимга келдингми?

– Албатта.

– Қандай шармандалик!

– Шармандалик?!

– Нима деб жавоб беришни ҳам билмайман...

– Бу табиий ҳол, нимаси уят экан?

– Қайта турмуш қуриш менинг хаёлимга ҳам келмаган, – деди у қалтироқ овозда.

– Энди келсин! Ахир, бу иккаламизнинг ушалмаган орзуимиз!

– У даврлар ўтмишга айланиб, хотирамдан кўтарилган, – деди у бўғиқ овозда.

– Ахир, бу орзу ҳали тирик, у ўлгани йўқ, қалбимда яшаяпти! – дедим жўшқинлик билан.

– Нима деётганингни тушунаяпсанми? Ёлғизликдан ақлдан озибсан.

– Мен нима хоҳлашимни жуда яхши биламан.

– Йўқ!.. Ҳеч қачон мени шарманда қилишингга йўл қўймайман!..

– Нимага ҳадеб шу бемаъни сўзни такрорлайверасан?

– Бу рост! Менинг она ва буви эканлигимни унутдингми?!

– Тушун, одамлар гапирса бир соат гапирар, бир кун гапирар, биз кейин бахтли бўламиз ... – дедим ялинган оҳангда.

У кўзларини юмиб, ғамгин овозда шивирлади:

– Илтимос, ҳаловатимни бузма...

Тортишув жараёнида у ўзининг оналигини, бувилигини, қариндошлигини унутиб, оддий Аёлга айлангандай туюлди. Мен ўрнимдан сакраб туриб, унинг олдига ўтирмоқчи бўлдим, аммо у:

– Менга яқинлашма! – деб бақирди.

Юзимга биров тарсаки тортгандай бўлди. Ҳазабдан бир лаҳза эс-ҳушимни йўқотиб, тилим калимага келмади. Кейин базўр ўзимни қўлга олиб, шивирладим:

– Сени Аллоҳга топширдим...

Мен қаҳвахонада ўтирган Ҳомиднинг олдига ҳам, уйга ҳам қайтмадим. Бемақсад кўча тентирадим. Шаҳар четидаги қаҳвахонада бироз тин олдим. Тонгга яқин қабристонни эслатувчи уйимга қайтдим...

...Эртаси куни одатдагидай «Ан-Нажаҳ» қаҳвахонасига кетаётганда унинг уйига назар ташладим. У айвонда менга тикилиб, қараб турарди. Одоб юзасидан бош силкиб, саломлашдим. Шунда у мени қўли билан имлади. Ҳаяжонланганимдан энтикиб кетдим. Бу нимаси экан? У деразани очиб,

ўзини орқага олди ва яна қўл силкитиб, имлади. Кейин яшириниб олди. Қувончдан юрагим ҳапқирди. Энди мен қоронғи тушини кутмай, унинг уйи томон дадил йўл олдим.

МУНДАРИЖА

Шаҳризода.....	3
Ўзликни англаш.....	18
Бир кунлик бахт.....	27
Сармаст қўшиқчи.....	41
Қишлоғимиздаги севги можаролари.....	53
Тергов.....	69
Кечиккан муҳаббат.....	98

Адабий-бадиий нашр

НАЖИБ МАҲФУЗ

БИР КУНЛИК БАХТ

Ҳикоялар

Рус тилидан
Лола ШОИМОВА таржимаси

Муҳаррир	Ж. Караматов
Рассом-дизайнер	Д. Мулла-Ахунов
Техник муҳаррир	Б. Каримов
Кичик муҳаррирлар:	Д. Холматова, Г. Ералиева
Мусахҳиҳ	Ш. Ҳакимова
Компьютерда тайёрловчи	Ф. Ботирова

Нашриёт лицензияси AI № 158.14.08.2009

Босишга 2016 йил 4 мартда рухсат этилди

Бичими 70x90^{1/32}. Офсет коғози.

«Pragmatica» гарнитурасида офсет усулида
босилди.

Нашр табоғи 5,81. Шартли босма табоғи 6,

Адади 3000 нусха. Буюртма № 16-100.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигини

«O'zbekiston» нашриёт-матбаа ижодий уйи
100129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Телефон: (371) 244-87-55, 244-87-20

Факс: (371) 244-37-81, 244-38-10

e-mail: iptduzbekistan@iptd-uzbekistan.uz

www.iptd-uzbekistan.uz